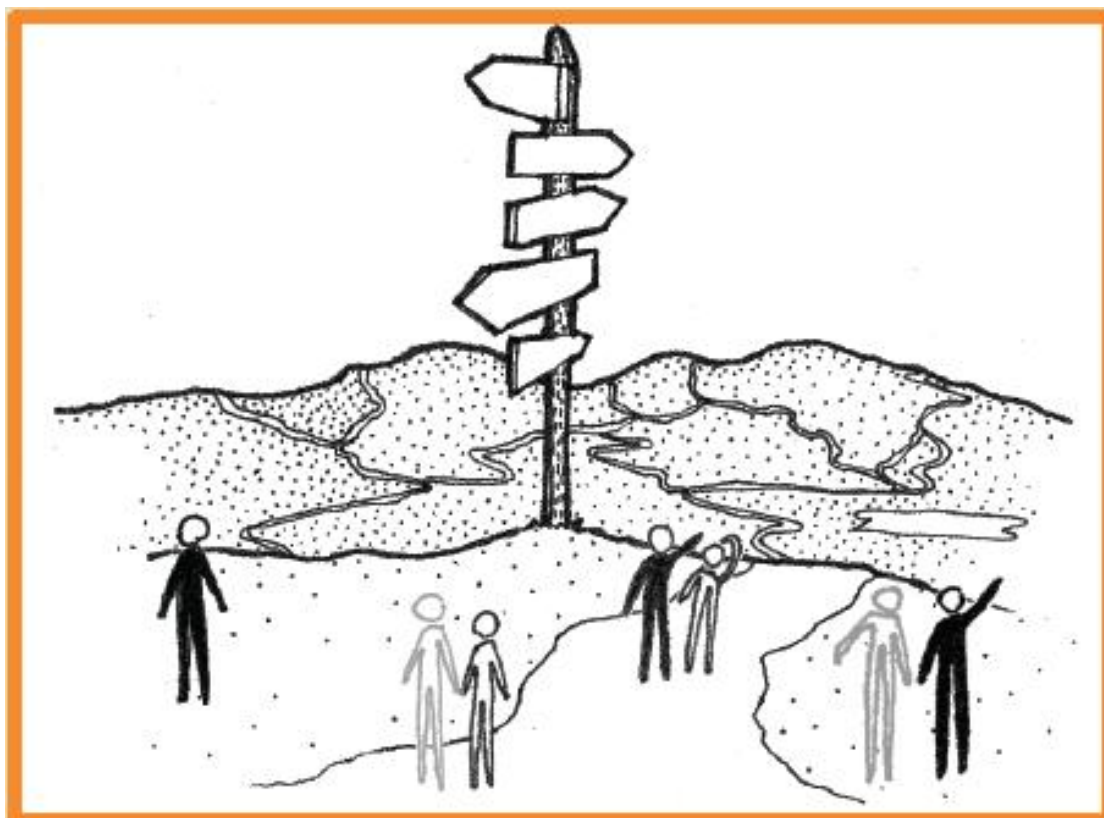

Ensomhed blandt studerende som konsekvens af moderniteten

-Kvalitativ undersøgelse af ensomhedsproblematikken blandt studerende, set i lyset af udviklingen af det moderne samfund.

Speciale

**Kandidat Uddannelsen
Socialt Arbejde**

Aalborg Universitet
November 2013

Udarbejdet af: Eline Liafi
Vejleder: Jens Guldager

Antal anslag: 238.518

Abstract

This thesis contains a qualitative study of loneliness among students, in the light of modernity's contradictory complexities.

The study has been done, in the light of an increased focus concerning loneliness among students, in the media as well as in the prominent liberal, political media debate about youth unemployment, education and the economy in society. Each individual has got the responsibility for its own happiness, and security of the future is to be found in the subject itself. The public assistance system, in this sense, only provide assistance to those in most need and does not have the "safety net" qualities for various social problems.

This coupling of an inner subjective experience, such as the feeling of loneliness and of objective troubled community framework, form the background for the study field of this thesis. In the thesis, both the psychological, historical, cultural, structural and political trends will be included in what might explain why loneliness among students occurs.

The problem formulation is - in addition to uncover the background in a number of students having problems with loneliness - designed to examine the implications it may have for the students to feel lonely and what kinds of aid they might need.

The study is based on collected empirical data, which is made from interviews with eight informants. The informants have either experienced loneliness themselves, as a student, or have dealt with loneliness through research or through voluntary work.

According to the task main theorists Anthony Giddens and Thomas Ziehe, is modernity's complexities in a liberating aim in relation to the possibility of taking freely chosen lifestyles and forms of identity for themselves while being this freedom in modernity to an all-encompassing collective claim that attacks the individual's areas of life and individual inner structures and self-identity.

In other words, modernity leads to trends that are oppressive, standardizing and moralizing for individual expression, autonomy and freedom to just be. These contradictory complexities of freedom and claims will be seen in relation to students' feelings of loneliness.

The study will alternate between sociological and psychodynamic theory, which can explain loneliness among students from both external and internal structures.

The main finding of this thesis is a characteristic of loneliness while studying. The characteristics are based on the feeling of having to perform, compete and be the maker of your own personal success. This challenges the individual's sense of community and self-critical sense and can leave the individual with a sense of inadequacy, which can lead to isolation and loneliness. Additionally a study that concerns the background of loneliness from empirical findings on the basis of individual psychodynamic basic feelings and from the given university as an institutional structural frame that affects the individual, have been used. This thesis will furthermore have a study of the standards and expectations among students, as the background for solitude and examines how political and ideological changes through time, have changed people's behaviour and actions towards each other, which is interpreted as a cause of loneliness. At the end of the analysis, consequences of loneliness are gathered and illustrated in a model whereby the need for support are discussed and held up against modernity barriers, compared to how the need for support is met.

This study should be seen as an illustration of a known but still "young" social problem in terms of science and research. This illustration should be used to provide information about modernity vulnerability creative tendencies of the individual's sense of social, emotional and existential loneliness.

Indholdsfortegnelse

<u>KAPITEL I – INTRODUKTION TIL PROBLEMET, ENSOMHED BLANDT STUDERENDE</u>	6
INDLEDNING	6
EKSISTERENDE FORSKNING OG LITTERATUR OM EMNET	8
DEFINITION AF BEGREBET ENSOMHED	11
MODERNITETEN	12
NY-LIBERALISME OG POLITISKE IDEOLOGIER	13
PROBLEMFELT	15
PROBLEMFORMULERING	17
<u>KAPITEL II – TEORETISK RAMME</u>	19
HOVEDTEORETIKERE – ANTHONY GIDDENS OG THOMAS ZIEHE	19
PSYKOANALYTIKERE - ERIK H. ERIKSON, JOHN BOWLBY OG MARY AINSWORTH	23
<u>KAPITEL III - VIDENSKABSTEORETISK FORANKRING</u>	24
KRITISK HERMENEUTIK	24
EPISTEMOLOGISKE OVERVEJELSER	26
<u>KAPITEL IV – METODE</u>	28
DESIGN AF INTERVIEWUNDERSØGELSEN	29
INFORMANTERNE	30
INTERVIEW	35
TRANSSKRIFTION	36
RAPPORTERING	37
ANALYSEDESIGN OG HOVEDFUND	37
<u>KAPITEL V – KRITIK AF TEORI OG METODEVALG</u>	41
<u>KAPITEL VI - ANALYSE</u>	43
<u>I. ANALYSEDEL – HVAD KARAKTERISERER DE STUDERENDES ENSOMHED?</u>	43
I.I. EMPIRISK PRÆSENTATION - VALGMULIGHEDER, PRÆSTATIONSPRES, SUCCES OG KONKURRENCE	44
I.I DELKONKLUSION - VALGMULIGHEDER, PRÆSTATIONSPRES, SUCCES OG KONKURRENCE	49
I.II. EMPIRISK PRÆSENTATION - OVERFLADISKE FÆLLESSKABER OG SELVISCENESÆTTENDE ADFÆRD PÅ STUDIET	53
I.II DELKONKLUSION - OVERFLADISKE FÆLLESSKABER OG SELVISCENESÆTTELSE PÅ STUDIET	57
I.III. EMPIRISK PRÆSENTATION - IDENTITET OG USIKKERHED - AT FØLE SIG ANDERLEDES OG UDENFOR	60
I.III DELKONKLUSION - IDENTITET OG USIKKERHED - AT FØLE SIG ANDERLEDES OG UDENFOR	65
<u>II. ANALYSEDEL – HVAD ER ENSOMHEDENS BAGGRUNDE/ÅRSAGER?</u>	70
II.I. MANGEL PÅ SOCIALE KOMPETENCER/ERFARING /ADFÆRD	71
II.I. MANGEL PÅ SOCIALE KOMPETENCER/ERFARING /ADFÆRD	74
II.II. UNIVERSITETET OG ANONYMITET	78
II.II DELKONKLUSION - UNIVERSITETET OG ANONYMITET	81
II.III. NORMER OG FORVENTNINGER	84

II.III. DELKONKLUSION - NORMER OG FORVENTNINGER	88
II.IV. ANSVARSPLACERING – FRA VI TIL MIG	91
II.IV. DELKONKLUSION - ANSVARSPLACERING	94
<u>III. ANALYSEDEL - HVILKE KONSEKVENSER HAR ENSOMHEDEN BLANDT STUDERENDE?</u>	<u>100</u>
III. DELKONKLUSION	104
<u>IV. ANALYSEDEL – HVAD ER BEHOVET FOR STØTTE?</u>	<u>110</u>
IV. DELKONKLUSION	114
<u>KAPITEL VII – KONKLUSION</u>	<u>118</u>
<u>KAPITEL VIII – PERSPEKTIVERING</u>	<u>125</u>
<u>KAPITEL IX – VERIFIKATION</u>	<u>127</u>
RELIABILITET	127
VALIDITET	128
GENERALISERING	129
<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>130</u>
<u>BILAG</u>	<u>135</u>
BILAG 1	135
BILAG 2	136
BILAG 3	137
BILAG 4	139
BILAG 5	141
BILAG 6	142
BILAG 7	145

Kapitel I – Introduktion til problemet, ensomhed blandt studerende

Indledning

Vi har alle haft følelsen. Følelsen af at blive valgt fra, følelsen af ikke at høre til i en gruppe eller at være udenfor. Følelsen af at være misforstået i et selskab, at være den nye, at føle sig anderledes, tab af kæreste eller venskab, mor eller far, skilsmisse, dødsfald eller andre livsbegivenheder, som påvirker vores følelsesliv i en længere eller kortere periode. Følelsen kan være ubehagelig og sågar smertelig, og den kan i værste konsekvens sætte dybe ar på sjælen og påvirke ens sociale kompetencer og adfærd. For de fleste er denne følelse af ensomhed forbigående og glemmes efter noget tid, men for andre bliver følelsen af ensomhed en vedvarende og konsistent del af deres personlighed.

Som borger i et moderne¹ samfund, hvor især studielivet bugner af sociale aktiviteter og tilbud, kan det virke paradoksalt, at ensomhed blandt studerende kan være et stigende problem. Ikke desto mindre er ensomhed, som nævnt, en følelse de fleste kender til, også i miljøer hvor det strider mod almene anskuelser, som eksempelvis studiemiljøer.

Fagforbundet Djøf har foretaget en gennemgang af undervisningsmiljøvurderingerne², som viser at 30-40% af de studerende ofte eller af og til føler sig ensomme (Majorie De Los Angeles Medieta, 2009). Dette er et relativt højt antal af studerende, hvilket vækker min nysgerrighed i forhold til at ville vide, hvad baggrundene for dette høje tal er.

Studerende er umiddelbart en ressourcestærk befolkningsgruppe. Det er en gruppe som har en formodet målrettethed i deres liv, i og med at de har truffet

---

¹ Sociologisk begreb, som forsøger at beskrive vores nuværende samfund (bliver forklaret nærmere videre i opgaven).

²Dansk center for undervisningsmiljø blev ved lov nedsat i august 2001 af undervisningsministeriet. DCUM står blandt andet for at lave undervisningsmiljøvurderinger (Undervisningsmiljøloven, LOV nr. 166 af 14/03/2001)

valget om at ville uddanne sig. Man må også formode, at studerende har en forventning og målrettethed omkring at skulle forsørge og klarer sig selv via arbejdsmarkedet efter endt uddannelse.

Ifølge Else Marie Stilling, som er tidligere direktør for studenterrådgivningen i København, har stress og ensomhed en tæt forbindelse. Hos studenterrådgivningen er stress placeret på en fjerdeplads, ifølge deres statistik over henvendelsesårsager fra 2012 (bilag 1). Den mest hyppige henvendelsesårsag er tristhed og depression, efterfulgt af selvværdsproblemer og koncentrationsproblemer. Desværre er der ikke ført statistik over ensomhed, som henvendelsesårsag, på trods af, at det har en tæt forbindelse med de øvrige henvendelsesårsager. Dette kan sandsynligvis skyldes kompleksiteten i begrebet ensomhed og ensomhedens følgevirkninger, eller at problemet er skambelagt og tabuiseret og derfor skjules bag andre følelser, som er mere håndgribelige og anerkendte, eksempelvis stress og tristhed, mener Else Marie Stilling (<http://alturl.com/ax47m>).

Kompleksiteten i ensomheden ligger blandt andet i at det er en subjektiv følelse, som er svær at forklare ud fra generelle årsager. Man kan eksempelvis ikke blot gå ud fra at en person er ensom, fordi personen er alene. Ofte kan følelsen af ensomhed opstå i selskab blandt andre, hvilket må siges at være situationen, når studerende føler sig ensomme, på trods af at de har en masse folk omkring sig dagligt.

Mathias Lasgaard, som er psykolog og lektor ved Århus universitet. Skriver i sit speciale fra 2006, at ensomhed ikke primært er forbundet med kvantiteten, men derimod kvaliteten af den enkeltes netværk (Lassgaard 2006:52). Der er således tale om en subjektiv oplevelse af mangler i en persons sociale relationer og ikke på antallet af sociale relationer.

Jeg har en forestilling om at den tid vi lever i, som jeg i dette speciale vil betegne som moderniteten, spiller en stor rolle i forhold til netop de studerendes oplevede følelse af ensomhed. Jeg mener, at der er flere aspekter i vores

udvikling, som er med til at fjerne individer fra hinanden og fra at skabe nære relationer, intimitet og venskaber, på trods af at man, som studerende befinder sig et sted, hvor det umiddelbart burde være oplagt, netop at danne nære sociale relationer.

Hovedinteressen i nærværende speciale vil derfor dreje sig om modernitetens udviklingstendenser, og om hvorvidt moderniteten kan være hæmmende for individets socialiseringsevner og dermed bidrage til følelsen af ensomhed. Derudover vil jeg se på hvilke sociale konsekvenser det har for de ensomme studerende, at have denne følelse og jeg vil undersøge, hvad man kan stille op og hvordan man, om muligt, kan afhjælpe problemet.

Eksisterende forskning og litteratur om emnet

På trods af at ensomhed blandt unge og ældre ofte får opmærksomhed i medierne og bliver omtalt som et alvorligt problem med alvorlige sociale konsekvenser og som en årsagsforklaring på uønskede samfundsforhold, som eksempelvis depression, kriminalitet og selvmord (Lasgaard 2006:11), er der meget lidt selvstændig dansk forskning om emnet. Især ensomhed blandt den yngre generation, er et overset forskningsfelt (Lasgaard 2007:43; Ventilen, antologi). Årsager, omfang og konsekvenser er ikke undersøgt til bunds, hvilket betyder at den forskning som findes på området, i høj grad er baseret ud fra udenlandske undersøgelser og/eller udenlandske metoder (ibid).

International forskning har gennem de seneste 20-30 år indikeret en sammenhæng mellem blandt andet ensomhed og spiseforstyrrelser (fx Troop & Bifulco 2002), angstlidelser (fx Ginter et al., 1996), depression (fx Brage 1995; Lau & Chan 1999), kriminalitet (fx Milsom et al. 2003; Seidman & Marshall 1994), og selvmordsforsøg (fx Nordentoft & Rubin 1993; Stravynski & Boyer 2001) etc. (ibid). Der er dog væsentlige forskelle på hvordan man oplever og reagere på ensomhed i forskellige lande og kulturer og derfor er tilbundsående dansk forskning indenfor dette område nødvendig, for at forstå årsager, omfang og konsekvenser af studerendes ensomhed i sammenhæng med netop det danske samfunds forhold, udvikling og kultur.

Mathias Lasgaard er uddannet psykolog fra Århus universitet i 2005. Lasgaard er pt. den der har bidraget med den nyeste publicerede viden og de nyeste tal, som kan påvise omfang, typologisk karakter, risikofaktorer og følgevirkninger etc. hos unge studerende i Danmark. Han har officielt siden 2005 forsket i ensomhed hos danske unge og har blandt andet udgivet sit speciale *Ensom blandt andre – En psykologisk undersøgelse af ensomhed hos unge i Danmark* (Lasgaard 2007:40; Ventilen, antologi 2007). Mathias Lasgaard har udover sit speciale fra 2005, skrevet en ph.d. afhandling om ensomhed i gymnasieskolen (<http://alturl.com/uor2x>). Lasgaard har blandt andet benyttet et populært udenlandsk-anvendt, psykologisk redskab til at opnå kvantitative resultater i sine undersøgelser, nemlig den såkaldte UCLA Loneliness scale (Bilag 3). Dette redskab benyttes til at måle individers niveau af ensomhed, ud fra 20 spørgsmål, som er baseret på menneskelige følelser (John T. Cacioppo 2008:5). Der skal dog tages højde for, at det netop er et udenlandsk benyttet redskab (USA), og at man derfor ikke umiddelbart kan overføre det til Danske forhold, men da det er det redskab der bliver benyttet til at uddrage viden omkring emnet, er det væsentligt at nævne.

Lasgaard har udover sin selvstændige forskning, bidraget til flere undersøgelser foretaget i samarbejde med den frivillige organisation Ventilen, som siden 1993 har tilbudt sociale indsatser til ensomme unge.

Ventilen har udgivet enkelte bøger og undersøgelser til belysning af netop denne ensomme problematikken blandt unge. Derudover har Ventilen udarbejdet en litteraturliste som inkludere egne undersøgelser, samt de mest centrale, anerkendte og omtalte udenlandske forskere indenfor området. Nævnte litteraturliste er vedhæftet som bilag (bilag 4).

Da forskningen omkring ensomhed er langt mere udforsket i udlandet, vil udenlandsk forskning få en supplerende rolle i dette speciale. En central og omtalt forsker indenfor området er John T. Cacioppo. Cacioppo er professor i kognitiv og social neurologisk forskning ved, The University of Chicago (<http://alturl.com/4b2z2>). Hans forskning påviser bl.a. hvordan hjernen reagere på følelsen af ensomhed og forklarer herudfra, hvilke helbredsmæssige og

sociale konsekvenser det kan have for mennesket og kroppen at føle isolation og ensomhed over en længere periode. Eksempelvis påviser han sammenhængen mellem ensomhed og stress og forklarer hvordan ensomme er mere modtagelige overfor fx stress- og depressive symptomer. Cacioppo's forskning vil blive anvendt i den del af analysen, som har fokus på konsekvenserne for ensomheden, og hans forskning vil derfor blive uddybet nærmere, senere i specialet.

Udover Ventilen er der de sidste 20 år dukket flere og flere frivillige enheder op, som beskæftiger sig målrettet med indsatser rettet mod målgruppen af unge ensomme. Disse organisationer arbejder især med at skabe kontakt og socialt samvær mellem de unge som føler ensomhed og de forsøger at nedbryde de tabuer som eksisterer omkring følelsen af ensomhed.

Ungdommens røde kors er blandt en af disse frivillige organisationer, med projektet "Ensom Ung" og "Ung På Linje". Allerede i 1996 handlede 70% af de samtaler, som gik igennem "Ung På Linjes" rådgivningstelefon om ensomhed (Boye 1997). Ventilen oplever også en stigende søgning til deres mødesteder og arrangementer (jf. kap. IV).

De frivillige organisationer beskæftiger sig primært med praksis arbejde i form af forebyggelse og social kontakt og netop derfor, er organisationerne vigtige kilder til indsamling af kvalitativ empiri i forskningen, da det er her de unge ensomme henvender sig og fortæller åbent omkring følelsen af ensomhed.

Studenterrådgivningen, som eksisterer i de fleste større byer, er også en væsentlig informant i forhold til at kunne påpege ensomhed blandt studerende, som et stigende socialt problem. Studenterrådgivningen har gennem årene indsamlet en del statistisk materiale, som er udarbejdet ud fra forskellige kategorier, som blandt andet de studerendes henvendelsesårsager (jf. bilag 1).

Definition af begrebet ensomhed

Når man hører ordet ensomhed, vil en naturlig association være forestillingen om en ældre, som er alene, da der i Danmark har været en del fokus på ældres ensomhed. Ensomhed er ikke kun noget der rammer den ældre generation og ikke kun en følelse man kan forbinde med det at være alene. Det er derfor vigtigt at skelne mellem ensomhed og "alene-hed", eller emotionel-, social-, og eksistentiel ensomhed.

Som beskrevet i forgående afsnit, er ensomhed endnu et ungt forskningsfelt i Danmark. En del personer har dog med tiden studeret, undersøgt og beskrevet emnet. Emnet ensomhed virker måske umiddelbart let tilgængeligt, ikke mindst fordi det er en følelse vi alle kender til. På trods af dette, har det vist sig at være et komplekst socialt problem, som i ordets forstand, er vanskeligt at definere og afgrænse. Begrebsforvirringen opstår til dels fordi der ofte, ikke skelnes mellem "alene-hed" og ensomhed (Lasgaard 2006:17).

I det følgende vil tre definitioner af ensomhed blive skildret og disse tre definitioner vil gå igen i første analysedel, som en del af den karakteristik der bliver beskrevet i empirien om følelsen af ensomhed på studiet. Der er tale om *Social-, emotionel- og eksistentiel ensomhed*.

Social ensomhed

Ofte antages det, at ensomhed er synonymt med det at være afskåret fra sociale relationer. Det at være alene og isoleret fra sociale relationer kan godt have en sammenhæng med det at føle ensomhed, men det er ikke den eneste årsag til følelsen. At være alene kan være et aktivt valg og en bevidst handling. Nogle har det godt med at være alene, derfor er alene-hed ikke synonymt med ensomhed (ibid). Den sociale ensomhed opstår når "alene-heden" ikke er et aktivt valg.

Emotionel ensomhed

Ensomheden kan forekomme i samværet med andre, hvilket påviser at ensomheden ikke primært formes af kvantiteten, men derimod af kvaliteten af det enkelte subjekts sociale relationer. Ensomheden er således en subjektiv følelse, som kan have flere forskellige årsager, såsom et utilfredsstillende socialt

netværk, der ikke dækker den ensomes behov, og, eller forventninger for samvær, nærvær og intimitet. Eller det kan være ens egen frygt for ikke at blive accepteret eller for at blive afvist, der gør, at man ikke er tryk i sociale relationer (Lasgaard 2006:19). Emotionel ensomhed er altså en indre oplevet følelse af utilstrækkelighed, enten fra en selv eller fra ens netværk.

Eksistentiel ensomhed

Ifølge en række forfattere³ opfattes ensomhed som et eksistentielt fænomen og et grundvilkår, forbundet med det at være menneske. Denne tilgang til begrebet ensomhed, argumenterer for, at der er en række fundamentale betingelser i et menneskeliv, hvor vi, om vi vil det eller ej, er adskilte og isolerede fra hinanden. Eksempelvis er mennesket alene i fødslen og i døden, og mennesket er alene med sine inderste og dybeste tanker (ibid).

Moderniteten

Jeg benytter mig af begrebet modernitet i dette speciale.

Begrebet modernitet er et beskrivende begreb, der dækker over nogle primære udviklingstendenser, som har karakteriseret det vestlige samfund siden slutningen af 1700-tallet⁴. I klassisk og moderne samfundsteori forbindes modernitet ofte med nationalstatens fremvækst, udviklingen af kapitalismen, industrialiseringens gennembrud, urbaniseringsprocesser, sekularisering og en stigende grad af rationalisering, differentiering og specialisering af alle områder af samfundslivet⁵.

Jeg vælger at benytte dette begreb i nærværende speciale ud fra Anthony Giddens brug og definition af begrebet. Giddens mener at moderniteten adskiller sig fra begrebet "samfundet", ved at indfange nationalstatens specifikke karakteristika, som en type socialt fællesskab, der adskiller sig radikalt fra præmoderne stater (Giddens 1994:19-20).

---

³ Kafka 2003, Mannin 1966, Moustakas 1961, Sartre 1938 (Lasgaard 2006:19)

⁴ (<http://alturl.com/t2rdd>).

⁵ (<http://alturl.com/jjar2>).

Giddens, som bliver præsenteret nærmere i teoriafsnittet, benytter begrebet modernitet til at beskrive den tid vi lever i som desorienteret. Dette giver udslag i en følelse af, at systematisk viden om social organisering ikke er mulig, i et univers bestående af begivenheder, som vi ikke helt forstår, og som er mere eller mindre uden for vores individuelle kontrol (Giddens 1994:10).

Ny-liberalisme og politiske ideologier

I forlængelse af ovenstående begrebsdefinition, er kompleksiteten i det danske samfunds politiske ideologier og magtanvendelse nødvendig at give en kortfattet forklaring på, da dette er en del af de ydre rammer, som vi alle, inklusive studerende, kan siges at være omfattet af.

Begrebet ny-liberalisme er et begreb man ofte støder på i forbindelse med forståelsen af det moderne samfunds strukturer, i særdeleshed i forbindelse med kapitalismens gennembrud.

Giddens forklarer hvordan den klassiske liberalismes ideologi havde en udbredt fjendtlighed overfor overordnet statslig styring, samt en afstandtagen fra velfærdsstaten (Giddens 1999:20). En overbevisning om at verden klarer sig bedst, hvis markedskræfterne får lov til at udfolde sig med ringe eller ingen indblanding (Giddens 1999:23). Den klassiske liberalisme bliver i takt med moderniteten betegnet som ny-liberalismen, hvilket ifølge Bourdieu (f.1930, fransk sociolog) ikke betyder den store forskel, da han mener at ny-liberalismen er som "gammel vin på nye flasker", som en smart gen-indpakning af nogle af de ældste kapitalistiske ideer om "mere marked og mindre stat" (Bourdieu 1998:34). Dette vil ifølge Bourdieu sige, at folk med ny-liberal observans vil foretrække at ydelser, heriblandt de sociale ydelser som varetages af velfærdsstaten, nedskæres og privatiseres og at statens indflydelse rykkes tilbage, til fordel for markedskræfternes udfoldelse.

Sociologen Michel Foucault (1926), der er kendt for sin udvikling af magtteknologier i samfundet, mener dog ikke, at samfundet er fri af overordnet styring på trods af en ny-liberalistisk udvikling, der skulle have bevæget sig fra

"top-down-" til øget "bottom-up-" styring. Han mener tværtimod at ny-liberalismen skal karakteriseres som en udvikling, hvor både markedsrelationer og økonomisk logik får stigende indflydelse i hele samfundet, samtidig med at staten er en stadig mere afgørende og disciplinerende aktør for dette. Foucault kalder denne magtteknologi for Disciplinering (Foucault 1995:166).

På trods af, at denne "moderne magtteknologi" stammer tilbage fra slutningen af det 20. Århundrede, mener jeg at den kan drage visse paralleller til den form for politisk magt, eller politisk moralisering, som blandt andre, studerende er underlagt i dag.

Magtteknologien beskriver en skjult disciplinerende magt, der er skabt ud fra en moderne samfundsdiskurs om, hvorledes individers individuelle stræben efter at tage ansvar for sig selv og sit ansvarsområde er lig med "det gode liv". Men jo mere man hver især udøver sin egen fornuft og valgfrihed, desto flere nyttemaksimerende valg tager man, for fællesskabet og for helheden (Hammer 2004:19). Den centrale pointe hos Foucault er, at selvom den synlige magtudøvelse, i form af hierarkisk styring er fjernet og erstattet af større selvstyring og individualitet, så ligger der i stedet en skjult disciplinerende samfundsopdragende magtudøvelse, som opfylder politiske ny-liberalistiske ideologiske målsætninger på et kollektivt niveau (Foucault 1957). Der er derved skabt et underlæggende krav til samfundsborgerne om at være nyttige, effektive og konstant forbedrende, hvis de vil opnå "det gode liv". Samtidig er der ikke én enkelt person der repræsenterer denne form for magt, som jo udøves af kollektivet og man kan derfor ikke placere noget ansvar, andre steder end hos sig selv.

Den negative konsekvens af en sådan usynlig magt, er de synlige undertrykte, som skiller sig ud fra den fælles rangering i strukturen, hvis de ikke formår at skabe status via nytte, effektivitet og forbedring.

Jeg vil afslutte dette afsnit med at præsentere et citat fra regeringsgrundlaget fra 2011. Citatet kan opfattes som en form for udtryk af netop den ovennævnte

skjulte disciplinerende magt, eller politisk moralisering. Måske har den tilmed påvirket til den form for ny-liberalistisk tankegang hos de studerende, som Foucault påviser. Og måske er netop denne tankegang med til at skabe ensomhed?

”Bedre og mere uddannelse og forskning er afgørende for at sikre vækst og velstand i fremtiden. For den enkelte kan uddannelse sikre beskæftigelse, højere løn og gode muligheder. Og et højere uddannelsesniveau lægger et solidt fundament under hele samfundets udvikling” (Regeringsgrundlaget, 2011:16).

Problemfelt

Det helt generelle og specifikke problemfelt som specialet vil omhandle er ensomhed blandt studerende. Ensomheden omtales ofte i den offentlige debat som årsagsforklaringer til sygdomme og sociale problemer, der er uønskede i samfundet, fx depression, kriminalitet og selvmord (fx Schilling 1992).

Jeg vil undersøge problemet ud fra en vinkel, hvor begrebet modernitet kommer til at spille en stor rolle. Jeg mener at den sparsomme danske forskning, der på nuværende tidspunkt eksisterer indenfor området, hovedsagelig er baseret på psykologiske baggrunde og årsager for ensomheden blandt studerende, fx Mathias Lasgaard.

Det er ikke forkert at ensomhed kan opstå ud fra psykologiske baggrunde, men det udelukker samtidig heller ikke, at der kan være andre årsager og baggrunde til følelsen af ensomhed blandt studerende. Eksempelvis kan ydre faktorer, udsprunget fra moderniteten, som påvirker samfundets strukturer og institutioner, studiekulturen, de sociale relationer mellem individer og studiekammerater og de studerendes måde at tænke og agere på overfor hinanden, og i sig selv, ligeledes være en faktor. Jeg har med andre ord, interesse for at se på hvordan de ydre strukturer påvirker de indre.

Det er min overbevisning at ensomhed blandt studerende er, blot én ud af flere konsekvenser, som er opstået i takt med historiciteten og moderniteten. Som nævnt (jf. s. 13), har moderniteten som historisk periode medført fragmentering og opbrud, hvilket umiddelbart har medført positive konsekvenser i form af frihed til at skabe sit eget liv og sin egen fremtid. Men netop denne frihed har en bagside, hvor individet "dømmes" til en ensom kamp om tilpasning i en konstant foranderlig og flydende tilværelse.

I medierne oplever man et stigende fokus omkring emnet ungeensomhed, og der findes flere nyere artikler (bilag 2), som omhandler hvordan de studerende føler sig presset på studiet og hvordan dette medfører ensomhed.

I disse artikler bliver de studerende ikke fremstillet som cafelatte-drikkende, useriøse, langsommelige og sløse, men derimod som hårdtarbejdende studerende der kæmper med egne, såvel som samfundets tårnhøje krav og ambitioner til studerende. I tilgift her til, er der også forventninger om at kunne klare et aktiv liv, hvor der også er plads til studiejob, fritidsinteresser, venskaber og frivilligt arbejde etc. (bilag 2).

Djøf har i 2011 udarbejdet en kvantitativ rapport, *Djøfs Studielivsrapport*, der i tal og procenter fortæller, hvordan studerende svarer i forhold til flere aspekter, der har med deres liv som studerende at gøre. Undersøgelsen dokumenterer via statistisk materiale, at de studerende på de samfundsvidenskabelige og erhvervsøkonomiske uddannelser i vid udstrækning, lever op til de udefrakommende såvel som indefra kommende, krav der stilles. Men at travlheden har sin pris, i form af en udbredt oplevelse af stress og ensomhed (<http://alturl.com/8dmsp>). Rapporten har ikke fokus på hvad denne følelse af stress og ensomhed helt konkret har af betydning for de studerende eller hvordan ydre strukturer bidrager til følelsen.

Det er derfor min hensigt med dette speciale, at undersøge årsagen og betydningen af ensomheden, set i lyset af det moderne samfunds strukturers påvirkning på individet.

Problemformulering

Hvad er baggrunden for at en del studerende har ensomhedsproblemer og hvilke konsekvenser kan det have for de studerende?

Undersøgelsesspørgsmål:

- I. Hvad karakteriserer de studerendes ensomhed?
- II. Hvad er ensomhedens baggrunde/årsager?
- III. Hvilke konsekvenser har ensomheden blandt studerende?
- IV. Hvad er behovet for støtte?

Første undersøgelsesspørgsmål har til formål at afdække hvilke karakteristika der kan betegne netop den form for ensomhed, der opleves blandt studerende. Når jeg er interesseret i hvad der karakteriserer de studerendes ensomhed, så er det, som tidligere nævnt i afsnittet, der definerer begrebet ensomhed, at der er forskellige typer ensomhed, - den sociale-, emotionelle- og eksistentielle ensomhed. Ensomhedens karakter er nødvendig at få beskrevet og forstå, før man kan undersøge hvorfor den er der. Meningen med dette er at skabe en forståelse af, hvordan ensomheden bliver opfattet og beskrevet ud fra moderniteten, af både de eksperter der arbejder med ensomhed, men også af dem der oplever og føler ensomheden på egen krop.

Andet spørgsmål bunder i interessen om at få belyst baggrundene og årsagerne for den oplevede og beskrevne ensomhed blandt de studerende. Som jeg skriver i min indledning, har jeg en formodning om, at det ikke udelukkende er et svagt subjekt og psykologiske faktorer der ligger til grund for ensomheden, men at moderniteten og dennes strukturer for den tid vi lever i, spiller en rolle for individernes forståelse af andre og af sig selv, hvilket jeg formoder kan være medvirkende til følelsen af ensomhed. Jeg vil ikke udelukke de psykologiske faktorer, som baggrund og årsag, men vil blot undersøge endnu et aspekt, nemlig modernitetens. Som forklaret i indledningen er jeg interesseret i at fremstille baggrundene og årsagerne for ensomheden på mere end blot et niveau, da jeg

mener at ensomheden kan og skal forstås i lyset af både det individuelle-, gruppe-, og samfundsniveauet og i samspillet mellem disse niveauer.

Tredje spørgsmål drejer sig om hvilke konsekvenser ensomheden har for de studerende. Formålet med dette spørgsmål, er at undersøge og forstå alvoren af ensomheden som et socialt problem. Forståelsen af konsekvenserne for ensomheden kan forhåbentlig også bidrage til sidste og fjerde undersøgelsesspørgsmål.

Fjerde spørgsmål skal forsøge at afklare hvad behovet for støtte er. Eksempelvis vil dette punkt dreje sig om, hvilke behov der ikke bliver dækket hos dem der føler ensomhed, samt hvad og hvordan disse manglende behov bedst muligt kan imødekommes og dækkes og om det overhovedet er muligt at imødekomme og dække behovene i et komplekst og moderne samfund.

Kapitel II – Teoretisk ramme

I det følgende vil jeg fremlægge de teoretikere, som benyttes i min analyse til at opnå en dybere forståelse af de fire undersøgelsesspørgsmål samt det empiriske materiale, som er indsamlet herudfra. Teorierne benyttes i analysedelene til at argumentere for samt at diskutere de hovedfund, som er fremtrædende i empirien i forhold til problemfeltet *ensomhed blandt studerende*.

Min teoretiske tilgang til ensomhedsoplevelsen er først og fremmest udpræget sociologisk. Argumentationen for dette er, at jeg i dette speciale opfatter denne type og karakteristik af ensomhed i studiemiljøet som et særligt modernitetsproblem, der har rod i bestemte samfundsstrukturer, hvilke forhindrer nærvær og fællesskab. Muligheden for at begrunde de ensomme studerendes sociale og emotionelle mangler ud fra strukturelle, kulturelle og situationsbundne baggrunde, bliver mulig og tilgængelig via sociologiske teorier. Samtidig vil jeg, som nævnt tidligere, ikke udelukke de psykodynamiske faktorer som baggrundsforklaring på ensomheden, hvilket gør at undersøgelsens analysedele vil bære præg af en interaktionistisk teoretisk tilgang, der bygger på et samspil mellem både indre og ydre faktorer og dermed psykoanalytiske- og sociologiske teoretikere.

Hovedteoretikere – Anthony Giddens og Thomas Ziehe

De to teoretikere som vil være mest fremtrædende gennem analysegennemgangen er Thomas Ziehe (1947) og Anthony Giddens (1938). På trods af at disse teoretikere for længst er blevet overhalet af andre teoretikere, som ligeledes beskæftiger sig med modernitetens strukturer (fx Ulrich Beck, Richard Sennett, Zygmunt Bauman og Axel Honneth), vil jeg nu alligevel slå et slag for de "gamle" i dette speciale. De ovennævnte modernitetsteoretikere har uden tvivl nogle nuancerede refleksioner, som er mere nærværende og aktuelle for forståelsen af modernitetens overordnede strukturelle konsekvenser i nutiden (disse teoretikere vil også få en supplerende rolle i analysedelen). Men da jeg har til hensigt at undersøge dén specifikke konsekvens, ensomhed, iblandt

målgruppen studerende, er Thomas Ziehe og Anthony Giddens de mest nærliggende.

Begge teoretikere har særligt fokus på faktorer, der gør sig gældende for netop min udvalgte målgruppe og jeg mener at disse faktorer blot er blevet endnu tydeligere med tiden, måske især blandt de studerende. Ziehe beskæftiger sig hovedsagligt med kapitalismens baggrund for modernitetens udvikling, og dennes ændringer i ungdomskulturen, i form af det han kalder "usædvanlige lærerprocesser". Disse lærerprocesser skal forstås som en identitetsdannelse, der i stigende grad er et spørgsmål om de unges evner til at gennemfører vellykkede søgeprocesser, der kan tilpasse deres identitet, efter modernitetens ændring af den traditionelle ungdomskultur. De kulturelle ændringer er udsprunget fra modernitetens afvikling af tidligere overleverede kulturelle traditioner - såsom tro, familieliv, arbejdsmæssig placering og socialiseringserfaringer. Giddens beskæftiger sig med kompleksiteten i at udvikle en kontinuerlig identitet i et moderne samfund som er præget af institutionalisering øget refleksivitet og konstant foranderlighed.

Anthony Giddens

På trods af at jeg ikke har givet min målgruppe en alderskategorisering, så er gennemsnitsalderen for en typisk dansk studerende med en fuldført kandidatgrad 28 år, ifølge ministeriet for forskning innovation og videregående uddannelse (<http://alturl.com/v53fx>). En af Giddens pointer i hans teori om selvidentitetsforståelsen er bl.a., at ungdomsperioden er forlænget i kraft af modernitetens institutionelle refleksivitet (Giddens 1994:10). Dette vil sige at identiteten ikke blot er noget der skabes i den spæde barndom og afsluttes i løbet af teenageårene, sådan som tidligere identitetsforståelser bygger på (fx psykodynamiske). Derimod skal identiteten opfattes, som et livslangt projekt, der påvirkes og præges af de forskellige institutionelle arenaer individet bevæger sig i, og som mere eller mindre tvinger individet til konstant refleksion, tilpasning og forandring (Giddens 1994:14). Jeg vurderer at de studerende netop med den gennemsnitlige afgangsalder på 28 (hvilket vil sige at størstedelen er

yngre), endnu er i deres ungdom og i fuld gang med deres identitetsdannelse, mens de befinder sig på universitetet. Derudover har Giddens den institutionelle dimension, der gør det muligt at undersøge hvilken betydning og konsekvenser de institutionelle rammer (såsom et universitet) har for individets identitetsdannelse samt forståelse af andre og sig selv. Det er netop denne forståelse jeg vil frembringe i mine empiriske fund og i samspillet med Giddens, med det formål at undersøge om hans teori om den institutionelt-prægede refleksive selvidentitet, kan begrunde og argumentere den oplevede følelse af ensomhed hos de studerende, som empirien udtrykker.

Thomas Ziehe

Thomas Ziehe har som sagt et specifikt fokus på ungdommen, dette skyldes øjensynligt hans baggrund som uddannet pædagog og professor i pædagogik. Ziehe er bl.a. inspireret af Jürgen Habermas (1929, tysk filosof og sociolog indenfor kritisk teori) og forholder sig ligeledes kritisk til samfundets undertrykkende strukturer.

En af de teorier som Ziehe er kendt for, og som vil blive anvendt i analysen til at belyse ensomhedsproblematikken blandt studerende, er hans teori om, *Kulturel frisættelse*.

Den kulturelle frisættelse er, af Ziehe beskrevet som en langvarig proces der udspringer fra historiciteten og som først viser sine kulturelle og psykosociale forandringer flere år efter, at historiske episoder fandt sted (Ziehe 2008:29). Ziehe skelner mellem tre niveauer for at kunne analysere de psykosociale og kulturelle forandringer, som den vestlige verden har undergået i forbindelse med den kapitalistiske moderniseringsproces siden industrialiseringen. Han opererer således med tre sammenhængende virkelighedsniveauer; 1) *samfunds objektive livsbetingelser*, 2) *den samfundsmæssige symbolik og tydningen af realiteten* 3) *samt den menneskelige subjektive indre struktur*. (Ziehe 2008:29) Herved søger han at redegøre for hvorledes det moderne vestlige samfund har udviklet sig socialt og økonomisk, samt hvordan denne historiske udvikling har indvirket på individets indre psykiske struktur og dets tolkning af realiteten. Ziehe anvender

ordet senkapitalisme, som betegner tiden efter 1960'erne, hvor den kulturelle moderniseringsproces for alvor begynder (ibid). En forandrings- og frisættelsesproces, som medførte enorme ændringer i seksuallivets traditioner, religion, ægteskabs- og familieformer, fritidsvaner, boligformer, uddannelsesinstitutioner, arbejdsliv etc. Kulturel frisættelse er det begreb som Ziehe benytter i forbindelse med at illustrere det forhold, at det moderne individ i stadig højere grad frisættes fra objektive for-struktureringer og traditionernes grundlag. (Ziehe 2008:30-31) Dette vil sige at ungdommens identitet ikke længere er fastlagt efter de forskellige sociale klassers overleverede livsform og disses altafgørende indvirkning på den personlige biografi. Tidligere udgjorde traditionen en, på forhånd givet, fortolkning og meningstydning af tilværelsen for det enkelte individ. (Ziehe 2008:25).

Der er dog en dobbelthed i denne kulturelle frisættelse, som er vigtig i forhold til analysen af ensomheden blandt de studerende. Dobbeltheden består i at frisættelsen fra de kulturelt snærende bånd, er blevet erstattet med, om end, endnu snævrere retningsgivende bånd. Dette skyldes ifølge Ziehe, at kapitalismen tidligere blot tilpassede sig de overleverede livsmåder, symboler og meningstydninger i en tradition, der beroede på agrar og førindustriel kultur. Men da kapitalismens logik beror på isolering og udbytning af mennesker har denne, ifølge Ziehe, langsomt virket parasitært på de førindustrielle handlings- og tydningsmønstre og tæret på traditionens meningsgivende socialiseringserfaring. Denne langsomme fortæring af den overleverede kultur, har først efter 1960'erne formået at trænge igennem livsområderne udenfor produktionssfæren og har i dag efterladt det moderne individ med en samfundshistorisk og livshistorisk forandring; en ændring i den ydre symbolske realitet såvel som i individets socialisationsbasis; den basis som individet må opleve, tyde og forarbejde i udviklingen af egen biografi. (Ziehe 2008:26-27). Det er den kapitalistiske dynamiks mangel på troværdige livsverdensforestillinger, som efterlader det moderne individ i et eksistentielt vakuum. Et tomrum som ikke længere kan udfyldes på traditionel vis (Ziehe 2008:30). Denne rodløshed og mangel på traditionelle standpunkter i livet, skal belyse de studerende oplevede følelse af ensomhed.

Psykoanalytikere - Erik H. Erikson, John Bowlby og Mary Ainsworth

Udviklingen af identitet i den traditionelle forstand er ifølge Ziehe og Giddens problematisk i moderniteten og det er derfor en mulig grund til den oplevede følelse af ensomhed blandt studerende. Som jeg indledningsvis forklarer i dette afsnit, vil jeg ikke udelukke psykologiske forklaringer på ensomheden og derfor inddrages disse psykoanalytikere og udviklingspsykologer.

Erik H. Eriksson

Giddens selvidentitetsforståelse, som konsekvens af moderniteten vil blive stillet op imod en af de helt store udviklingspsykologer, Erik H. Eriksson (1902) i diskussionen om hvorvidt identitet har forbindelse med oplevelsen af ensomhed blandt studerende. Eriksson har i sin klassiske identitets-teori den dimension, at identitetsoplevelsen ikke udelukkende drejer sig om at mennesket er et psykologisk væsen, men også et socialt samfundsmæssigt væsen. Derfor skal identiteten udover at opleves som et sammenhængende livsforløb – altså en oplevelse af at være den samme over tid, også opleves som en samfundsmæssig social position i sociale fællesskaber (Stokkebæk 2007:322). Denne dimension er interessant, da det ifølge Ziehe og Giddens netop ikke er muligt at have en kontinuerlig identitet i en verden i konstant forandring.

John Bowlby og Mary Ainsworth

Følelsen af ensomhed har en tæt forbindelse med det at føle sig anderledes eller mindre værd. Derfor er det relevant i forhold til at forstå den indre følelse af ensomhed, at se nærmere på, hvad eksempelvis selvværd og selvtillid betyder for ensomheden blandt de studerende. Til dette vil jeg benytte psykoanalytikerne, John Bowlby og Mary Ainsworth's teori om tilknytning i den tidlige barndom. Teorien beror på at et individ som spæd skal have en tryk tilknytning til sin omsorgsperson (oftest moderen), for at kunne udvikle en tillid til omverdenen (Koester & Frandsen 2005:226).

Undervejs i analysedelene vil andre teoretikere spille supplerende roller, blandt andet vil sociologerne der beskæftiger sig med modernitetsbegrebet, som nævnt indledningsvis i dette afsnit, spille en supplerende rolle. Derudover vil jeg benytte John T. Cacioppo's forskning omkring ensomhedens konsekvenser, til

netop at tydeliggøre, hvilke konsekvenser ensomheden har og kan have for de studerende.

Kapitel III - Videnskabsteoretisk forankring

Kritisk hermeneutik

Specialet gør brug af kritisk hermeneutiske redskaber til at analysere problemfeltet *ensomhed blandt studerende*. Dette skyldes min overbevisning (forforståelse) om, at der ligger magt og historicitet gemt bag hver en lille sten og at ensomheden ikke alene skyldes et svagt subjekt. Men at kapitalismen og den efterfølgende modernitetsudvikling har medført et samfund, som bl.a. via disciplinerende magt og ny-liberalistisk tankegang, i Foucaults forstand, forhindrer de studerendes autonomi, frihed og ret til at være som de er.

Denne kritiske overbevisning bærer præg af mine udvalgte hovedteoretikere, Ziehe og Giddens, som ligeledes har en kritisk tilgang til moderniteten og til dels opfatter denne, som undertrykkende for individets udfoldelse og identitetsdannelse. Dette vil sige at jeg i mine videnskabsteoretiske overvejelser, læner mig op af deres kritik og dermed anfægter udviklingen som problemskabende og undertrykkende for individets udfoldelse og frihed, ud fra deres overbevisning herom.

Ifølge Ziehe efterlader afviklingen af traditioner og kulturelle overleveringer individer i et ensomt tomrum. Mennesket er frisat fra traditioner, men denne frisættelse dækker over, at individet i stedet er udleveret til selv at skabe sit eget liv og selv finde mening med tilværelsen, hvilket i nogle tilfælde fører til handlingslammelse, angst, depression og ensomhed. Ud fra teoretikerne opfattes moderniteten som fængslende, sårbarhedsskabende og ensomhedsskabende (jf. kap. II).

Dermed ikke sagt at min interesse blot befinder sig på de ydre problemskabende strukturer. Kritisk hermeneutik tillader vekselvirkning mellem psykologi og sociologi, samt mellem strukturer og subjekter, hvilket gør denne

videnskabelige tilgang relevant at benytte for dette speciales undersøgelsesfelt.

Traditionelt har den filosofiske hermeneutik arbejdet med begrebet forforståelse og fordomme. Hans-Georg Gadamer (1900) hovedærinde med den filosofiske hermeneutik, er at vise, at fortolkning og forståelse er et grundvilkår for den menneskelige eksistens (Højberg 2004:320) og at det derfor *“handler om at acceptere fordomme som en produktiv forudsætning for erkendelse af verden.”* (Højberg 2004:322). Dette udsagn ligger meget tæt op af min egen holdning til fordomme og mine udtrykte holdninger i ovenstående, er samtidig et udtryk for min forforståelse og mine fordomme.

At forforståelser og fordomme skulle have en negativ klang, specielt blandt induktive forskere, er en udbredt tanke. Men jeg mener ikke at fordommene udelukkende bør betragtes som et problem der gør forskeren biased og derved forhindrer forståelsen. Jeg mener at man skal anerkende de positive potentialer i forforståelse og acceptere, at vi opfatter og fortolker samtaler, tekster og handlinger ud fra et særegent personligt syn. Fordommene og forforståelsen åbner op for muligheden for at undersøge noget ud fra en forudgående viden, hvilket gør forskeren i stand til at stille relevante og specifikke spørgsmål omkring undersøgelsesfeltet.

Ifølge hermeneutikken læser vi, som sagt, alle en tekst eller en handling med egne briller på, derfor er interesser og magtkampe ikke kun på spil i frembringelsen af en tekst, men også i fortolkningen. De filosofiske hermeneutikere mener, at forståelsen er indlejret i en begrundelsesstruktur og at forståelsen opstår aktivt i en horisontsammensmeltning, bestående af forforståelse og fordomme, nemlig den hermeneutiske cirkel (Højberg 2004:323).

Ifølge Max Weber, som er metodisk hermeneutiker, er vores videnskabelige interesser og praksis bestemt af værdier, og derfor ligger der altid nogle værdimæssige antagelser til grund for enhver videnskabelig analyse (Højberg 2004:318). Dette kan jeg kun tilskrive mig som forsker i dette speciale, da min

tilgang til virkeligheden ikke er objektiv, interesse- og værdifri. Genstandsfeltet *ensomhed blandt studerende*, er motiveret af både mine personlige værdier og interesser og min teoretiske og faglige viden, hvilke bliver bestemmende for, hvorledes genstandsfeltet, ensomhed, håndteres.

Når jeg skriver at jeg vil benytte mig af kritisk hermeneutiks redskaber, er det blandt andet fordi jeg mener at denne videnskabsteoretiske retning giver mulighed for at gå skridtet nærmere samfundsstrukturer og forholde sig kritisk til disse, modsat den filosofiske hermeneutik.

Gadamer og Habermas er på mange områder enige i den filosofiske hermeneutik, men det som Habermas ligger fokus på - og kritiserer den filosofiske hermeneutik for, er bl.a. hvilken betydning autoritet og tradition har for erkendelsen (Højberg 2004:334). Ifølge Habermas er Gadammers autoritets- og traditionsbegreb konservativt og samfundsbevarende, da det ikke indeholder nogen kritisk sans eller frigørende potentialer. For Habermas og den kritiske hermeneutik, er formålet at identificere skjulte strukturer, der determinere ideologier og individets bevidsthed og fremmedgørelse (Højberg 2004:334), hvilket også er hensigten at gøre i dette speciale.

Den kritiske hermeneutik er langt mere relevant for mit speciale end Gadammers filosofiske hermeneutik på et andet afgørende område. Den kaster lys på den magt og de strukturer, som ligger gemt i vores kultur (Højberg 2004:333), hvilket åbner muligheden for at se kritisk på bl.a. studiekulturen.

Epistemologiske overvejelser

Kritisk hermeneutiks epistemologiske udgangspunkt er, at samfundsvidenskaben har et frigørende sigte, som i dette speciale, er frigørelsen fra individets følelse af ensomhed. Hovedopgaven er at kritisere udviklingstræk og magtforhold, som står i vejen for menneskelig udvikling (Juul & Petersen 2012:409). For at kunne kritisere disse udviklingstræk og magtforhold, må kritikken forankres i et begrundet normativt ideal – altså en definition af hvad der er godt og retfærdigt. Der sondres derfor mellem "er" og "bør", når man

fortolker og analysere sin empiri ud fra dette epistemologiske udgangspunkt. Hensigten er at de normative påstande kan/skal begrundes og holdes op mod den sociale realitet som et kritisk spejl (Juul & Petersen 2012:410). Den sociale realitet, er i dette speciale og ud fra mine teoretikers overbevisning, en virkelighed, hvor moderniteten skaber normative, undertrykkende og sårbarhedsskabende strukturer for individets frie udfoldelse og autonomi.

En kritisk hermeneutisk tilgang er i høj grad en fortolkningsopgave, fortolkningsdelen udspringer fra hermeneutikkens overbevisning om, at der ikke findes nogen egentlig sandhed, men at fænomenerne kan tolkes på flere planer. En flittig brugt sætning til at forklare dette er "*Vi forstår delene i lyset af helheden*" (Thagaard 2007:39). Undersøgelsens analyse, vil netop for at skabe helhed, bevæge sig på tre forskellige niveauer, som både kan fortolke og analysere mikro-, meso- og makro forhold, for de studerende (dette vil blive præsenteret senere).

Oprindeligt var hermeneutikken knyttet til fortolkning af tekster, men da dette projekt benytter sig af kvalitative interviews vil tolkningen skulle anskues som en dialog mellem forsker og tekst. Som forsker fokuserer jeg på det meningsindhold, som teksten formidler efter transskriberingen. Min hovedopgave som forsker i dette speciale er, at være tro mod den kritisk teoretiske realistiske ontologi, hvilket overholdes ved at kritisere fakticiteten i lyset af idealet og vise at virkeligheden som den er for studerende, strider imod idealet om hvordan den burde være.

Kapitel IV – Metode

Formålet med dette afsnit er at forklarer hvordan emnet *ensomhed blandt studerende*, vil blive undersøgt ud fra metodiske overvejelser. Dette er med den hensigt at gøre undersøgelsen gennemsigtbar og gennemskuelig for læseren, således at der ikke hersker tvivl om baggrundene for mine valg, fravalg og handlinger. Jeg vil beskrive og forklare, hvilke metodiske og analytiske overvejelser jeg har gjort mig i forhold til min empiriindsamling og bearbejdning og min efterfølgende analysefremstilling. Derudover vil afsnittet præsentere brugen af nogle af faget *Socialt arbejdes* faglige redskaber, samt vise at fagets tradition og basis for undersøgelsesmetoder bliver benyttet og relateret til den indsamlede empiri.

Til at gøre min interviewundersøgelse gennemsigtbar vil jeg, med inspiration fra Steinar Kvale og Svend Brinkmanns bog *"Interview – introduktion til et håndværk"*, beskrive processen af forberedelse, indsamling og bearbejdning af min empiri. Kvale og Brinkmanns fremgangsmåde, skal i dette kapitel forstås som et redskab til at beskrive de overvejelser jeg løbende har gjort mig omkring de valg jeg har truffet i forbindelse med de kvalitative interviews og bearbejdelsen heraf - med hvilken baggrund og argumentation valgene er truffet og samtidig, hvilken betydning og konsekvenser valgene har/har haft. Derudover benyttes fremgangsmåden, som et redskab der sikrer en systematisk behandling og argumentation af mit empiriske materiale.

Kvale og Brinkmann benytter syv faser, som alle omhandler overvejelser om forløbet, før, under og efter de kvalitative interview er gennemført. Faserne er – *tematisering, design, interview, transskription, analyse, verifikation og rapportering* (Kvale & Brinkmann 2008:122-123). Punktet tematisering er undersøgelsens *hvad og hvorfor*, som skal afdækkes før man kan sige noget om *hvordan*. *Hvad*, indebærer en tilegnelse af forhåndsviden, omkring det emne, der skal undersøges, eksempelvis et litteraturstudie (Kvale & Brinkmann 2008:125). *Hvorfor*, er en afklaring af formålet med undersøgelsen (Ibid). *Hvad og hvorfor*,

fremgår af hele første kapitel og jeg vil derfor ikke genfortælle undersøgelsens *hvad og hvorfor, men vil springe videre til hvordan*, og beskrive hvordan undersøgelsen metodisk skal gennemføres. Punktet *Verifikation* vil blive taget op til slut i specialet.

Design af interviewundersøgelsen

Design af interviewundersøgelsen omfatter planlægning af undersøgelsens procedurer og teknikker, altså undersøgelsens *hvordan* (Kvale & Brinkmann 2008:129).

Efter tematiseringen er fastlagt og jeg har fundet ud af min undersøgelses *hvad og hvorfor*, kan jeg begynde at overveje og planlægge *hvordan* jeg ønsker interviewundersøgelsen skal forløbe.

Selve mit design er blot en punktform, som jeg kan holde mig til og følge gennem processen, således at jeg ikke mister orientering og retning. Faserne vil løbende blive uddybet i underafsnittene.

Designet beskrevet i faser:

- Planlægning af interview med tre frivillige, tre professionelle og to studerende.
- Interviewguiden som anvendes til mine seks første interview er semistruktureret og åbner op for muligheden for at stille uddybende spørgsmål til informantens besvarelser, inden for de, af spørgsmålene, givne rammer.
- Interviewene varer fra mellem ca. 50 min. til en time og 15 min.
- Alle seks interview transskriberes, om muligt, ordret fra tale til tekst.
- Interviewene bliver opdelt i temaer ud fra mine fire undersøgelsesspørgsmål. Alle temaer og dertilhørende fund, bliver i første omgang medtaget, men kommer igennem en meningskondenseringsproces, hvor kun de mest relevante fund, i forhold til min problemformulering og mine undersøgelsesspørgsmål, bliver en del af analysen.

- De sidste to interview af de to studerende er foretaget over mail, hvilket skaber nogle komplikationer i forhold til nuancerne i besvarelsenerne. De er foretaget senere i forløbet end de første seks interview og er udført på denne facon, da det i første omgang ikke var muligt at finde studerende som ville udtale sig direkte om emnet, derfor blev der indgået det kompromis, at de studerende kunne få lov til at svare over mail.
- Reliabilitet og validitet skal kontrolleres gennem hele processen og sikrer mig at både informanter og data, samt hele specialet forløber uden større komplikationer eller uklarheder. Reliabiliteten og Validiteten vil tages op til genovervejelse i sidste kapitel i specialet.

Informanterne

Jeg har valgt at foretage enkeltmandsinterviews, da mine udvalgte interviewpersoner er placeret i forskellige funktioner og organisationer, selve emnet og problemfeltet vurderede jeg heller ikke som oplagt til at foretage eksempelvis gruppeinterview.

Jeg har i alt gennemført otte interview med forskellige personer, der har forskellige baggrunde i forhold til emnet *ensomhed blandt studerende*. De første seks interview, som er ekspertinterview, er foretaget ansigt til ansigt, hos informanterne eller på deres arbejdspladser, og er optaget på diktafon. De sidste to interview med studerende, er besvaret over mail. Dette uddybes i næste afsnit.

Jeg deler informanterne op i tre grupper, som kan betegne deres position. De første tre er *de frivillige*, de næste tre er *de professionelle* og de sidste to er *de studerende*. De frivillige og professionelle kan samlet betegnes som eksperter, da de har tilegnet sig ekspertviden omkring de ensomme unge ud fra deres positioner.

Frivillige

De første tre interview er af *de frivillige* fra organisationerne, *Ventilen* og *Ungdommens røde kors*, i det projekt der hedder *Ensom ung* og *Ung på linje*.

Ventilen er et værested for unge der føler ensomhed. Her kan de unge mødes og skabe relationer, venskaber, udveksle erfaringer og laver aktiviteter sammen. *Ventilen* har arbejdet målrettet med unge-ensomhedsproblematikken siden 1999, hvor organisationen startede som socialt tilbud i København. I dag er *Ventilen* landsdækkende og har 14 væresteder i hele Danmark. Udover de sociale indsatser overfor de ensomme, beskæftiger *Ventilen* sig med, at skabe offentlig tilgængelig viden og debat, via forskning og artikler, om ungdomsensomhed⁶. Min informant fra *Ventilen* hedder Søren, 27, og er frivillig og næstformand for værestedet i København.

Ensom ung er en chat funktion, som ikke yder råd og vejledning, men blot lytter og skaber kontakt mellem de unge som er til stede på chatten. Ligesom *Ventilen*, opfordrer og arrangerer *Ensom ung* sociale events, som de unge kan tilmelde sig og deltage i. Eventsene foregår én gang om måneden. *Ensom ung* har også chatfunktioner som dækker Odense, Aarhus, Aalborg og København⁷ Min informant herfra er Carsten, 26, som er frivillig og formand for afdelingen i København.

*Ung på linje*⁸ er ligeledes en chat funktion og en tlf. Linje, hvor der ydes den samme kontakt, som hos *Ensom ung*, men her yder de frivillige, til en vis grad, også råd og vejledning i forhold til de problemer de unge måtte have. *Ung på linje* er ikke, som de to andre enheder, en enhed som specifikt henvender sig til målgruppen, ensomme. *Ung på linje* tager sig af flere forskellige problemstillinger, men har ofte henvendelser der drejer sig om ensomhedsfølelsen eller problemer der dækker over følelsen, hvilket er baggrunden for at inddrage denne enhed som informant. Min informant fra *Ung på linje* er frivillig og hedder Maja, 25.

Grunden til at jeg valgte at tale med frivillige var fordi, at det i første omgang ikke var muligt at få direkte kontakt til studerende der følte ensomhed. De frivillige

---

⁶ <https://www.ventilen.dk/>

⁷ <https://www.ensomung.dk/>

⁸ <http://alturl.com/up2py>

arbejder tæt op og ned af de ensomme og taler bl.a. med dem om ensomhedsfølelsen og de kan derfor udtrykke og forklarer, hvordan ensomheden beskrives af dem som føler den. Da det er organisationer der henvender sig til unge, vurderede jeg samtidig at en stor del af dem der søger disse organisationer er studerende, hvilket blev bekræftet i mine interview. De frivillige er samtidig selv studerende eller har været det og har derfor under interviewene inddraget deres egne erfaringer og oplevelser fra deres studietid, hvilket har vist sig at være meget givende i forhold til den videre bearbejdning af det empiriske materiale. De frivilliges informationer bliver derfor både benyttet som førstehånds- og andenhånds påstande omkring følelsen af ensomhed.

Professionelle

De professionelle består af fagpersoner, som på forskellige måder har stiftet kendskab, samt har viden og erfaring om ensomhed. Jeg havde en del problemer med at finde forskere og professionelle, som ville stille op til interview, til at begynde med. De fleste af dem jeg henvendte mig til, sagde at de ikke havde en tilstrækkelig viden omkring emnet, på trods af, at en del af dem bl.a. har forsket i ungdomsliv og uddannelse, men ikke med specifik fokus på ensomhed (hvilket blot bekræfter, den utilstrækkelige nationale forskning der findes på området jf. kap. I). Andre havde ikke tid, som eksempelvis Studenterrådgivningen, der ellers var oplagt at bruge som informant. Det lykkedes mig dog med opfordring fra min specialekoordinator og -vejleder, at få kontakt til den tidligere direktør for studenterrådgivningen fra København, Else-Marie Stilling.

Else-Marie, 67, har med sin mange års erfaring som direktør for studenterrådgivningen, tilegnet sig en viden, som kan sætte nutidens følelser, problemer og tabuer op imod tidligere problematikker blandt unge og give nogle forklaringer på, hvorfor og hvordan forskellige tendenser blandt studerende ændrer sig i takt med udviklingen. Else Marie har været en stor hjælp i den tidlige startfase af projektet i forhold til at skabe rammerne for, hvad der kunne være interessant at undersøge i forbindelse med ensomheden blandt de studerende.

Hun har både indsigt i det subjektive perspektiv, hvad angår følelser og tanker i individet, men også i det strukturelle niveau, hvor hun beskriver en ændring af studieformer og normer i samfundet, som skaber både negative og positive konsekvenser for de studerende.

Nicolai Halvorsen, 49, som er studenterpræst ved Panum instituttet, har med sine 14 år på denne post, en stor viden og indsigt, i såvel det strukturelle, som det individuelle perspektiv blandt de studerende. Han har direkte kontakt med de unge og taler med dem om, hvilke problemer de har bl.a. i forbindelse med studiet. Nicolai har især indtryk af, at den ensomhed der opstår, skyldes et indre og ydre pres for de studerende. Presset handler om præstationer, konkurrence, opnåelse af anerkendelse og accept af "elite fællesskabet". Derudover taler han på baggrund af sin stilling, om det han kalder et eliteuniversitet (Panum), hvor det forventes at man har styr på sine faglige, samt personlige problemer.

Elene Fleischer, 69, er forkvinde for Netværket for selvmordsramte (NEFOS). Hun har forsket i ensomhed blandt ældre og har skrevet en Ph.d. i suicidologi, hvor hun bl.a. undersøger sammenhængen mellem ensomhed og selvmord. Hun har først og fremmest bidraget til denne undersøgelse med hendes forskningsviden, men ligeså meget med hendes livserfaring og refleksioner omkring, hvordan ydre faktorer påvirker det indre følelsesliv. Elene spurgte, i forbindelse med den årlige verdensdag for selvmordsramte, om jeg ville holde et mindre foredrag omkring mit speciale på Det Tekniske Fakultet på SDU i Odense. Dette takkede jeg ja til, da det både var en god anerkendelse af mit emne og mit arbejde, men også en mulighed for at udbrede et budskab. Verdensdagen for Selvmordsforebyggelse er en årligt tilbagevendende begivenhed, som markeres internationalt d. 10. september. Dagen afholdes på initiativ af the International Association for Suicide Prevention (IASP) i samarbejde med World Health Organization (WHO)⁹.

---

⁹<http://alturl.com/q2ffv>

Studerende

De studerende er fundet gennem mit netværk. Det har været en stor udfordring at finde studerende som ville udtale sig om ensomhed på studiet. Jeg har ofte haft private samtaler med folk, som kunne nikke genkendende til følelsen af ensomhed og som kunne bekræfte mig i at det i allerhøjeste grad er et eksisterende problem. Men når det kom til stykket, havde de ikke lyst til at udtale sig i forhold til dette speciale og ofte var begrundelsen, at det jo ikke var dem der følte ensomhed, de kunne blot se hvordan nogle kunne føle dette på et studie. Dette mener jeg, bekræfter at emnet i særdeleshed er tabuiseret og skambelagt og er noget som helst skal holdes skjult. Efter en hel del overvejelser, blev alternativet, at jeg fandt nogle i mit eget netværk, via facebook, som ville besvare mine spørgsmål over mail. Det skal lige nævnes at det ikke er personer, som jeg ser privat eller har en tæt relation til i mit netværk og derfor kunne det ligeså godt have været studerende, som jeg havde opsøgt på et hvilket som helst studie. De studerendes besvarelser kan i særdeleshed bidrage til følelsen af at være udenfor og forkert i nogle fællesskaber på studiet, samt beskrive et ydre og indre pres og dermed følelsen af ensomhed. Men det sætter nogle begrænsninger for forståelsen og uddybelsen af både spørgsmål og svar, at det ikke har været en samtale ansigt til ansigt, på lige fod med de øvrige interviews.

De to studerende er *Christina*, 28, som læser Statskundskab på SDU og *Christian*, 29, som læser Political Science på AAU i Aalborg.

Interview personerne vil i analysen blive præsenteret med deres forbogstaver

Carsten = CA.

Maja = M.

Søren = S.

Else - Marie = EM.

Nicolai = N.

Elene = EF.

Christina = C.

Christian = CH.

Interview

Jeg indhenter empiri fra otte informanter. Seks af informanterne interviewer jeg ud fra kvalitativ metode, de sidste tre informanter har besvaret interviewspørgsmålene på mail.

Formålet med de kvalitative interviews er at få fyldige og omfattende informationer om, hvordan de interviewede opfatter ensomhedsproblematikken blandt studerende. Interviewene skal give data om, hvordan informanterne forstår erfaringer og begivenheder ud fra deres eget liv. De data der indsamles via mine interviews, består af genfortællinger af hændelser, enten fra første hånd, eller som en andenhånds fortælling. Fortællingerne bærer derfor præg af informantens forståelse af det, han eller hun har oplevet og/eller erfaret og observeret og det skal derfor ikke tolkes som sandheden, men som personlige oplevelser, der i analysen bliver de påstande, som via teorien skal falsificeres (dette uddybes senere).

Jeg har benyttet mig af det såkaldte *kvalitative forskningsinterview*. Dette er karakteriseret ved en delvis struktureret metodisk tilgang dvs. at de temaer som skal undersøges er delvist strukturerede på forhånd (Thagaard 2007:87). Derudover er emnet for det kvalitative forskningsinterview overordnet interviewpersonens daglige livsverden eller deres relation til den (Kvale & Brinkmann 2008:46). Denne interviewform har til formål, at fortolke meningen med centrale temaer omkring ensomhed i interviewpersonens livsverden, hvilket gøres ud fra meningen med det der siges (ibid). Det er ikke sigtet med denne interviewform at kvantificere problemet, men derimod at kvalificere emnet ensomhed blandt studerende, som et socialt problem. Jeg vil søge så åbne og nuancerede beskrivelser af forskellige aspekter omkring problemet, som muligt, ved at fokusere på bestemte temaer. Temaerne består af min overordnede problemformulering og de fire undersøgelsesspørgsmål, som det fastlagte og styrende element for mine interviews. Ud fra mine fire undersøgelsesspørgsmål har jeg i interviewguiden udformet yderligere undersøgelsesspørgsmål, for at sikre mig at jeg ville komme godt omkring emnerne. Rækkefølgen af spørgsmålene er dog mere eller mindre tilfældig, afhængig af

hvordan det passer ind i samtalen med informanten. På den måde, kan jeg følge informantens fortælling, men stadig styre samtalen og på den måde få besvaret de ønskede spørgsmål. Denne fleksibilitet under interviewene er vigtig i forhold til netop, at kunne knytte spørgsmålene til den enkelte informants forudsætninger og måske undervejs omformulere spørgsmålene en smule, så de passer til informantens forståelse. Dermed ikke sagt at den overordnede struktur ikke overholdes. Interviewene kan bære præg af, at være flertydige og afspejle modsigelser, hvilket blot muliggør at skabe nye indsigter og bevidsthed omkring hvordan interviewpersonen undervejs kan ændre sine beskrivelser og meninger om emnet (Kvale & Brinkmann 2008:46).

De to interviews som er foretaget over mail, har taget udgangspunkt i en anden interviewguide, med samme overordnede struktur, men med flere og mere uddybende spørgsmål, da jeg ikke havde mulighed for at forklare og uddybe mundtligt. Det har, som tidligere nævnt-, skabt nogle begrænsninger, at benytte denne metode. Samtidig har besvarelserne vist sig at være meget uddybende, ærlige og åbne og jeg tvivler på, at samme ærlighed og åbenhed havde vist sig, hvis vi havde siddet overfor hinanden. Derfor er jeg tilfreds med denne metode, i netop denne form for undersøgelse af et ømtåleligt emne.

Transskription

Jeg opfatter selve transskriptionsprocessen som vigtig i kvalitative studier. Transskriptionen skal ikke blot forstås som en udskrift af en mundtlig diskurs til en skriftlig diskurs, men et skriftligt arbejde, hvor konstruktionerne fra talesprog til tekst kræver en række vurderinger og beslutninger.

I seks af mine interviews har jeg siddet overfor min informant og har kunnet observere kropssprog og mimik. I mine seks transskriptioner har jeg erfaret, at det mest klare og velformulerede udtryk, kan virke uklart og usammenhængende, når det transskriberes. Dette gør at samtalen forståelse i visse tilfælde ikke kan overføres til det skriftlige, medmindre man selv forsøger at fortolke den mening, som man forstod under samtalen. Jeg vil ikke med dette påstå, at mine transskriptioner er uærlige eller overfortolkede og udelukkende

skrevet ud fra min forståelse. De er skrevet så ordret som muligt, men da det er mig der har foretaget interviewene og transskriptionen, vil mit indtryk og mit billede af den interviewedes mimik, sarkasme, kropssprog og udtryk, som fremstår umiddelbart i situationen, uden tvivl, spille en mindre rolle i forhold til forståelsen af det transskriberede når det skal bruges i analysen.

Rapportering

Dette speciale skal i første omgang læses af vejleder og sensor. Der er taget hensyn til at tydeliggøre undersøgelsesresultaterne, således at indholdet er forståeligt og klart for andre mulige læsere. Specialet er skrevet i et letlæseligt og forståeligt sprog, som samtidig forsøger at leve op til diverse videnskabelige kriterier, samt at tage hensyn til undersøgelsens etiske aspekter.

D. 10. sep. deltog jeg som foredragsholder til Verdensdag for Selvmordsforebyggelse på Syddansk Universitet (Bilag 1), hvor jeg blev bedt om at fortælle om mine fund i mit speciale. Dette har efterfølgende hjulpet mig frem til at specificere mere præcist, hvilke fokusområder jeg har i forhold til mit problemfelt. Det har skærpet min bevidsthed i forhold til at skulle gøre specialet forståeligt for udefra-læsende. Det viste sig, at der var en stor del af de deltagende, samt foredragsholdere, som viste stor interesse for emnet og som efterfølgende har bedt om at få mit speciale tilsendt. Dette har selvfølgelig også været med i mine overvejelser i forhold til det skriftlige indhold og forståelsen af dette, da der er forskellige faggrupper, som mener emnet henvender sig til dem.

Mine informanter har alle fået tilbuddet om at få tilsendt en elektronisk udgave af specialet, hvilket muligvis vil påvirke måden hvorpå jeg etisk udvælger og bruger citaterne fra min empiri.

Analysedesign og hovedfund

Min analyse er delt op i fire dele, som hver især har til formål at besvare mine fire undersøgelsesspørgsmål:

- I. Hvad karakteriserer de studerendes ensomhed?
- II. Hvad er ensomhedens baggrunde/årsager?

III. Hvilke konsekvenser har ensomheden blandt studerende?

IV. Hvad er behovet for støtte?

De fire undersøgelsesspørgsmål, vil besvare den overordnede problemformulering:

Hvad er baggrunden for at en del studerende har ensomhedsproblemer og hvilke konsekvenser kan det have for studerende?

Jeg har i ovenstående afsnit beskrevet hvordan jeg har indsamlet og bearbejdet den kvalitative empiri. Jeg vil her præcisere, hvordan jeg er kommet frem til mine hovedfund, som udgør analysens omdrejningspunkt.

Jeg har i første omgang sorteret og placeret min empiri under de fire undersøgelsesspørgsmål, hvilket resulterede i fire tekstdele, som gav forskellige empiriske besvarelser af spørgsmålene. Herefter har jeg inden for hver tekstdel udvalgt hovedtemaer, ud fra ligheder i besvarelserne, for at finde det der var mest fokus på hos informanterne. Samtidig har jeg i min udvælgelse haft mine, på forhånd, udvalgte teorier i baghovedet, hvilket også har haft en mindre påvirkning i forhold til udvælgelsen af hovedfundene (der er efterfølgende blevet inddraget flere og andre teorier til analysen, efterhånden som denne har taget form). Derudover har jeg medtaget fund, som jeg fandt overraskende, informerende og interessante for besvarelsen af de enkelte undersøgelsesspørgsmål og dermed besvarelsen af den overordnede problemformulering. I denne proces, er der foretaget en nødvendig fravælgelse af det empiriske materiale, hvilket selvfølgelig alt sammen præger og indsnævre analysen til at have et bestemt fokus. Dermed sagt, at der er dele af empirien, som kunne være relevant for belysning af specialets udvalgte problematik, men ikke nødvendigvis for mit udvalgte fokus og perspektiv i analysen.

Der er hverken anvendt en ren deduktiv eller induktiv analysestrategi, men derimod en kombination af begge metoder, i og med teorierne til dels er udvalgt

på forhånd og har været med til at fortolke empirien og til dels er udvalgt efter fortolkningen af interviewene (Olsen 2003:79).

Hovedfundene endte ud således:

I. Hvad karakteriserer de studerendes ensomhed?

- Valgmuligheder, Præstationspres, succes og konkurrence
- Overfladiske fællesskaber og selviscenesættende adfærd på studiet
- Identitet og usikkerhed - at føle sig anderledes og udenfor

II. Hvad er ensomhedens baggrunde/årsager?

- Mangel på sociale kompetencer/erfaring /adfærd
- Universitetet og anonymitet
- Normer og forventninger
- Ansvarsplacering - fra "vi" til "mig"

III. Hvilke konsekvenser har ensomheden blandt studerende?

- Negativ cirkel

Ensom -> man opfylder ikke pligten/normen/forventningen/kravet/identiteten -> Dette medfører stigmatisering -> hvilket fører til angst, skyld og skam -> efterfulgt af forstærket isolation, social-, emotionelt- og eksistentiel ensomhed -> og så begynder det forfra.

IV. Hvad er behovet for støtte?

- Anerkendelse, accept, samhørighed, tillid og forståelse - hjælp til selvhjælp

Fundene bevæger sig på forskellige analyseniveauer og jeg vil ud fra Thomas Brantes (professor i sociologi ved universitetet i Lund) niveaumodel benytte

hans opdeling, således at fundene vil blive udsat for en grundig og dybdegående analyse på henholdsvis mikro- meso- og makroniveau (Ejrnæs & Guldager 2008:108). Denne niveauopdeling, skal ikke forstås som en stringent niveau opdeling af fundene, men skal blot være med til at klarlægge, hvordan fundene hver for sig har en egendynamik og en særegen viden, som kun kan opdages eller findes på dette niveau. Samtidig kan de særegne forklaringer fra lavere niveauer give en partiel og dermed supplerende forklaring til det højere niveau (ibid). Dette vil sige at niveauernes særegne viden, tilsammen og afhængig af de andre niveauer, skaber en komplementaritet mellem niveauerne, som bidrager til en helhedsbetragtning af det undersøgte problem.

Pointen med Brantes niveauopdeling er at hvert lavere niveau er en forudsætning for det højere niveaus eksistens (Ejrnæs & Guldager 2008:109). Dette eksemplificeres af Ejrnæs og Guldager således: *"Intet internationalt niveau uden nationalstater, ingen nationalstater uden institutioner og organisationer, ingen institutioner og organisationer uden menneskelig interaktion, ingen menneskelig interaktion uden individer"* (Ibid).

Denne brug af Brantes niveaumodel, vil blive anvendt og præsenteret i analysen af de to første undersøgelsesspørgsmål, hvor fundene skal forstås som (løst) opdelt på tre niveauer, der komplementerer hinanden til at skabe en samlet forståelse og forklaring af det undersøgte.

Kapitel V – Kritik af teori og metodevalg

Dette afsnit har fokus på mit valg af informanter, da det uundgåeligt har påvirket min efterfølgende analysegennemgang, at jeg ikke har kunnet inddrage flere end to informanter, som har oplevet ensomheden på studiet, på egen krop.

Forhindringerne med at finde studerende som ville udtale sig direkte om deres oplevede følelse af ensomhed, i forbindelse med at gå på et studie, medvirkede til, at jeg måtte lægge hovedvægten af mine interviews hos eksperterne – altså de frivillige og de professionelle, som arbejder med de ensomme studerende.

Udfordringen i dette er, at eksperterne taler ud fra en andenhånds-oplevelse. De taler ud fra deres erfaringer med de ensomme studerende og ikke ud fra direkte egne erfaringer. Dette har skabt udfordringer i analysen i forhold til at kunne give en direkte oplevet karakteristik af den ensomhed, som de studerende oplever. Da det er en subjektiv følelse der er tale om, kan overleveringen fra den ensomhedsbærende til en ekspert godt bærer præg af, at det er ekspertens fortolkning af følelsen, som bliver leveret til mig. Muligvis kan ekspertens egen følelser omkring emnet eller ekspertens faglige viden omkring følelsen spille ind i overleveringen.

Jeg er i en vis udstrækning afhængig af eksperternes tolkning, da det hovedsagligt er den jeg må bygge analysen på. Jeg vil med dette afsnit gøre opmærksom på at jeg er bevidst om, at eksperternes udsagn ikke er sandheden, men en overlevering af sandheden.

Netop derfor er det vigtigt at inddrage mine udvalgte teoretikere i diskussionen af disse påstande. Teorierne skal hjælpe mig med at undersøge påstandenes validitet, via kontinuerlig teoretiske falsifikationer, samt teoretisk fortolkning af resultaterne (Kvale & Brinkman 2009:173). Teoretisk falsifikation bidrager til, at jeg via mine udvalgte teoretikere, kan bevise at informanternes udsagn omkring problemet enten er sande eller falske.

Samtidig vil jeg tilføje, at de tre frivillige langt hen ad vejen inddrager sig selv og deres personlige erfaringer omkring det at være ensom på studiet, hvilket har vist sig at være givende i analysen. Svarene er velreflekterede og informative i forhold til at forstå følelsen, både ud fra deres personlige erfaringer som studerende, men også ud fra brugernes. Jeg anvender derfor af og til, de frivilliges kommentarer, som havde de været ensomme studerende, men tydeliggør i analysen hvem der siger hvad.

Kapitel VI - Analyse

Dette kapitel indeholder analysen af mine fire undersøgelsesspørgsmål, som tilsammen udgør besvarelsen af problemformuleringen.

I. Analysedel – Hvad karakteriserer de studerendes ensomhed?

Denne første analysedel, som har til formål at besvare hvad der karakteriserer de studerendes ensomhed, er opdelt ud fra de tre empiriske hovedfund herom. Hvert afsnit starter med en præsentation af det empiriske fund i citatform. Derefter følger en delkonklusion hvorfra fundet argumenteres og diskuteres med mine udvalgte teorier. De efterfølgende to fund bliver gennemarbejdet på samme måde.

Den efterfølgende fremstillingen og behandling af fundene, vil benytte sig af Brantes niveauopdeling, da den med sine nuanceringer udgør et godt grundlag for studiet af komplekse sociale problemer (Ejrnæs & Guldager 2008:149). Brantes niveauopdeling har den relevans i forhold til denne del af analysen, at hvert lavere niveau er en forudsætning for det højere niveau eksistens. Dette er hensigten med brugen af Brantes model for dette speciale - altså påvise at man ikke alene kan begrunde ensomhed ud fra et strukturelt niveau, men at der foregår et samspil mellem flere niveauer, som påvirker hinanden og skaber negative og positive konsekvenser i form af ydre og indre strukturændringer (Ejrnæs & Guldager 2008:109). I Brantes niveauopdeling argumenteres der for at det højere niveau, har en vis autonomi i forhold til det lavere (ibid). Samtidig har hvert niveau sin egen eksistens, hvilket vil sige at en bestemt særegen viden kun kan findes eller opdages på netop dette niveau (ibid). Nærværende analysedel vil således bevæge sig fra makro- meso- til mikroniveau, men der vil samtidig forekomme elementer af alle tre niveauer undervejs, da fundene omkring ensomhed har en tæt sammenhæng og kan fortolkes på mere end blot ét niveau.

Præsentation af undersøgelsens første 3 hovedfund, som overvejende karakteristisk af de studerendes ensomhed:

- Valgmuligheder, Præstationspres, succes og konkurrence
- Overfladiske fællesskaber og selvscenesættende adfærd på studiet
- Identitet og usikkerhed - at føle sig anderledes og udenfor

I.I. Empirisk præsentation - Valgmuligheder, præstationspres, succes og konkurrence

Empiriens første hovedfund omhandler valgmuligheder, præstationspres, succes og konkurrence blandt de studerende.

Empiriens fund

"Det er hårdt og svært at studere og der er et stort pres. Det er det der pres som jeg tror rigtig mange studerende føler, at man skal rigtig mange ting og man skal leve op til nogle forventninger og man skal yde en masse og man skal præstere en masse og samtidig så er der – det er ikke bare på studiefronten, men det er også – så skal man se godt ud og man skal træne og man skal have likes på facebook og – altså der er mange ting i det, det er ikke bare det at være god i skolen, eller være en god ven, det er alting på en gang, og det tror jeg der er rigtig mange der kæmper med og jeg tror der er rigtig mange der ikke siger det, -at det er et pres og jeg tror lidt, at det er der problemet ligger - det er blevet så perfekt alting, at man ikke må sige: "jeg kan ikke følge med, eller jeg kan ikke finde ud af det" eller, det tror jeg sådan helt personligt i hvert fald" MK.

MK, er frivillig i *Ung på linje* og fortæller hér om hvordan nogle af de studerende der henvender sig til organisationen udtrykker et pres i forhold til det at være studerende og ung i det hele taget. Hun udtaler at problemet ikke blot er det pres de studerende føler, men det, at man ikke "må" sige at man føler det.

Informant CA, som er frivillig i *Ensom ung*, udtaler, at det er en "norm" at skulle have styr på sit liv, denne "norm" kan i forlængelse af ovenstående citat udtrykke

noget af det samme, nemlig at det ikke er anerkendt og indrømme at man ikke har styr på alting.

"Normen er, at man skal have styr på sit liv, man skal reflektere over de valg man foretager sig hele tiden, for at være et selvbevidst ungt menneske. Når der er det her pres på individet, så er der jo meget ansvar forbundet med det også, for at kunne træffe de rigtige valg og kunne være det her menneske som har sociale relationer og som ja, er aktiv, også fysisk og det hele, og så er det jo klart, at hvis man ikke kan opfylde det, så kan det godt være at man trækker sig ind i sig selv og så begynder den der lidt negative adfærd"
CA.

Måden hvorpå man har styr på sit liv, ifølge CA, eller den "norm" han oplever, er ved at kunne reflektere over sine valg, samtidig med at man skal kunne leve op til andre forventningskrav om at være aktiv og social. Denne idealopfyldelse forbinder han med risikoen for at "fejle", hvilket kan medvirke til at man trækker sig ind i sig selv og isolerer sig.

EM, som er tidligere direktør for studenterrådgivningen i København, forbinder de studerendes valgmuligheder, med en risiko for ikke at kunne leve op til de valg man har truffet. Hvis man ikke kan leve op til valgene, risikerer man at føle sig efterladt alene med skammen og skylden, da man jo selv traf valget til at begynde med. Hun mener at dette udspringer fra en opbygget kultur omkring de studerende.

"Hvis man nu ikke klarer sig, altså ikke kan præstere på det niveau ikke, så bliver det pinligt og så isolerer man sig, det kan i hvert fald have de konsekvenser. Jeg tror det er en del af hele den kultur der bliver bygget op, altså - hvis du ikke klarer det godt og du har haft alle de valgmuligheder og har kunnet vælge det du allerhelst vil, så er det også din egen skyld" EM.

Frygten for at "fejle" hænger sammen med presset om at skulle have succes i de valg man træffer. Succes er umiddelbart et meget subjektivt begreb og derfor

svært at måle på, men det kommer til udtryk flere steder i empirien og bliver ofte forbundet med faglige præstationer. CA, udtaler sig om sit eget studie og baggrunden til at han måtte droppe ud.

"(...)det var blandt andet derfor jeg stoppede på jurastudiet, hvis du ikke føler at du har succes og kan gøre det 100% det her studie, især jura, så er man bagud i forhold til de andre og der er rift om jobbene, der er rift om at blive fuldmægtig, fordi det er der pengene og præstigen er, og hvis man ikke kan gøre det 100% så står man lidt af, fordi så tænker man, at så er man bare middelmådig, og hvor fanden kommer man hen med det ikke? – det er ikke det der skaber succes" CA.

Det pres der bliver udtrykt er ofte forbundet med tvivlen og usikkerheden omkring ens muligheder efter studietiden og om at træffe de rigtige valg, som kan medføre et "succesfuldt" liv.

S, som er frivillig i Ventilen, beskriver hvordan han oplever et øget fokus på succes. Han mener samtidig at det altid har været der, i mindre grad, men det at der er så meget fokus på det er en ny tendens.

"Jeg tror altid mennesker har, at man altid har haft, at vi altid har prøvet at være ligesom dem vi omgås, men at der er blevet endnu mere fokus på at man har succes, det kan jeg se som en ny tendens" S.

EF, som er ensomhedsforsker hos NEFOS, opfatter den finansielle krise som en mulig faktor, der har presset de studerende til at skulle være dygtige. Dette pres om at skulle være dygtige medfører samtidig, at man ikke må vise sine sårbarheder. Derudover pointerer hun, at den uro der er i samfundet, er skabt af os alle sammen, i og med at man har en tendens til at måle sig selv med andre. Det at man ser sig selv i lyset af andre, skaber ikke altid et sandfærdigt billede af virkeligheden.

"Vi er lige nu i det 21. Århundrede , hvor det, især nu hvor vi har finanskrise og alle de her belastninger, er så afsindig vigtigt, at vi er dygtige. Og derfor er det også afsindig vigtigt, at vi ikke viser vores sårbarhed. Det der jo også er i det, er at vi aldrig har haft sådan en uro, som der er i samfundet lige i øjeblikket. Og det er vi med til at skabe alle sammen. Fordi vi hele tiden måler os selv og siger: "jeg er i hvert fald ligeså god som han er og jeg er bedre end hende." Det er det de unge gør, for det har de lært og det er svært for dem at se på en anden måde" EF.

I uafhængig forlængelse af ovenstående udtaler C, som studerer statskundskab på SDU, at hun oplever en kultur i hendes studiemiljø, hvor høje ambitioner, om gode karakterer og et studierelevant job, blandt de studerende, er med til at øge presset for den enkelte. Hun har en oplevelse af at alle omkring hende deler samme drømme og ambitionsniveau.

"Der er ingen tvivl om, at der har været et pres i forhold til at få høje karakterer og lave noget studierelevant - og det handler nok mest om kulturen på studiet. Det er nærmest alle, som jeg læser sammen med, der har ret høje ambitioner og en drøm om et fedt og udfordrende job i fremtiden" C.

MK, oplever, ligesom CA og C, følelsen af at det er dem der præsterer bedst der er mest attraktive i forhold til efterfølgende jobmuligheder og det skaber et vis præstationspres under studieforløbet.

"(...)når man fx skal søge job. Og man sidder der og læser jobannoncer, så er det jo med ordlyden: "Er du den bedste i din klasse?" eller "Er du den skarpeste hjerne til et eller andet?". Man bliver hele tiden vurderet på, hvad man kan og hvad man gør. "kan du lige sende et port folio med de opgaver du har lavet". Det er meget den der håndgribelige verden - "Hvad har du præsteret?" MK.

Præstationspresset, er ud fra ovenstående citat, ikke udelukkende noget der stammer fra kollektivet på studiet, men har samtidig en forbindelse med de muligheder man oplever man kan opnå på jobmarkedet i det omkringliggende samfund.

Det her pres om at skulle præstere for at kunne få et godt job og blive succesfuld, skaber en tavs konkurrence blandt de studerende, som tydeliggør følelsen af, hvem der er "tabere og vindere". C, oplever at hun har "tabt" i en konkurrence, hvor hun ikke kan leve op til det ambitionsniveau der er sat.

"Der er konkurrence blandt de studerende, men jeg er ikke en del af den. Jeg føler slet ikke, at jeg kan leve op til de andres ambitioner, så derfor har jeg 'tabt' på forhånd" C.

CH, som studerer Political science på AAU udtaler, at hans egne ambitioner i forhold til at præstere og i forhold til at kunne sikrer sig en god jobmæssig fremtid. Han er modsat C, med i "ræset" om at sætte standarderne for præstationsniveauet højt og udtrykker samtidig at, hvis målet ikke nås, så er drømmen om en "god fremtid" i form af et godt job, forspildt.

"Jeg vil selv gerne slutte med et snit på ca. 10, ellers føler jeg at det har været spildt arbejde og tid og så tvivler jeg på at jeg kan få et godt job senere" CH.

C, har følelsen af, at man opnår anerkendelse på studiet ved at klare sig godt karaktermæssigt, men det skal samtidig helst se ud som om, at det ikke var noget særligt at opnå en god præstation.

"Man opnår anerkendelse ved at klare sig godt karaktermæssigt og helst uden at have forberedt sig for meget. Dvs. man får en god karakter helt uden at have læst... Jo mindre man har lavet og jo højere karakter man får, jo bedre er det" C.

Presset på studiet har muligvis også en stor sammenhæng med muligheden for at tale om andres præstationer, både gode og dårlige.

"Når en karakter for en opgave afgives, kan der samtidigt ses en statistik over hvor mange af hver karakter der er givet. Så bliver der snakket meget om, hvem der mon har fået hvad" CH.

Selvsamme studerende udtrykker efterfølgende, at presset og forventningen om at tilhøre et bestemt "elite-" fællesskab" på sit studie, havde store konsekvenser for hans psyke.

"I den periode, hvor jeg havde en forventning om at jeg skulle tilhøre "elite" fællesskabet og hvor jeg tænkte om mig selv, at jeg var 100% akademiker, der følte jeg mig meget ensom og det opstod selvfølgelig af selvsamme grund. Jeg endte ud med ikke at ville stå op om morgenen, der var alligevel ikke nogen grund hertil. Jeg oplevede en stor tomhed i den periode. Jeg følte at jeg havde søgt efter et 'ordentligt' fællesskab dog uden held. De jeg allerede tilhørte, fandt jeg ikke interessante. Jeg var udemærket klar over at jeg havde et problem, men havde ingen energi til at lede efter løsninger. Jeg følte mig altid fuldstændig udtømt. Havde aldrig lyst til at se andre mennesker og undgik kontakt med andre(...)" CH.

CA oplever en konkurrence mellem alle, hvilket kan være med til at fjerne folk fra hinanden.

"Alle konkurrerer mod alle sådan er det jo i det her samfund" CA.

I.I Delkonklusion - Valgmuligheder, præstationspres, succes og konkurrence

Til at forklare og diskutere denne ovenstående karakteristik af den oplevede ensomhed på studiet, vil jeg først og fremmest benytte Thomas Ziehes teori om den *kulturelle frisættelse*, som blev præsenteret i teori-afsnittet (Jf. kapitel II).

Kort opsummeret, mener Ziehe at kapitalismens fremtræden har medført et skred i vores hidtil historisk bestemte kultur. Dette skred er sket i takt med ødelæggelsen af overleverede kulturelle beretninger, som samtidig var ensbetydende med en forudgivet mening for det enkelte individs liv (jf. kap. II). Disse overleverede beretninger indebar bl.a. de to store kristelige trosretninger - som med tiden har fået en forsvindende rolle for betydningen og orienteringen i livet og dagligdagen - opblødning af generationsrollerne, traditionelle familiemønstre, kønsroller, forhold til arbejdsmarkedet og til forbrugsgenstande, samt ændringen i holdningen til autoritetspersoner (Ziehe 2008:25).

Den kulturelle frisættelse, har i nutiden skabt en kultur, som ganske vist frisætter ungdommen fra traditioner omkring arbejde, ægteskab og familieliv, religion etc. og øger mulighederne for individuelt at skabe sit eget liv og udleve drømme og fantasier. Men denne frisættelse har vist sig, at have en dobbelthed. De kulturelle traditioner er ikke blot forsvundet, men er ifølge Ziehe blevet erstattet af en ny kultur, som er præget af bevidsthedsindustrien/vidensindustrien og forbrugsindustrien (Ziehe 2008:30). Industrier som bombarderer individet med forventninger, forestillinger, drømme og fantasier, som man længes efter i sit liv, men som er mere eller mindre utopiske at opnå i realiteten (Ziehe 2008:30). Denne drøm om at opnå "mere", mener Ziehe, øger muligheden for at percipere modsigelser, f.eks. omkring hvem man kunne være, men ikke er; hvad man vil, men ikke kan; hvad man forventer, men ikke opnår etc.

Disse modsigelser optræder som fremtrædende gengivelser i det ovenstående empiriske fund og er karakteristisk for den følelse af ensomhed der bliver beskrevet. Ensomheden udtrykkes som et ønske og en drøm om at skulle opnå "det gode liv" via høje præstationer, der skal medbringe de studerende succes i livet. Informanterne udtrykker i høj grad ønsker og drømme om, at skabe personlig succes, men når dette ikke lader sig gøre, indtræder ensomheden i form af emotionel tilbagetrækning og følelsen af at være en personlig "fiasko". Drømmene inkluderer ikke blot faglig succes på studiet, men også socialt-, sportsligt-, og udseendemæssigt succes - drømmene er udtryk for ønsket om at være "perfekt" og at have styr på sit liv. Samtidig udtrykkes disse bestræbelser,

for størstedelen af informanterne, som et uopnåeligt og krævende pres, man ikke taler om, hvilket efterlader individet i en ensomhed med en emotionel ringe selvfølelse.

Ifølge Ziehe, tvinger disse modsigelser i realiteten det enkelte individ til subjektivt at kunne udholde og komme overens med utilstrækkelighedsfølelser og konfliktafgørelser. Modsigelserne ophobes som en altomfattende fornemmelse af at være omringet af krav og forventninger, som trænger helt ind i personlighedens mest intime lag (Ziehe 2008:36). Kravet omkring hvad man skal gøre af sig selv og ved sig selv, bliver i forlængelse heraf udvidet til, at man ikke blot har muligheder for, men også en social-konventionel pligt til, at man "skal blive til noget", hvilket man selv, ene og alene, er ansvarlig for (Ziehe 2008:37).

Denne pligt, som Ziehe beskriver, kan i denne kontekst opfattes, som udtryk for den følelse, der bliver beskrevet om at skulle leve op til præstationspresset og ansvarligheden for de valg man har truffet. Ensomheden er, som både Ziehe og informanterne udtrykker, b.l.a. en konsekvens af, ene og alene, at skulle være ansvarlig for at opfylde "pligten".

Ziehe forbinder "pligten om at skulle blive til noget" med præstationssynspunkter (hvilke kan sammenholdes med de øvrige livsområder, som empirien udtrykker et øget pres omkring), som bliver til en streng målestok for selviagttagelse. Disse præstationssynspunkter indebærer ansvaret for udseende, kropsbevidsthed, kostbevidsthed og kosmetisk udformning (ibid). Modsigelsen i selve den kulturelle frisættelse, er her særlig markant, da det at være et kulturelt frisat menneske, i stedet for frihed, har skabt en gennemdisciplineret adfærdstræning af individet (ibid).

Ziehes overordnede pointe er, at frisættelsen godt nok skaber ubegrænsede muligheder for viden og kendskab, men disse muligheder er blot udtryk for fiktion (Ziehe 2008:45). Bagsiden af mulighederne er nemlig ikke valgfrihed, men derimod tvang til hele tiden at skulle afgøre og give begrundelser for,

hvorfor man har truffet det valg og ikke et andet, hvorfor man er som man er og ikke anderledes, hvorfor man lever som man gør og ikke på en anden måde.

Så på trods af en øget mulighedssans, ytrer den sig hos de fleste af empiriens informanter, snarere som en bevidsthed om ens egne mangler og utilstrækkeligheder, hvilket bidrager til ensomhedsfølelsen i den emotionelle forstand. "*Det er blevet sværere at blive ladet i fred og sværere at blive i fred med sig selv*" (ibid).

Ziehes forklaring er om end meget sandsynlig, for den empiriske karakteristik af informanternes følelse af ensomhed, men det er dermed ikke nødvendigvis den eneste forklaring. Informanternes store fokus på muligheder for job og præstationer kan også opfattes som en usikkerhed, bekymring og frygt for deres egen fremtid.

En enkelt informant nævner b.l.a. den økonomiske krise, som baggrunden for "uroen" i samfundet. Hvilket ikke skal overses i denne sammenhæng.

Teoretikeren Richard Sennett (1943), skriver i sin bog: *Den ny kapitalismes kultur*, - om menneskets rædsel for at blive ubrugelig og om hvordan dette bidrager til at opfatte uddannelse og dannelse som personlige løsninger (Sennett 2007:73). Denne rædsel mener Sennett, b.l.a. stammer tilbage fra den store depression i 1930'erne, hvor skræmme billeder af mænd, der klumper sammen uden for portene til aflåste fabrikker, endnu er en del af den historiske fremstilling og frygt (Ibid). Dette er ikke nødvendigvis det billede de studerende sidder med i erindringen, når de bestræber sig på at gøre sit bedste på studiet, men måske nærmere de forhold som gør sig gældende i kompetencesamfundet (Sennett's betegnelse af det samfund vi befinder os i). I kompetencesamfundet, mener han at uddannelsessystemet spytter store skarer af nyuddannede, men uansættelige unge mennesker ud, som ikke kan finde ansættelse inden for de områder, de er uddannet til (Sennett 2007:75). Dette genspejler sig i øjeblikket i samfundsdebatten, hvor der b.l.a. fra politisk side er fokus på dette, ikke blot som et nationalt samfundsproblem (fx Ritzau 2012), men som et internationalt problem (fx Undervisningsministeriet 2013). Sennett's pointe er, at der i kompetencesamfundet kun er behov for en relativt lille andel af talentfulde

mennesker i det han kalder "frontløbersektoren". Den økonomiske maskine kan efterhånden og måske med tiden, køre effektivt og med overskud ved hjælp af en stadig mindre elite, hvilket gør at presset for at gøre sig unødvendig og konkurrencedygtig, som studerende stiger.

Karakteristikken af ensomheden ud fra en følelse af præstationspres og konkurrence, skal derfor i denne teoretiske sammenhæng, opfattes som frygten for at blive ubrugelig og overflødig i et samfund (vestlige-verden), der gør sig mere og mere uafhængig af den almene menneskelige arbejdskraft. Og samtidig kan den opfattes som en konsekvens eller en dobbelthed i menneskets frisættelse fra tidligere kulturelle traditioner, til en fængslende følelse af omfattende krav der retter sig mod det enkelte individs evne til at præstere, ene og alene.

I.II. Empirisk præsentation - Overfladiske fællesskaber og selviscenesættende adfærd på studiet

I forlængelse af ovenstående fund - som udtrykker en følelse af ensomhed opstået ud fra uendelige valgmuligheder, presset/pligten om at skulle præstere og skabe succes på egen hånd, samtidig med at ens studiekammerater, bliver ens konkurrenter - dukker de overfladiske relationer op. Som konkurrenter, viser man ikke sine sårbarheder og svagheder, men forsøger at opretholde en hvis facade, som udtrykker at man har styr på sit liv. Især de sociale medier¹⁰ bliver brugt til at selviscenesætte "det gode liv" blandt de studerende. Denne selviscenesættelse og opretholdelse af facader, er hvad dette fund skal dreje sig om i forhold til at give en karakteristik af den oplevede ensomhed blandt studerende.

---

¹⁰ Sociale medier er medier for social interaktion, hvilket vil sige at der er et socialt sammenspil online. Det er altså kommunikation der går begge veje. Dette gøres ved at bruge lette og stærkt tilgængelige kommunikative teknikker. Sociale medier kan også siges at være brugen af webbaserede og mobile teknologier, der gør kommunikation til en interaktiv dialog. Det kan være gennem en blog og kommentarer til disse. Det vil altså sige, at sociale medier er kommunikation mellem medie og bruger (<http://alturl.com/kut3r>).

Empiriens fund

"Helt nede på jorden så handler det (ensomheden) om at have nære relationer, det gør det. De (ensomme) føler ikke rigtigt at de har nogen at henvende sig til måske, og igen. Problemet kan være noget helt andet end ensomhed til at starte med. Men ensomheden opstår fordi de opdager at de rent faktisk ikke har nogen at dele det med, så er det at de indser hvor overfladisk deres netværk er, eller at de rent faktisk ikke har nogen når problemerne melder sig, så ensomheden kan sagtens være langt henne af vejen, før det egentlig kommer til udtryk" CA.

CA, har en pointe i at ensomheden først opstår eller opdages når man opdager, at man rent faktisk ikke kan dele sine bekymringer eller problemer med nogen og derfor ikke kan få dækket behovet for støtte.

N, mener på samme vis, at afsavnet af intimitet og nærhed i relationer, skaber ensomhed.

"Det (følelsen af ensomhed) er enten det der med at de har svært ved at få venner, altså det er intimitet – det kan godt være at de har overfladiske snakke, men de føler sig også ensomme når de er til forelæsnings, for de føler ikke de har nogle rigtige nære venner, som de kan dele sit liv med" N.

S, mener at der er en tendens i samfundet til at alt helst skal se ud som om det går rigtig godt bl.a. ved at have en masse venner, men at man på trods af dette stadig kan føle ensomhed. Han mener også at en øget refleksionsevne gør at man sammenligner sit eget liv med alle andres.

"Det er nok mit indtryk at der er meget i samfundet, som går ud på at se ud som om alting går rigtig godt og det indebærer bl.a., at have en masse venner. Det tror jeg ligger et yderligere pres, og det har vel også noget at gøre med at man jo selvfølgelig reflektere over hvordan alle andres liv er, men det at have en masse venner, er ikke ensbetydende med at man ikke er ensom" S.

"Jeg tror med den tid vi lever i, det er jo klart at det måske er værre nu end det har været før, med ensomheden ikke, hvor det netop, synes jeg, handler om overfladisk anerkendelse, hurtig pingpong, whatever ikke" CA.

CA har en oplevelse af at ensomheden netop opstår pga. den tid vi lever i, hvor han føler at det drejer sig om hurtig overfladisk anerkendelse. Han uddyber i følgende citat, hvordan denne hurtige anerkendelse opnås:

"Så trasher jeg lige Facebook igen, men det bliver meget hurtigt anerkendelse i form af humor eller interesser. Lynhurtig anerkendelse i form af nogle få sætninger som folk synes om, bifalder, synes er morsomme og så har du omgående anerkendelse, men det er jo der hvor jeg synes det går hen og bliver super overfladisk, og hvor man godt kan sidde med en eller anden tom følelse i sidste ende alligevel, hvor det handler om igen det her iscenesættende cirkus. Det handler om facader hele tiden og opretholdelse af facaden, det er stort set alfa omega for mange mennesker, også af mine venner som jeg kender" CA.

De facader som CA nævner, mener EF også er en stor del af relations dannelser og at man ikke viser sine veninder og partnere hvem man egentlig er, men viser dem en poleret facade. Hun mener at man både vurderer andre og sig selv på hvor stort et netværk man har og hvor mange bekendte man har på det sociale medie Facebook.

"Der er stor forskel på det de viser deres partner, eller deres veninde og så det de egentlig er. Samtidig er det jo sådan i dag, at du bliver vurderet på om du har et stort netværk, om du har mange facebook bekendte. Hvor mange der kender dig, det er det du bliver vurderet på og det er det du vurdere dig selv på" EF

CA, fortæller om hvordan han oplevede hans daværende studie som et selvscenesættende cirkus, hvor en dyrkelse og idolisering af dem som klarede

sig bedst fagligt, var en del af dette cirkus. Det var samtidig ikke noget han havde lyst til at være en del af, hvilket gjorde at han som eneste mulighed måtte trække sig fra studie fællesskabet.

"Jamen jeg ser det hele som sådan noget, altså, det er også min måde at anskue verden på og mennesker på, for mig ser jeg det som selviscenesættelse. Jeg ser det som et stort cirkus og jeg gider ikke rigtigt være en del af det. Jeg ved ikke om der er andre der har det sådan og om ensomhed sådan skyldes det, men sådan oplever jeg det. Jeg gad bare ikke være en del af det cirkus. Man så også bare nogen som også bare hurtigt blev optaget, men altså nogle røvslikkere, på dem som var gode til stoffet ikke. Og jeg var sådan midt imellem det hele ikke og jeg holdt mig sådan ude af det, jeg gad simpelthen ikke at deltage nok i det, altså det betød ikke så meget for mig." CA.

Han foretog et fravalg fra et studiefællesskab, som han mente krævede, at han skulle ofre sig og være med i en idolisering af de fagligt dygtige, for at kunne være en del af det. Konsekvensen af dette er som han udtaler, ensomhed, men mere eller mindre en selvvalgt ensomhed.

"For mit vedkommende var det et klart fravalg, det er svært at forklare, men det er de typer der. For mig var det bare et cirkus, det var sådan som at være del af et teaterstykke eller et eller andet, altså det var virkelig underligt. Jeg følte ikke, altså jeg kunne sagtens have været en del af et større netværk derinde, er jeg ret overbevist om, hvis jeg gad ofre mig lidt, altså hvis jeg også gad deltage i nogle ting osv. det var måske ligesom mig selv der holdt mig ude af det jo, og med ensomhed, det er jo så en del af det. Det er et fravalg man selv vælger af et hav af forskellige årsager" CA.

MK, kan som CA se nogle tendenser i at man skal skabe hurtig anerkendelse via selviscenesættelse, for at være med i visse studiefællesskaber, eller som hun kalder det "sælge" sig selv, fx via de sociale medier.

”Der er to slags ensomhed. Den hvor man er fysisk afskåret og ikke har nogen kontakter. Men der er også den, som måske i højere grad gør sig gældende, i dag med den her facebook-verden, hvor man skal ”sælge” sig selv hele tiden. Det er det med at være ensom, på trods af at der sidder nogen ved siden af én. Og man føler man er adskilt fra folk” MK.

Oplevelsen af at man skal ofre sig eller gøre sig fortjent til at blive en del af et fællesskab på studiet, mener N, er kendetegnende for et fællesskab. Fællesskaber er ifølge ham, som udgangspunkt ekskluderende, hvis alle blev inkluderet, så ville det ikke være et fællesskab.

”Der er rigtig mange muligheder for at falde udenfor de her fællesskaber, de fleste fællesskaber er jo, kan man sige. Eller rettere sagt, kendetegnet ved fællesskaber er, at de alle sammen er ekskluderende. Der findes ikke nogen fællesskaber der er fuldstændig inkluderende, så ville det jo ikke være et fællesskab – jo, fællesskabet af alle klodens beboere, men det er jo ikke et varmt fællesskab” N.

I.II Delkonklusion - Overfladiske fællesskaber og selviscenesættelse på studiet

Det der i dette empiriske fund er centralt og samtidig barriere-skabende - i forhold til at kunne skabe nære, intime relationer og fællesskaber og dermed holde ensomheden ude - er en iscenesættende adfærd, hvor man udtrykker og opretholder en facade, der udstråler at man lever ”det gode liv”.

Ifølge Ziehe, er der en historisk forklaring på, hvordan denne iscenesættende adfærd er opstået.

Kravet om fremskridt opstod, med baggrund i kapitalismen, omkring halvtredserne og tresserne. Folk begyndte at udtrykke sin levestandard ved at vise hvilke forbrugsgoder, man havde råd til, dvs. materielle produkter, såsom bil, tv, bolig, møbler, rejser m.m. - ting der kunne udtrykke en vis levestandard (Ziehe 2008:36).

I dag er dette krav til en vis grad blevet subjektiveret. Det drejer sig ikke blot om at "have", men også i høj grad om at "være" (Ibid). Der er derfor, ifølge Ziehe, opstået et behov for selvfremstilling, selvudfoldelse og selvforandring, hvilket efterhånden er blevet samfundsmæssiggjort og til en del af den "pligt om at skulle blive til noget", som blev beskrevet i diskussionen af første fund.

Informanterne i empirien har bemærket denne tendens til iscenesættelse, både af en selv og af andre, blandt deres studiekammerater. En enkelt har tilmed mærket konsekvenserne af ikke at medvirke til selviscenesættelse eller ophøjelse af andres image, hvilket medførte "frivillig" eksklusion fra fællesskabet og følelsen af social ensomhed på studiet.

Denne eksklusion fra fællesskaberne, som sker når man ikke indordner sig "pligten" om at iscenesætte sit eget liv, er ifølge Ziehe udtryk for social kontrol.

Ziehe mener, at i og med at kravet til fremskridt er blevet subjektiveret, er der skabt en finmasket form for social kontrol, som har en ufrivillig effekt, der går ud over intimiteten og nærheden i fællesskaber. Mulighederne for at øge og tematisere kravet til sig selv og sin egen udvikling, øger også mulighederne for at tematisere kravene til andres (Ziehe 2008:38). Denne ekspansion af tematiseringsevnen, har givet en skærpet iagttagelse af sig selv og andre og har muliggjort en form for metabevindsthed, som tillader en vurdering og kritik, der ikke viger tilbage for noget eller accepterer en lukkethed omkring sin egen person (Ziehe 2008:39). Den ubetingede åbenhed, som Ziehe kalder det, har den konsekvens at ingen vil dømmes og erklæres for ikke at være åben og udtrykke sit værd. Samtidig kan der ligge en enorm aggressivitet i en sådan åbenhed, hvor man uden varsel kan blive analyseret i stumper og stykker, af den/dem der stiller disse krav om åbenhed (Ibid). Åbenheden og selviscenesættelsen er nødvendig for at man kan blive optaget i bestemte fællesskaber, da det er tematiseringen ud fra selviscenesættelsen, der gør individet attraktivt, og dermed fortjent, til at få en plads i fællesskabet.

Det at man skal bevise sit værd og skal fortjene sin optagelse i et fællesskab, er på sin vis logisk. Som en af informanterne siger; så er eksklusion kendetegnende

for fællesskaber, hvis ikke der foregik selektion og eksklusion og alle blot kunne være med, så ville det ikke være et fællesskab. Man skal derfor gøre sig fortjent til sin plads, fx via naturlig opstået fælles forståelse og fælles værdier (Baumann 2003:16) hvilket man vel egentlig ikke ligefrem kan mene er uretfærdigt eller nødvendigvis problemskabende, men blot definitionen af et fællesskab.

Det der derimod viser sig at være problematisk i dette fund og som er karakteristisk for ensomheden, er fællesskabernes sammensætning, som ikke længere på samme måde, bygger på naturlig fælles forståelse. Fællesskaber er i langt højere grad opstået på kunstig vis, med baggrund i social kontrol og kravet om åbenhed og iscenesættelse.

Zygmunt Baumann (1925), skelner mellem disse to ovenstående former for fællesskaber, som de varme (der bygger på fantasien om naturlig forståelse, tryghed og tillidsfuldhed) og de kolde (som er de reelle kunstigt skabte) i sin bog *Fællesskab*. Han pointerer at fællesskaber i den "varme" forstand ikke kan overleve det øjeblik, hvor den "fælles forståelse" bliver selvbevidst, italesat og højrøstet (Baumann 2003:17). Det øjeblik man begynder at lovprise sine egne enestående kvaliteter og udtrykke ordrige manifeste, der opfordrer medlemmer til at sætte pris på dets under og enten fortælle alle andre om det eller modsat holde det hemmeligt, så kan et fællesskab ikke bestå, i ordets betydning (ibid). Et sandt fællesskab kan ikke frembringes på kunstig vis eller udstilles som en indbildning af noget der slet ikke er.

Baumann mener at "fællesskabet" har udviklet sig til at være en utopisk drøm om det vi længes efter, nemlig at føle os sikre, trygge og tillidsfulde, men at disse drømme reelt set ikke lader sig gøre i en tid, præget af konkurrence og hvor alle synes at holde deres inderste og sande jeg tæt ind til kroppen og hvor et råb om hjælp bliver besvaret med opfordring til selvhjælp. Det er, som Baumann betegner det, en åbenlys fællesskab-fjendtlig virkelighed vi befinder os i (Baumann 2003:8-9).

Alligevel er drømmen om at føle sig sikker, tryk og tillidsfuld, så stærk hos mennesker, at søgen efter dette ender med en kollektivitet, der foregiver at være indbegrebet af den levendegjorte drøm og som iscenesætter værdier der er attraktive for opfyldelse af drømmen om fællesskab (Baumann 2003:10). At være optaget i sådan et fællesskab, kræver sin pris til gengæld for de tjenester det yder eller stiller i udsigt at kunne yde (ibid). Prisen er betingelsesløs loyalitet, alt andet opfattes som utilgiveligt forræderi. Hvis man ønsker tryghed, må man opgive sin frihed og hvis man ønsker tillid, skal man ikke stole på nogen udenfor fællesskabet (ibid). Prisen for fællesskabet betales i frihedens valuta og i retten til at være sig selv og have egne holdninger.

Den informant der oplevede fællesskabet på sit studie som et iscenesat cirkus, havde netop samme følelse af, at han måtte ofre sig selv, for at kunne være med i fællesskabet. Han valgte på baggrund af dette fællesskabet fra, hvilket medførte at han blev social ensom på studiet.

Den form for enten emotionel eller social ensomhed der i dette fund bliver karakteriseret, er på sin vis uundgåelig. Uanset hvad man vælger, så opnår man noget, men mister noget andet. Indgår man i det "kunstige" fællesskab mister man sin frihed og retten til at være sig selv. Vælger man sin autonomi og frihed, mister man fællesskabet. Ensomheden er ud fra denne karakteristik en uundgåelig emotionel og social konsekvens udsprunget af begge muligheder.

I.III. Empirisk præsentation - Identitet og usikkerhed - at føle sig anderledes og udenfor

Empirien viser, at følelsen af ensomhed er tæt forbundet med følelsen af at være anderledes, følelsen af ikke at være som de "andre" og af at skille sig ud og ikke at føle sig god nok. Følelsen af at være anderledes bliver udtrykt som en negativ følelse, hvilket har konsekvenser for såvel studielivet, som for individets selvfølelse.

Empiriens fund

C, som er studerende, oplever sig anderledes fra sine medstuderende i den forstand, at hun ikke føler sig dygtig nok til at deltage i faglige diskussioner.

"Jeg har følt mig fagligt udenfor. Jeg har ikke kunnet dele alle mine faglige spørgsmål med nogle og ikke følt, at der var nogle, der ville skrive opgaver med mig. "hvem vil dog vælge at skrive opgave med en, der er 'dummere' end dem selv?" Jeg har nok hurtigt følt mig som en byrde og slet ikke spurgt, om der var nogle, der ville skrive opgaver med mig" C.

Denne følelse af at være mindre fagligt dygtig, har skabt ensomhed i den forstand at hun har trukket sig i visse situationer og har måtte løse studierelevante opgaver alene.

"Jeg har ikke brugt mine medstuderende ret meget til at tale om det faglige på studiet. Jeg har ikke følt, at jeg kunne nå helt op på deres niveau, så derfor har jeg været nervøs for at føle mig 'dum' eller ved siden af, hvis jeg har haft spørgsmål til pensum eller andet på studiet. Jeg har også følt at de gange jeg har forsøgt at deltage i de faglige samtaler, så har folk ikke lyttet eller de har talt henover hovedet på mig, altså ved at holde øjenkontakt med dem de plejer at have faglige samtaler med, eller de har afbrudt mig - det er nok ikke bevidst, men det er ubehageligt og man føler sig helt forkert, dum og alene og til sidst giver man op" C.

C's oplevelse af at føle sig anderledes på studiet afhænger helt tydeligt af det faglige fællesskab, som hun ikke føler hun kan være en del af på samme niveau som de andre. Udover at hun trækker sig fra dette fællesskab, føler hun også at de andre ignorerer hende og undgår at inddrage hende i deres samtaler.

"Folk med høje karakterer behøver aldrig at arbejde alene" C.

C, har gennem sin studietid følt sig mere eller mindre overladt til sig selv i forhold til at kunne være en del af et samarbejde når der skulle løses opgaver, hvilket både har gjort studietiden hård og ensom.

Samtidig kommer hun med en modsætningsfyldt kommentar i forlængelse af det ovenstående. Hvor hun selv udtrykker en overraskelse over hvor godt hun egentlig klare studiet, hvilket kunne tyde på, at følelsen af at være mindre dygtig fagligt, mest af alt ligger hos hende selv og er fremdrevet af hendes opfattelse af hendes medstuderende.

"Jeg synes egentlig at jeg præsterer overraskende godt fagligt. Jeg har flere gange været overrasket over, hvor gode karakterer, som jeg har fået. Men jeg har nok altid en følelse af, at jeg kan læse mere" C.

MK, kan som C genkende følelsen af, at de andre klarer sig meget bedre end én selv og forbinder også denne følelse med ensomhed.

"Ensomheden på studiet kan opstå selv om du egentlig har en omgangskreds. De er i samme båd som dig, men du føler bare at de klarer det meget bedre end dig(...)" MK.

EM, mener at det pga. det præstationsræs, som blev præsenteret i første fund, er svært, hvis man skiller sig ud og ikke har samme kompetencer som sine medstuderende. I og med at der er fokus på præstationer, så vil man ikke risikere at en med mindre gode faglige kompetencer, kommer til at trække ens eget niveau ned.

"Dem der er sådan lidt mere lukkede og anderledes ikke, - så kommer du op til eksamen og så får man en dårlig karakter, fordi der er én i gruppen, som trækker ned ikke og så med det præstationsræs der er, så bliver det endnu mere tydeligt og så bliver det endnu være at skille sig lidt ud og ikke have nøjagtig de samme kompetencer" EM.

S, skriver her om hvilke konsekvenser der kan følge med følelsen af at være anderledes. Og hvordan det at føle sig socialt ensom påvirker ens selvværd negativt.

"Udover at man bare føler sig anderledes, så føler man sig vel også utilstrækkelig, eller ikke god nok, og man føler ikke man kan være sammen med andre, eller man kan få en ven i skolen, hvis man i sindssyg lang tid ikke har haft en ven, ja det påvirker jo selvværet" S.

CA, mener at det netop drejer sig om at kunne skille sig ud og være anderledes for at blive bemærket i mængden, men at der samtidig er nogle rammer som sætter "normerne" for hvordan og hvor meget man må skille sig ud.

"I denne her verden der handler det om at skille sig ud - det her fokus på individet - og der er et hav af mennesker der kæmper om det samme job, eller lad os sige den samme vennekreds - altså du skal også skille dig ud, du skal kunne bidrage med noget som andre ikke kan, men du skal selvfølgelig skille dig ud på en positiv måde frem for en negativ, det er klart, men det handler stadig om at skille sig ud inden for nogle rammer, igen, inden for det der er rigtigt, inden for normerne" CA.

S, mener at det altid har været sådan, at man forsøger at være som dem man omgås, men at forståelsen for dem der skiller sig ud, er dalet i forhold til at der er fokus på at man skal have succes.

"Jeg tror altid mennesker har - at man altid har haft - at vi altid har prøvet at være ligesom dem vi omgås, men at der er blevet endnu mere fokus på at man har succes, det kan jeg se som en ny tendens(...)" S.

Denne tanke S udtrykker, deler EM, som mener at nogle bestemte typer er mere udsatte end andre og at man mangler solidaritet og forståelse, for dem der har det svært.

"Solidariteten er forsvundet på en eller anden måde, for dem der har det svært ikke, sådan tænker man "folk må selv klare det", så jeg tror at hvis der er nogen som er generte og psykisk skrøbelige, så er de mere udsatte, det tror jeg de er" EM.

I kølvandet af følelsen af at være anderledes og forkert, følger usikkerheden og forvirringen omkring hvem man egentlig er, altså ens identitet. Denne forvirring og usikkerhed kommer frem flere steder i empirien.

”Det starter med dem selv et eller andet sted, det må jo være det der er udgangspunktet. Det (ensomheden) kan også handle om identitet altså, det klassiske med, at hvis man ikke føler at man er accepteret med dem man omgås, så har man jo et problem på en eller anden måde, så er der et eller andet grundlæggende forkert i ens person” CA.

CA, mener at identitet hænger sammen med følelsen af accept blandt dem man omgås. Identiteten bekræftes og udvikles i kraft af andres anerkendelse af ens adfærd.

”Hvis man mangler sådan en klar definition af sig selv, så tror jeg det bliver sværere for alle mennesker at stå ved det man siger, fordi man ikke har nogle holdninger til det der bliver snakket om. Et komplet menneske har en masse holdninger til en masse ting, og hvis man ikke har det, så er det også lidt svært at komme til udtryk og få bekræftet sin identitet, sin egen eksistens” CA.

Samtidig med at CA mener at man skal have en masse holdninger for at være et komplet menneske, mener MK at man udkæmper nogle kampe med sig selv og er i konkurrence, fordi man både skal kunne det ene og det andet og det gør det svært at være én og samme person.

”Man er lidt i konkurrence med sig selv. Man både selvrealisere, samtidig med at man også medrealisere sig selv med alle andre. Men samtidig er der også en modrealisering, for man må jo heller ikke være som alle de andre. Så man har både en selvrealisering, medrealisering og modrealisering at forholde sig til i sit liv. Og det er der det bliver svært” MK.

EF, mener at identitetsforvirringen kommer til udtryk når man opdager, at man ikke var så dygtig som man troede, eller som ens omgivelser gav udtryk for, og når man ikke har værdi i sig selv, men føler værdi i forhold til hvad man kan præstere. Ensomheden opstår, når man selv opdager at man ikke var den som man troede i kraft af andres beretninger om én.

"I 1990'erne der var ALT godt, uanset hvad børnene kom med. Men hvad betyder det når de kommer i folkeskolen? Eller i afgangsklasser, hvor de får karakterer på, at de ER ikke så dygtige, som mor og far siger, og de kan ikke alting, bare fordi de gerne vil det. Så oplever de at de ikke er noget værd, fordi de ikke er så dygtige og så bliver den der forskel af hvem de troede de var til hvem de er, altså identitetsudviklingen, fremtrædende. Hvis de har værdi qua det de kan, fremfor det de er, så giver det en ensomhed" EF.

CH, forklarer i nedenstående citat, at man undervejs i sin studietid kan ændre mening og interesser og måske med tiden finde ud af, at man egentlig har langt større interesse i en helt anden retning end man først troede. Altså ens identitet udvikler sig i takt med studiet og måske i en anden retning end man havde valgt til at begynde med.

"Jeg har i bagklogskabens lys ofte fortrudt at jeg ikke læste historie fra begyndelsen fremfor samfundsfag. Det skyldes primært at jeg efterhånden, som jeg har stiftet bekendtskab med faget historie, er blevet klar over, at jeg her føler mig hjemme. Jeg har opdaget at min hovedinteresse er historie og at min politiske interesse kun er en afledt sidegren heraf" CH.

I.III Delkonklusion - Identitet og usikkerhed - at føle sig anderledes og udenfor

Dette fund karakteriserer ensomheden, som en del af den unges identitet. Ensomheden opstår i forbindelse med følelsen af, at være anderledes fra alle andre, ikke at være god nok og dygtig nok, hvilket medfører social og emotionel isolation.

Som konsekvens af den kulturelle frisættelse, er identitet ikke længere noget man overtager fra ens personlige biografiske baggrund. Identiteten er i stedet blevet noget som afprøves, forandres, stiliseres og personificeres.

Dette kan på den ene side opfattes som befriende, ikke længere at være bundet af snærende traditioner, men på den anden side åbnes der op for diskussionen om hvorvidt vi reelt er blevet friere (Jf. fund I.I.). Frisættelsen kan nemlig opfattes som et anstrengende, krisebetonet identitetsarbejde. Et arbejde på ens eget livsprojekt, hvor man ikke længere har mulighed for at gribe tilbage til de etablerede traditionelle muligheder, men må kaste sig ud i at skabe sit eget liv og træffe egne valg, alene.

I empiriens fund gives der udtryk for en usikkerhed omkring, hvem man selv er, og om hvem skal være i forhold til andre, både i forbindelse med det at være studerende, men også i det hele taget som ung. Der udtrykkes en følelse af ikke at være god nok og ikke at være ligeså fagligt dygtige som de andre studerende, på trods af at man egentlig klarer sig fint karaktermæssigt. Den beskrevne følelse drejer sig meget om "mig" i forhold til "dem".

De to forgangne fund er karakteriseret ud fra modernitetens øgede fokus på præstationer og succes, hvilket presser de studerende til at yde mere - og modernitetens ændring af fællesskabernes sammenhængskraft, fra "naturlig fælles-forståelse" til "kunstig-forståelse", hvilket frarøver de studerende deres frihed og autonomi eller efterlader dem alene udenfor fællesskaberne med ensomheden som konsekvens.

Den sidste karakteristik af ensomheden drejer sig om hvordan identitetsudviklingen set i modernitetens lys, bliver karakteriseret som ensomhedsskabende.

For at forklare og forstå denne identitets-usikkerhed vil jeg, til at begynde med, benytte Eriksons klassiske identitetsteori. Denne teori forklarer først og fremmest, hvordan identiteten opbygges til at blive et stærkt og kontinuerligt grundelement hos det enkelte individ. Eriksons identitetsteori har en vigtig

pointe, som især i denne undersøgelse er brugbar, da interessen både ligger på indre og ydre strukturdannelser. Teorien går ud på at identitetsoplevelsen ikke blot drejer sig om at mennesket er et psykologisk væsen, men også et socialt, samfundsmæssigt væsen. Derfor vil identiteten ud over at have en individuel, personlig side også have en social samfundsmæssig side, som er influeret af de samfundsmæssige rammer, som bl.a. indebærer uddannelse, arbejdsmoral og teknologi (Stokkebæk 2007:322).

Den personlige identitet er en personlig oplevelse af en sammenhængende individualitet og et sammenhængende livsforløb. Oplevelsen af fuldendt personlig identitet indebærer, at man oplever sig selv som den samme over tid. Den sociale samfundsmæssige identitet, er en oplevelse af at have en social position i sociale fællesskaber (Ibid). Disse to identitetsdannelser er ifølge Erikson, vigtige at få udviklet, for at individet kan opleve en overvejende stabil og sammenhængende identitetsoplevelse.

Hvis det ikke lykkedes at få dannet en identitet, hvor man både har følelsen af at være noget i kraft af sig selv og samtidig have en social position i sociale fællesskaber, vil personen opleve identitetsforvirring og rolleforvirring over hvem han/hun er og hvem andre antager ham/hende for at være (Stokkebæk 2007: 323).

Uden et stabilt selvbillede oplever individet at blive hevet og trukket i indefra og udefra. Dermed oplever individet, ikke at have sin plads i tilværelsen og er domineret af fremmedfølelse (Ibid).

Denne dominans af fremmedfølelse kommer til udtryk i de følelser der, i empirien, er beskrevet som en følelse af at være anderledes, og i studieøjemed, især fagligt anderledes og mindre dygtig end andre. Jeg kender ikke til informanternes personlige baggrund og historie og kan derfor ikke lave nogle psykologiske udredninger omkring oplevelser og forhindringer i deres individuelle identitetsdannelser. Jeg kan derimod forholde mig til de udtalelser, som beskriver deres følelser omkring den situation de er i som studerende nu og her. En vigtig pointe i Eriksons identitetsforståelse, er at identitetsoplevelsen ikke blot drejer sig om at være genkendelig for sig selv, men også for andre (Stokkebæk 2007:322). I empirien udtrykkes netop en følelse af at være faglig

misforstået overfor andre studerende. Der udtrykkes en følelse af, at der tales hen over hovedet på den enkelte, hvilket giver en følelse af, ikke at have noget at byde ind med og derfor vælger personen at trække sig. I netop denne situation, er der ikke tegn på en social, samfundsmæssig identitet og en identitet i forhold til andre. Det er nærmere tegn på en ødelæggende selvbevidsthed, som medfører en mindreværdsfølelse hos individet.

I tidligere diskussioner af fund, har jeg været omkring det, at ungdommen har en skærpet selvbevidsthed omkring hvad de gerne vil opnå, men i realiteten ikke kan. Erikson mener at identitetsforvirringen/konflikten netop er karakteriseret ved en skærpet selvbevidsthed, omkring hvad de burde kunne præstere i forhold til dem omkring sig (Stokkebæk 2007:323). Enkelte af informanterne udtrykker, at det gør det ekstra svært, at finde sig selv i denne verden. En verden, hvor man, ifølge en af informanterne, både skal selvrealisere, medrealisere og modrealisere. Man skal både finde sig selv og sin egen identitet, men den skal hænge sammen med de andres, for at man kan blive accepteret i fællesskaberne. Derudover skal man også kunne bidrage med noget særligt, for at kunne skille sig ud fra mængden og gøre sig unik og brugbar i et konkurrencepræget samfund.

Netop disse tre modsætninger i identitetsudviklingen er en god betegnelse for, at identitetsudviklingen kan være problematisk at udvikle, ud fra Erikssons to-sidede identitetsteori, i modernitetens verden.

Giddens har en mulig forklaring på, hvorfor det netop i dag er ekstra svært at skabe en stærk selvidentitet.

Hvor Eriksson taler om vigtigheden af en kontinuitet, i individets personlige identitet og sociale identitet, i forhold til at skabe en sammenhængende identitetsoplevelse, taler Giddens om besværlighederne for kontinuitet i selvet i forhold til den moderne tid. Giddens mener, at i moderniteten, skal selvet udforskes og konstrueres som en del af en reflektiv proces, der forbinder personlig og social forandring (Giddens 1991:46). Refleksionerne er ikke alene overleveringer fra en generation til en anden, som førhen, men også refleksioner

fra abstrakte systemer, som er opstået via modernitetens institutionelle orden (Ibid). Eksempelvis er børns tidlige socialisering afhængig af råd og anvisninger fra eksperter, såsom børnelæger og pædagoger og ikke blot fra den nærmeste familie og omgangskreds. Disse råd og anvisninger er selv reflektivt responderende overfor ny forskning og under konstant forandring (Giddens 1991:47). Denne teori minder om Ziehes opfattelse af det problematiserende, i det han kalder for teknokratiseringen af samfundet, hvor selve statsformen er styret af eksperter, hvilket giver udslag i at livsområderne afskæres fra hinanden og medvirker til den traderede kulturs ødelæggelse (Ziehe 2008:24). Giddens mener til sammenligning, at moderniteten nedbryder det lille samfunds- eller traditionens beskyttende ramme, med videnskab, råd og vejledning, som man konstant skal forholde sig til og tage stilling til. Det lille samfund erstattes af langt større og upersonlige organiseringer og institutioner, som bombarderer selvet til konstant stillingstagen og refleksivitet, alt imens at det forventes, at man har et stærkt personligt Jeg. Giddens mener, at konsekvensen af dette er en følelse af, at man som individ, er efterladt og alene i en verden, hvor man mangler den psykologiske støtte eller følelse af sikkerhed, som de mere traditionelle rammer kunne give (Ibid).

Der er altså hos alle tre nævnte teoretikere, tale om nogle indre mekanismer som påvirkes af nogle ydre rammer. Disse rammer er ifølge Giddens og Ziehe blevet udsat for et overvældende "moderniseringsskub", der kræver konstant foranderlighed, selvindsigt og tilpasningsevne hos individet. Dette er ifølge Giddens og Ziehe, baggrunden for den identitetsforvirring som unge føler i dag og som empirien karakteriserer følelsen af ensomhed ud fra. På trods af at man måske har mulighederne for at skabe et stærkt personligt individ ud fra sine opvækstvilkår. Så er den verden som børn vokser op i og skal skabe deres ungdoms- og voksenidentitet i, både påvirket af ekspertviden, teknologi, sociale mediers indtryk og indre og ydre forventninger. Dette kan efterlade den unge med en identitetsforvirrende og konfliktfyldt ensomhedsfølelse, hvilket er hvad empirien karakteriserer.

II. Analysedel – Hvad er ensomhedens baggrunde/årsager?

Denne anden del af analysen er opbygget som den foregående. De fire fund vil blive præsenteret hver for sig, efterfulgt af en delkonklusion. De fire hovedfund beskriver ud fra det empiriske materiale, hvad ensomhedens baggrund og årsager er, set ud fra moderniteten.

Som i foregående analysedel, vil denne anden del også være opdelt i Brantes tre niveauer, blot vil jeg denne gang starte fra mikro- og bevæge mig til meso- efterfulgt af Makroniveauet.

Mikroniveauet vil via empirien, beskrive bestemte *personlighedstræk* ved dem der føler ensomhed og vil forklare, hvordan både moderniteten og psykodynamiske forhold, er årsagen til at den enkelte studerende føler ensomhed. Mesoniveauet skal afdække *studiemiljøets* påvirkning af de studerende på et institutionelt niveau og følelsen af ensomhed vil derfor forklares ud fra institutionelle-, kulturelle- og miljømæssige påvirkninger. I forlængelse af dette, vil fundet omkring normer og forventninger blive inddraget, da de institutionelle rammer, både kan virke forventnings- og normsættende for de studerende. Makroniveauet vil beskrive, hvad empirien fortæller om de omkringliggende omgivers forandringer i ansvarsplaceringen, såsom samfundets ansvar versus individets.

Hovedfund som forklarer ensomhedens baggrunde/årsager:

Personlighedstræk:

- Mangel på sociale kompetencer/erfaring /adfærd

Universitetet som institutionel ramme:

- Universitetet og anonymitet
- Normer og forventninger

Omgivelsernes ansvar:

- Ansvarsplacering – fra "vi" til "mig"

II.I. Mangel på sociale kompetencer/erfaring /adfærd

De tre informanter fra de frivillige organisationer, der har tæt kontakt med dem der føler ensomheden på studiet, er enige om, at psyken er en væsentlig årsag til det at føle ensomhed. Om det så i første omgang skyldes psykodynamiske svigt i den tidlige barndom eller om psyken er påvirket af de ydre omgivelser, kan være vanskeligt at svare på. Umiddelbart vil jeg mene at det ene ikke udelukker det andet og at det derfor er væsentligt at inddrage en psykodynamisk vinkel, såvel som en sociologiske, i undersøgelsen omkring ensomhedens baggrunde og årsager.

Det som mine informanter har erfaret i deres frivillige arbejde med ensomme unge, er en generel mangel på sociale kompetencer, som kommer til udtryk i en introvært og tilbageholdende adfærd, hvilket gør det svært for dem at begå sig blandt andre unge. Eksempelvis i et moderne studiemiljø, hvor det, som nævnt tidligere drejer sig om at præstere, skabe succes, konkurrere og kunne iscenesætte sig selv, for at opnå accept og anerkendelse i studiefællesskaberne.

Empiriens fund

"Jeg har mødt nogle folk der aldrig har oplevet andet end at føle sig ensomme og føle sig specielle, først og fremmest. Jeg vil sige det er det der går igen, de har simpelthen følt sig anderledes, altid. Vi har de her snakke-dage(i Ventilen) hvor man sådan får nogle hjertegribende historier nogle gange, f.eks. aldrig nogensinde at have haft en enkelt ven og bare altid, lige så længe man kan huske, have været alene og de aktiviteter man lavede var noget man skulle lave alene for der var ikke rigtig andre muligheder" S.

En af de frivillige fra Ventilen beskriver hvordan nogle af brugerne, aldrig har prøvet hvad det vil sige at have en ven og altid har foretaget alting alene, hvilket gør det svært at skabe social erfaring.

Næste citat beskriver, hvilken adfærd de ensomme eksempelvis kan udvise eller hvilken adfærd der er blevet observeret i de frivillige organisationer, som adskiller sig fra, hvad der opfattes som "almindelig" adfærd.

"Det er sådan noget her med at øjenkontakt, der er, de er altså meget stille, meget forsigtige, og så den måde de bevæger sig på, den måde, meget forsigtige, ja, altså jeg vil ikke sige underdanig, men det er sådan meget - de kan være meget specielle at se på nogle gange" CA.

Der bliver beskrevet to typiske adfærdsmønstre, som er gældende for de ensomme unge der er aktive i de frivillige organisationer, her i blandt findes selvfølgelig også en del studerende.

"Hvis man først har skabt en erfaring, hvor man føler sig afvist, så prøver man måske endnu hårdere eller også isolerer man sig, og begge ting fungerer ikke særlig godt" S.

"Den diametrale modsætning... Jamen der handler det om situationsfornemmelse. De har ingen situationsfornemmelse hvad angår, hvad man kan fortælle et menneske som man ikke kender, det bliver for meget, men de fleste er sådan indelukkede og indesluttede - det er jo ikke normen for så prøver du for meget, så er det sådan lidt. Det bliver for meget jo, så der er sådan en gylden middelvej" CA.

Der bliver givet udtryk for, at de unge som der har oplevet tilstrækkelige sociale afvisninger, eller simpelthen bare ikke ved hvad det vil sige at have en ven, har en bestemt adfærd. Enten isolerer de sig og trækker sig ind i sig selv, eller også overskrider de folks sociale grænser ved, eksempelvis at fortælle for meget eller være for ihærdig efter kontakt.

Men det mest typiske adfærdsmønster er, at de ensomme er tilbagetrukne.

"De fleste af dem er tilbagetrukne. Det er en hovedsagelig tendens" S.

"De mangler simpelthen bare social erfaring, de har ikke oparbejdet en måde at være sammen med andre mennesker på, der er sådan som den gængse er. Det skal de jo heller ikke nødvendigvis, men det skræmmer bare folk væk desværre" S.

Her er der tale om at den adfærd der udvises af de ensomme ikke er den gængse og at det påvirker omgivelserne og får dem til at trække sig fra de ensomme, hvilket isolere dem endnu mere med ensomhedsfølelsen.

"Der er jo mange der er introverte eller stille, hvor det tager lang tid at få dem til at sige noget. Helt generelt er det vel det, ikke at have oparbejdet erfaring med hvordan man er sammen med andre mennesker på sin egen alder, nogle gange føler man at folk er bagud socialt og det tror jeg gør at man skubber folk fra sig. Hvis man først er kommet bagud i sin sociale indlæring, så forstærker det sig selv" S.

Der er en generel mening blandt informanterne om at det må skyldes, at de ensomme ikke har fået opbygget deres sociale kompetencer, således at de kan begå sig blandt andre og at dette er selvforstærkende i den forstand at deres adfærd blot skaber endnu flere afvisninger.

CA, mener at man kan miste sine sociale kompetencer, hvis man ikke holder dem ved lige og at det derved skaber en selvforstærkende effekt. Han mener samtidig at det for størstedelen drejer sig om manglen på selvtillid og selvværd.

"Jeg tror de fleste af dem de har venner, de har netværk og så er der en lille del af dem, hvor man kan beskrive dem som særlige tilfælde, hvor de faktisk mister deres sociale kompetencer og hvor det bliver sådan en selvforstærkende effekt. Når de ikke er ude og se folk, så mister de altså evnen, langsomt men sikkert. Klart størstedelen af dem, der handler det om selvtillid og selvværd tror jeg, hvor det ligesom er en begrænsning eller hvor de har venner, men de føler sig simpelthen isoleret på en eller anden måde,

stadig selv om de har et netværk og så er det sådan mere, så bliver det ret kompliceret, om det skyldes selvtillid eller selvværd, dem selv, eller om det decideret er deres netværk der er for overfladisk altså” CA.

Næste citat udtrykker, at det kan være svært at bede om- eller tage imod råd fra folk som ikke har samme sociale barriere, da det ikke er sikkert de forstår problemet og derfor kan komme med et råd, som kan hjælpe den ensomme ud af problemet, da det ofte ligger meget dybere end blot det at skulle tage kontakt til andre. Rådene fra de ressourcestærke kan komme til at virke som overtrumfende i forhold til den følelse den ensomme har. Det er ikke blot så simpelt at tage kontakt og være social, når ens grundlæggende følelse er at man ikke er noget værd for andre og for sig selv.

”Nej og det bliver ekstra svært, hvis det er det de (ensomme) møder, når de beder om råd, at det er såkaldte ressourcestærke voksne og unge, der siger, du skal bare gå ned i fredagsbaren. For det er jo præcis det de ikke kan. Når de sidder sammen med nogen, så oplever de at de ikke dur til noget og der kommer helt sikkert noget forkert ud af munden på dem, og så er det de lader være med at sige noget – for hvis de bare ikke siger noget, så har de i hvert fald ikke gjort noget forkert” EM.

II.I. Mangel på sociale kompetencer/erfaring /adfærd

På trods af at jeg i dette speciale har hovedvægt på ydre faktorer i forhold til den oplevede følelse af ensomhed, kan man ikke helt komme udenom at individets psyke kan have en effekt, bl.a. i forhold til hvor modtagelig man er for de ydre omkringliggende faktorerers påvirkning, til at føle ensomhed. Jeg vil derfor ikke udelukke psykodynamiske årsager som forklaringsbaggrund og vil i dette afsnit undersøge empiriens psykodynamiske forklaringer på ensomheden, ud fra empirien påstande om at ensomheden er opstået på baggrund af manglende social erfaring. Jeg vil til slut se på hvordan denne mangel på social erfaring kan forklares, set ud fra modernitetens kompleksitet.

Empiriens beskrivelse forekommer muligvis som en smule generaliserende og til tider præget af lommefilosofiske udsagn. Derudover skal der tages højde for at disse beskrivelser, ikke er foretaget ud fra samtaler og observationer, udelukkende af studerende, da de frivillige organisationer henvender sig til alle unge (uden psykiske diagnoser). Dog er størstedelen af de unge, der benytter de frivillige tilbud, tilmeldt et studie, eller har været det og bl.a. derfor er dette fund medinddraget.

Personlighedsdannelse og tilknytningsteori

Den psykodynamiske tilgang til ensomhed, associerer ensomheden med den tidlige forældre-barn relation og personlighedsdannelsen, samt svigt af fundamentale sociale behov. Denne tilgang danner baggrund for et fokus på personlighedspsykologiske faktorer, som tilknytning, selvværd og personlighedstræk, hvilket ifølge psykodynamisk teori, har en effekt på individets sociale kompetencer og dermed på udsathedens for at blive ensom senere i livet (Stokkebæk 2007:354).

Den psykodynamiske tilgang forbinder voksnes ensomhed, med den tidlige personlighedsdannelse og en dysfunktionel forældre-barn-relation, som skaber angst til omverdenen. Personlighedsdannelsen foregår overvejende som gentagne og stabile mønstre i et individs samspil med andre og omverdenen generelt (Stokkebæk 2007:355). Blandt andet understreger psykoanalytikerne Harry Stack Sullivan (1892), ligesom Donald W. Winnicott (1896) og udviklingspsykolog Erik H. Erikson, at spædbarnets tidlige følelse af sikkerhed, udspringer af omsorgspersonens pleje og omsorg, hvilket vurderes ud fra spædbarnets følsomhed overfor omsorgspersonens billigelse eller misbilligelse (Giddens 1996:60).

Især tilknytningsteorien anlægger dette perspektiv på personlighedsdannelsen. Tilknytningsteorien som blev udviklet af John Bowlby¹¹ og siden videreudviklet af bl.a. udviklingspsykologen Mary Ainsworth (1913), har fokus på menneskets tilknytning til andre og dets særlige måder at indgå i relationer til

---

¹¹ John Bowlby, 1907-1990, engelsk læge og psykoanalytiker (<http://alturl.com/dt3z8>)

andre. Empirien beskriver, at de ensomme udviser en introvært og utryg adfærd overfor andre, hvilket af informanterne forbindes med manglen på sociale kompetencer.

Denne adfærd og manglen på tilegnelse af sociale kompetencer, kan b.la. forklares med baggrund i Bowlby og Ainsworth's tilknytningsteori. Tilknytningsteorien går i grove træk ud på, at barnet skal opleve en omsorgsperson (oftest en forældre), som en sikker base i sin opdagelse af verden. Denne tilknytning sker i perioden hvor barnet er 2-7 måneder (Koester & Frandsen 2005:224).

Hvis barnet i de første måneder af sit liv, ikke oplever denne tryghed og føler tillid til, at der er en der tager sig af det og beskytter det, har det konsekvenser for barnets senere liv. Barnets tilknytningsmønstre vedbliver op gennem udviklingen, da den tidlige tilknytning påvirker barnets måde at opfatte sig selv og andre på (Koester & Frandsen 2005:226). De grundlæggende opfattelser af måden at opfatte sig selv og andre på, kaldes *arbejdsmodeller*, disse er kognitive repræsentationer af relationerne til tilknytningspersonerne, som aktiveres hos den unge/voksne, når han/hun indgår i tætte relationer til andre, også i voksenlivet (ibid). Det vil ifølge denne teori sige, at et spædbarn som ikke har opbygget en tryk og tillidsfuld relation til sin omsorgsperson, har dannet bestemte *arbejdsmodeller*, som aktiveres eksempelvis når den studerende skal indgå i sociale relationer på sit studie.

I empirien kommer disse kognitive *arbejdsmodeller* til udtryk i den adfærd, som de frivillige oplever og beskriver i deres arbejde med de ensomme unge. Adfærden bliver beskrevet som "underdanig". De kan ikke finde ud af at være sammen med andre, de ved ikke hvordan den gængse måde at være social på er, de er socialt bagud, de er tilbagetrukne, introverte, indesluttede, føler sig nemt afvist, kan ikke holde øjenkontakt, er stille, deres adfærd skræmmer folk væk. Alt dette er udtryk for en diskursiv beskrevet adfærd, som ud fra psykodynamisk- og tilknytningsteorien kan forklares, som konsekvensen af en utryk tilknytning og en mistillid til omsorgspersonen og dermed til sociale relationer og verden.

Ziehe mener, at psykodynamiske forklaringer, såsom tilknytningsteorien, udviser de objektive livsbelastninger som er en realitet i modernitetens livsbetingelser, men at de psykodynamiske forklaringer samtidig heller ikke kan udslettes af de nuværende objektive livsbetingelser (Ziehe 2008:87). Derfor bør begge forklaringsbaggrunde anerkendes som mulige, og ikke udelukke hinanden.

De empirisk beskrevne adfærdsmønstre kan, udover at beskrive en psykodynamisk tilknytningsbrist i den tidlige barndom, også ud fra et moderne sociologisk perspektiv, opfattes som en beskyttelsesmekanisme i en verden der kræver åbenhed, stillingstagen, refleksivitet og følelsen af at være omringet af krav og kollektive moraliserende pres (jf. analysedel I.I.). Kravene angår ikke blot hvordan man skal være, for at blive anerkendt og accepteret, men også hvordan man skal kunne agte og elske sig selv.

Den beskrevne adfærd kan derfor tolkes som reaktionsmønstre, der skal yde beskyttelse mod modernitetens aggressivitet og angreb af ydre og indre adfærd med krav om, hvordan man skal være (Ziehe 2008:91). Beskyttelsesmekanismen ligger i tilbøjeligheden til at undertrykke egne handlinger, da den der ikke udstiller sig selv ikke kan sættes i bås, og den som ikke kan sættes i bås, dermed også undgår en mulig nedvurdering af ens ydre og indre. Sidste citat i ovenstående præsentation udtrykker netop en form for sikkerhedsmekanisme (godt nok ikke i forbindelse med Ziehes sociologiske og modernistiske syn på denne adfærd), men i forhold til at individet vælger at tie og ikke give udtryk for sine meninger og holdninger, da det dermed risikere at udtrykke noget forkert.

Prisen for et sådant intersubjektivt sikkerhedssystem er en underdanig adfærd, og en vis nivellering og ydmyghed i sociale sammenhænge (Ibid). Adfærden skal dække over en angstfølelse, som udspringer fra en usikkerhed og frygt for at fejle eller gøre noget forkert, der kan medføre selvnedvurdering.

Problemet ved en sådan undvigelsesmanøvre, er at man undviger muligheder og derved ikke udvikler måder at forholde sig på. Dette skaber, ifølge Ziehe, en gennemtrængende følelse af tomhed og ligegyldighed, da man aldrig træffer beslutninger som man med oprigtighed har truffet ud fra ens inderste og med baggrund i lyst, men med baggrund i angst. De beslutninger man træffer bliver

truffet i stilhed ud fra kollektive indordningsmønstre og uden protest mod følelsen af, at der bliver stillet krav. Denne indordning og adfærd forstærke blot følelsen af at der bliver stillet krav, i og med at individet forsøger at opfylde dem (Ziehe 2008:93). Ligesom den psykodynamiske tilgang skaber undvigelsesmanøvren et adfærdsmønster, som kan være vanskeligt at bryde, når først man er fanget i det.

Begge perspektiver skaber således en følelse i individet af at være mindre værd og det skaber en angst for at udtrykke sin autonomi og frihed til at være sig selv.

II.II. Universitetet og anonymitet

En af de ting der nævnes som en årsag til ensomheden af både de studerende, men også af forhenværende direktør for studenterrådgivningen, er en vis form for anonymitet på studiet. Denne anonymitet udspringer blandt andet fra en bestemt studiekultur, som bærer præg af modernitetens institutionalisering.

Empiriens fund

"Jeg kender absolut ikke navnene på alle mine medstuderende eller dem jeg har været på hold med. Vi startede ca. 100 på mit hold dengang" C.

"Da jeg startede på basisåret ved Aalborg Universitet var vi ca. 500 studerende der startede samtidigt og deltes først op efter ca. 6 måneder" CH.

Disse to studerende fortæller om, hvor store holdene var da de startede og at de ikke kender alle de studerende fra deres egne hold, hvilket kan være medvirkende til at skabe anonymitet.

EM, mener at der er nogle studieretninger som er mere ensomme end andre. Eksempelvis Humaniora-studier, hvor de studerende udover enkelte forelæsninger er selvstuderende.

"Der er studieretninger der er mere ensomme end andre og hvor der er en anonymitet i forhold til sine medstuderende og sine undervisere, Humaniora. Der kan du komme og gå og du kan være eller lade være og det betyder at det er sværere at opbygge relationer, og så forestil dig at man kommer fra Fyn eller Jylland og skal læse i København eller er lidt stille og ikke gør opmærksom på sig selv(...)" EM.

Studiepræsten fra Panuminstituttet (KU), mener at der er en helt speciel studiekultur, netop på Panum, som han mener er et eliteuniversitet. Her taler de studerende ikke om deres problemer, men de har derimod en forventning om at de klarer deres egne ting.

"Det har noget at gøre med en speciel studiekultur og også nogle forventninger, forventninger til sig selv. Det er eliteuniversitet om man må sige, man skal have meget højt gennemsnit for at komme ind og læse medicin eller tandlæge eller noget i den retning, og der er sådan en forventning om at man klarer sine ting, og problemer er ikke noget man snakker om, så det er sådan på en meget overfladisk måde. Det er i hvert fald ikke et miljø der er afstressende og fremmende for fællesskab, det er ekskluderende for mange mennesker. Vi har forsøgt at skabe opmærksomhed omkring problemet, men mange af dem der ikke har problemerne de er ikke så fokuserede på det" N.

En af de ændringer som kan have været med til at skabe ensomhed er, at det i en periode var vedtaget fra regeringens side, at det ikke var lovligt at gå til gruppeeksamener, hvilket dog er blevet lovliggjort igen. Men det virker ikke så populært at gå til gruppeeksamener, da de studerende ikke vil risikere at de bliver trukket ned, hvis de går til eksamen med en på et lavere niveau.

"Det er undtagelsen at man er sammen i grupper i dag, folk går til eksamen alene for at vise sin egen præstation og for ikke at blive trukket ned af en på et lavere niveau. Der kommer moderniteten op og præstationen, man har et

meget højt ambitionsniveau, man vil præstere og have høje karaktere, hvis man ikke får 2 cifre så duer det jo ikke vel” EM.

Nogle studieformer er præget af besparelser, hvilket betyder at nogle uddannelsesinstitutioner lægges sammen og øger antallet af studerende. Dette mener EM, gør det sværere at skabe tætte relationer og det vil have store konsekvenser for nogle, især dem som i forvejen ikke er gode til at gøre opmærksomme på sig selv, mener EM.

”Det kan godt være at det er smart at vi sparer nogle penge på administration, ved at ligge uddannelserne sammen, men hvis man ikke har nogle tætte relationer eller betyder noget for nogen, så tror jeg det bliver svært, især hvis man er alene og er introvert og er lidt sart ikke, så er det endnu sværere ikke” EM.

Derudover mener hun at med store uddannelseshold gør det svært at have personlige relationer. Især underviserne er chanceløse i forhold til at føre nogen form for tilsyn med de unge som måske har det svært.

”Jo større uddannelserne er, jo større er holdene dvs. underviserne har ikke en kinamands chance for, at vide hvem der skulle være der og hvem der mangler, og det tror jeg er farligt, det at man gør det så stort, at det bliver for svært at have en personlig relation, det tror jeg er et problem. Jeg tror den personlige relation gør, at man kan få snakket med de unge som har det svært og hjælpe dem, før det er for sent” EM.

EM, sammenligner studiet med et arbejde og mener derfor, at der bør være mere fokus på det psykiske arbejdsmiljø på et studie. Hun mener dette er et overset område, som man bør forholde sig til.

”Vi diskuterer meget sådan noget med psykisk arbejdsmiljøer, vi laver jo arbejdspladsvurderinger, og man bør betragte studiet som et arbejde. På en almindelig arbejdsplads, der har du arbejdspladsvurderinger, du har

arbejdstilsyn som kommer og kigger om de fysiske rammer er i orden ikke, det er man begyndt på også på uddannelsesstederne, men der er meget meget lidt fokus på det psykiske arbejdsmiljø, og hvis man vil betragte et studie som et arbejde og sikre de studerende nogle ordentlige arbejdsvilkår, så skal man også dér forholde sig til det psykiske arbejdsmiljø” EM.

II.II Delkonklusion - Universitetet og anonymitet

Som jeg har været inde på i første analysedel, mener både Ziehe og Giddens at moderniteten og frisættelse fra traditioner samt institutionaliseringens indflydelse på forskellige livsområder, medfører konsekvenser for individets frihed og autonomi (fx Jf. s.65). Ligeledes mener sociologen Ulrich Beck (1944), at individualiseringen af det enkelte individ foregår på baggrund af en generel samfundsmæssiggørelse, som i stigende grad vanskeliggør individuel autonomi. De traditionelle bindinger, (som Ziehe kalder kulturel frisættelse), mener Beck, bliver erstattet af sekundære instanser og institutioner, som gør individet til en kasterbold for trends, omstændigheder, konjunkturer og markeder (Beck 2001:211). Det vil med andre ord sige, at den individuelle privateksistens, ifølge disse teoretikere, bliver mere og mere afhængig af omstændigheder og institutionelle betingelser, som fuldstændig unddrager sig dens kontrol.

Konsekvensen af denne institutionelle prægning af tilværelsen er, at fx bestemmelser vedrørende uddannelsessystemet, såvel som andre områder (arbejdsmarkedet, familieliv, den sociale sikring etc.), griber direkte ind i individernes tilværelse og påvirker deres følelsesliv.

Fundet her er vigtigt i forhold til at begrunde ensomhedsfølelsen blandt studerende, med baggrund i den institutionelle indgriben i individernes tilværelse. De studerende er vokset op med den institutionelle indgriben og befinder sig som studerende, under endnu en institutionel ramme, som påvirkes og påvirker, hvilket har sin effekt og konsekvenser for de studerende.

Empirien fortæller i første omgang, hvordan uddannelses institutionerne bærer præg af store hold, hvilket gør det svært at kende sine medstuderende og skaber anonymitet og derved ensomhed. Derudover bliver de studerende, som i

forvejen har problemer med at udtrykke sig og danne relationer, endnu nemmere at overse i mængden.

Denne følelse af anonymitet, skyldes ikke nødvendigvis blot uddannelsesinstitutionens kvantitet. Hvis man i forvejen har svært ved at danne relationer, bliver dette ikke nødvendigvis nemmere på mindre hold, da det er de samme sociale barrierer og mønstre der skal brydes for at overvinde sin sociale angst uanset antallet af medstuderende (jf. fund II.I). Der må derfor være andre barrierer der gør sig gældende i forhold til den beskrevne følelse af anonymitet?

Som nævnt tidligere føler de studerende sig presset til at præstere godt, for at kunne sikre sig en plads i konkurrencen om en succesfuldt fremtid på arbejdsmarkedet (Jf. fund I.I). Dette præstationspres afspejles i særdeleshed i uddannelsesinstitutionerne ved at de "talentløse" (som Sennett vælger at kalde dem, der klarer sig mindre godt), bliver usynliggjorte og anonymiseret. Dette mener Sennett er karakteristisk for netop de institutioner, der ser på potentielle talenter og gode resultater, som succeskriterier (Sennett 2006:105). Hvis man ikke udskiller sig med sine gode resultater, bliver man som "talentløs", til en del af den kollektive masse, der falder udenfor institutionens snævre fokuserede kriterier for succes (Ibid). Der er altså tale om en kollektiv gruppe bestående af individer, som bliver adskilt og anonymiseret fra dem der præsterer og lever op til institutionens kriterium.

På universiteter er karaktere det eneste synlige bedømmelseskriterium, som gør sig gældende og som samtidig er billetten videre ud til arbejdsmarkedet. Dette skaber en udskillelse som ikke registrerer de forskellige evner, som individet besidder, men gør en stor del af individer værdiløse ved at fokusere på de snævre institutionelle rammer. Denne udskillelse eller nærmere adskillelse af "talentfuld/talentløs", må uomtvisteligt påvirke individets selvfølelse og skabe en følelse af afmagt, værdiløshed og emotionel og social ensomhed.

I empirien bliver Panuminstituttet eksempelvis beskrevet som et elite-universitet, hvor man har fokus på præstationer, blandt andet kræves det at man har et højt gennemsnit for overhovedet at kunne komme ind og læse til læge,

tandlæge etc. Studenterpræsten fra Panum fortæller, at han oplever at der i studiekulturen ligger en forventning om at folk kan klare deres ting selv, men at denne forventning har en ekskluderende effekt for mange, som ikke kan leve op til de høje forventninger.

Eksklusionen kommer blandt andet til udtryk i forbindelse med den fravælgelse af gruppearbejde og gruppeeksamener, der bliver beskrevet i empirien. Eksklusionen af de mindre dygtige elever, eller dem som ifølge institutionens bedømmelseskriterier ikke vurderes som dygtige nok, bliver fravalgt af frygt for at de skal trække en dygtig elevs præstationer ned, eller at de mindre dygtige skal nyde godt af de dygtiges præstationer og dermed få en bedømmelse der er højere end, hvad de ville have kunnet få på egen hånd. De mindre dygtige studerende udgør altså en præstationstrussel for de gode elever og der foregår på denne baggrund en kollektiv adskillelse af de "talentfulde" og de "talentløse".

Denne adskillelse og eksklusion er udtryk for ydre strukturer, som bliver til en hierarkisk kultur inden for institutionens rammer (Baumann 2004:79). Nogle besidder noget eksklusivt og ønskværdigt, "talentet", som andre ikke har, og dette medfører opfattelsen af en overlegen adfærd, eller måske nærmere som empirien beskriver (fund II.I), en underlegen og underdanig, måske endda, anonym adfærd, af dem der ikke besidder "talentet".

De ydre strukturer, som gør sig gældende for denne institutionelle udskillelseskultur er, at nøglen til eksistenssikring er arbejdsmarkedet. Hvis man skal gøre sig gældende på arbejdsmarkedet, er det nødvendigt med uddannelse. Har man ikke adgang til nogle af delene, er man samfundsmæssigt og materielt ilde stedt (Beck 2001:214). Uddannelse og beskæftigelse er med andre ord afgørende for, om man kan blive en del af samfundet og dette skaber en individuel institutionel afhængighed.

Giddens får ud fra disse ovenstående forklaringer ret i, at de moderne institutioner indgyder håb om ligestilling og rettigheder, i og med uddannelsesinstitutionen giver adgangsbilletten til at blive en del af samfundet.

På den anden side skaber institutionen mekanismer, der snarere gør det muligt at undertrykke end at realisere selvet (Giddens 1996:15). Det betyder dog ikke at der ikke er muligheder for at modarbejde denne undertrykkende og ensomhedsskabende følelse som det enkelte individ føler, når det ikke opfylder institutionens forventede krav.

En informant sidestiller det at være studerende med det, at være beskæftiget på arbejdsmarkedet og mener derfor, at man i ligeså høj grad bør have fokus på de studerendes fysiske og psykiske arbejdsmiljø. Dette virker umiddelbart som en utopisk og meget omfattende løsning, men ikke desto mindre er det jo det man foretager på arbejdsmarkedet netop med det formål at sikre medarbejdernes velvære og trivsel i organisationen. En interesse for den enkelte elev som af forskellige og ukendte årsager, ikke klarer studiet, kunne muligvis bidrage til at fjerne følelsen af at være anonym, ligegyldig, værdiløs og ensom.

Bedømmelseskriteriets værdi, som bliver det alt overskyggende kriterium for udskillelse i uddannelsesinstitutionen i forhold til presset og konkurrencen om at blive en del af samfundet via arbejdsmarkedet, er i denne forklaring årsagen til følelsen af emotionel- og social ensomhed blandt studerende.

II.III. Normer og forventninger

Flere steder i empirien er normer og forventninger nævnt. Normer skal forstås som forventninger til og retningslinjer eller standarder for adfærd (<http://urlen.dk/KZ>).

Man kan skelne mellem en svagere og en stærkere betydning af normer. I den svagere betydning udgør normer kutymen af den forventede og foregribne gængse skik og brug, som mennesker vanligvis følger konformt, uden at skænke det en tanke (ibid). Normernes sociale tryk opleves da ikke som tryk, men er ikke mindre styrende af den grund.

I den stærkere betydning af normer, forventes det ikke blot at man foregriber interaktionsformerne, men at man foreskriver dem. Tilskyndelser og krav, påbud, forbud og sanktioner, definerer et mønster af normer eller et sammenhængende normsæt af handlinger, som adækvate og passende og andre

som forkerte eller anstødelige (ibid).

Empiriens fund

"Normen er, at man skal have styr på sit liv, man skal reflektere over de valg man foretager sig hele tiden, for at være et selvbevidst ungt menneske. Når der er det her pres på individet, så er der jo meget ansvar forbundet med det også - for at kunne træffe de rigtige valg og kunne være det her menneske som har sociale relationer og som ja, er aktiv, også fysisk og det hele, og så er det jo klart at hvis man ikke kan opfylde det så kan det godt være at man trækker sig ind i sig selv og så begynder den der lidt negative adfærd" CA.

Som i første del af analysen, bliver ordet "norm" brugt, om de forventningskrav som bliver beskrevet, at de studerende føler sig omringet af, som et indre og ydre pres. Et pres om at skulle præstere på flere områder. Man skal vise at man har styr på sit liv og træffer de rigtige valg.

M, taler ud fra egne erfaringer på hendes studie og udtrykker det samme forventningspres som forgående citat. Hun mener at forventningerne skabes ud fra hvad andre opnår og at man hele tiden vil prøve at have hvad andre har. Hun mener bl.a. at facebook er en kilde til at skabe forventninger blandt studerende. Da man her kan se hvad alle andre foretager sig af interessante ting.

"Selv i en alder af 25, kan jeg synes det er hårdt på universitetet at skulle præstere ligesom alle andre, fordi jeg ved, så har de også lige det der frivillige job og de har også lige det der studierelevante job og de har også det og det, og der er facebook jo forfærdelig, hvor man kommer ind og meget nemt kan se, hvilke forventninger der er eller, danne sig nogle forventninger ud fra hvad andre opnår. Og det tror jeg er meget generelt at vi tror vi skal opnå helt vildt meget. Så det bliver sådan en selvforstærkende effekt hele tiden tror jeg, at vi hele tiden skal prøve at have det som alle andre også har" M.

EM, taler om hvordan hvilke uddannelser er mere populære end andre og at man i Danmark har skabt en studiekultur, hvor man presser de unge til at gå i en bestemt retning, også selv om det måske ikke er det de unge i virkeligheden har lyst til.

"Du kan jo blive sosu og blive socialrådgiver og læse videre på kandidaten, så der er et eller andet med at vi har låst... og det er noget kulturelt, som ligger der, hvordan vi ser på det og det tror jeg presser rigtig mange unge, fordi det ikke er alle der har lyst til det (at tage en højere videregående uddannelse)" EM.

EF, mener at de studerende, som ikke føler sig presset eller føler sig trukket og hevet i fra alle sider, har en idé om, at når de kan hvad de nu kan, så kan andre det også. De har derfor en tendens til at have nogle forventninger til dem som de opfatter som værende i "samme båd", men som ikke nødvendigvis har de samme forudsætninger og ressourcer for at opnå samme resultater.

"Det værste er jo rent faktisk at de ressourcestærke unge bilder sig selv ind, at når jeg kan det her, så kan de andre også. Når jeg kan alle de her ting, som man skal kunne som ung, både være dygtig, social og alt det der, så kan de andre også. Men det kan jo godt være at andre ikke kan lære det. Det kan godt være at de andres bagage, den som de har med sig, betyder at det kan de ikke, men det betyder ikke at det menneske er et dårligt menneske. Og det betyder heller ikke at den ensomme er et offer" EF.

EF, mener at der er skabt en forventning om at alle skal kunne tale sammen og kunne kommunikere og at der ikke længere er en accept af, at der er nogle der ikke er gode til det, men at de alligevel stadig har værdi i så meget andet de kan.

"Hvis vi kan hjælpe de ressourcestærke til at det er okay, at sige: "Ja egentlig skulle jeg sige noget, men jeg kan ikke finde ordene og jeg ved ikke hvad jeg skal sige. Det er ikke fordi jeg ikke vil, men jeg ved ikke hvad jeg skal sige". Hvis vi kunne komme dertil igen, for der har vi været. Der accepterede vi at

de ikke havde ordene, men de havde så meget andet værdifuldt. I dag er man ingenting, hvis ikke man kan kommunikere og det er en samfundsudvikling. Det er kommunikationsrevolutionen, det at vi alle sammen skal kunne tale sammen” EF.

I nedenstående citat drejer det sig om det personlige individ. Der ligger en forventning om at man skaber sin egen identitet, via et stort netværk og sociale relationer, hvis ikke man er i stand til det, så følger man ikke normerne og man kan endda risikere at blive opfattet som en med afvigende adfærd.

”Der er jo den her forventning om at man er et stærkt individ, som ung så har man, så skal man have et større netværk og sociale relationer fordi det er en vigtig del af det at vokse op og skabe sin egen identitet, især i de unge år ikke. Og det er klart at hvis det er nogle forventninger man ikke kan imødekomme eller opfylde, så gør det jo noget ved en... Hvis man ikke kan leve op til de forventninger der er så ser man sig selv som ja, man følger i hvert fald ikke normen, den norm der er, og så kan man jo begynde at tale om afvigende adfærd” CA.

EM, indrømmer at hun måske i virkeligheden selv, som mor og nu bedstemor, er med til at skabe et forventningspres i en bestemt retning, både for sine egne børn da de voksede op og for sine børnebørn.

”Men jeg tænker da også på at mine børn har begge gået i gymnasiet og jeg tænker da også at mine børnebørn bør, men man skal passe lidt på ikke, fordi man ligger et stort pres, præstationspres i en bestemt retning, og det tror jeg får nogle til at droppe ud, hvis man ikke synes man klarer det med de forventninger der er” EM.

Hun nævner også, at forældre ofte fortæller deres børn at de skal vælge en vej som gør dem glade og lykkelig, men at dette også kan skabe et forventningspres, som ikke er realistisk.

"Altså det er en forestilling, at man kan være glad og lykkelig hele tiden, og jeg tror at man som forældre, det er meget vores kultur også, at sige til børnene at det er vigtigt at være i noget de kan lide, men i sidste ende der ligger der også usagt, måske et eller andet pres" EM.

Forventningen om at man skal finde lykke og glæde i det studie man beskæftiger sig med, mener EM, er medvirkende til at de studerende ender med at "zappe" mellem forskellige uddannelser, når de ikke finder den lykke- og glædesfølelse, som der forventes af dem.

"Den problematik med at man skal føle sig glad i det man gør, det har altså også en bagside, fordi der er nogle ting der er sure ved studiet, der er nogle ting som er sindssyg røvkedelige at sidde og beskæftige sig med, der kommer også nogle perioder hvor tingene er svære og uoverkommelige, og det som jeg har talt med Noemi Katznelson og Lars Ulriksen om, det er at de unge dropper ud. Mange studerende har den forestilling om at man skal være lykkelig og glad og hvis man ikke er det, så er det fordi man har valgt forkert, så skal man da vælge noget andet og så zapper man rundt og det løser ikke noget" EM.

II.III. Delkonklusion - Normer og forventninger

Årsagen til ensomheden, som i dette fund er begrundet med baggrund i normer og forventninger, minder en smule om den karakteristik der blev givet i første fund, som netop drejer sig om følte præstationsforventninger, der opleves som en social-konventionel pligt om at skulle blive til noget (jf. fund I.I).

Fund I.II, er også omkring en forventning, eller et krav om at man skaber en åben iscenesættelse af sig selv, således at man kan indgå i bestemte fællesskaber.

Forventninger om at skulle præstere og iscenesætte sig selv, er dog ikke de eneste forventninger der giver sig til kende i empirien.

Dette empiriske fund er inddraget fordi det netop udtrykker en altomfattende følelse af normer og forventninger, som omgiver subjektet og skaber

konventioner, i form af tilbagetrækning, eksklusion og ensomhedsskabende isolation, hvis man ikke formår at leve op til forventningerne.

Empirien udtrykker følelser omkring en forventning, om at man har styr på sit liv, hvad angår refleksion over de valg man træffer, ansvarstagen for udfyldelsen og opnåelse af de valg man har truffet og derudover at man lever et fysisk og socialt aktivt liv. I det at man har styr på sit liv, ligger implicit, at man har truffet de "rigtige" valg i forhold til at kunne skabe "det gode liv" for en selv, hvilket i denne undersøgelseskontekst, er lig med, at "vælge" at uddanne sig. Dette pres ligger ikke kun i det ydre samfund, men har fundet vej til forældre, som også er et produkt af den tid vi befinder os i, og til jævnaldrende i samme situation, som udtrykker en forventning om "at hvis jeg kan, så kan du også" eller "hvis du har, så vil jeg også have". Altså en sammenligning af egne ressourcer med andres og med andres opnåede status og succes med sin egen. Samtidig med dette altomfattende forventningspres, som mere eller mindre bliver til en standardisering af, hvordan man skal leve sit liv, kommer oveni, at det også forventes at man skal være glad og lykkelig, for det liv man selv har skabt.

De ovenstående krav, som trækker individet i forskellige retninger, samtidig med at der kun er en "rigtig" vej, mener Giddens, har rod i den konstante tilegnelse af formidlede informationer, som moderniteten har åbnet muligheden for.

Konfrontationen med formidlede informationer, er ikke blot en mulig tilegnelse og er ikke noget man som individ kan vælge fra. Det er alle steder i hverdagslivet, hvilket gør at man på en eller anden vis, bliver nødt til at forholde sig til dem (Giddens 1991:220). Informationerne spiller en stor rolle i forhold til vores ubevidste adfærd i os selv og overfor hinanden.

Den information man modtager følger nogle, på forhånd delvist etablerede vaner. Det vil sige, at virvaret af informationer reduceres via rutinerede holdninger, som udelukker potentielt forstyrrende viden, altså man foretager en selektion af viden (Ibid). Verden er ikke længere en ensartet orden, der strækker sig bort fra individet, men er derimod påtrængende og tilstedeværende via en række forskellige kanaler og kilder bl.a. uddannelsesinstitutionerne (jf. fund

II.II), de sociale medier, tv, Facebook, Twitter, Instagram, blogs, nyhedsmedier, aviser, radiokanaler etc.

Ziehe betegner mediernes påvirkning som et henholdsvis krav til ens egen udvikling. Medierne udtrykker sekundære tydningsmønstre som sjældent står i forhold til mulighederne for egne primære erfaringer (Ziehe 2008:38). Medierne skaber en enorm stor forudindtaget viden, som udtrykker verden før den når at blive erfaret og dette skaber skævvredne tydningsmønstre i det virkelige liv for de unge (ibid). Måderne at tale om sig selv og andre på, vurdere sig selv og andre på, definere sig selv og andre på, skaber en situation, hvor de unge konstant betragter sig selv udefra. Ens eget syn på sig selv, bliver derved et syn der kommer udefra.

Giddens har et mere nuanceret billede af de formidlede informationer og han mener, at der er forskellige måder at forholde sig til informationerne på og at måden hvorpå man forholder sig, har konsekvenser for hvordan personen bliver opfattet og opfatter sig selv (Giddens 1991:222). Disse opfattelser mener jeg, er udtryk for empiriens udtrykte følelser omkring altomfattende forventninger, normer og krav, måske især den sidste opfattelse, afspejles i empirien.

Den enkelte kan på den ene side, vælge at gøre brug af mangfoldigheden i kilderne til at skabe en distinkt selvidentitet, som positivt inkorporere elementer fra forskellige miljøer til en integreret fortælling (Ibid). Dette kalder Giddens en "kosmopolitisk" person, som styrkes ved at være i mange forskellige kontekster og ved at indsamle viden (Ibid). På den anden side findes også det selv, der forsvinder ind i brogede handlingskontekster, hvilket beskrives som "autoritær konformitet" (ibid). Dette vil sige at individet ophører med at være sig selv.

Ligesom Ziehes forklaring på mediernes påvirkning, har denne måde at forholde sig til de formidlede medier på, en u-autonomiserende effekt på individet. Individet adopterer fuldstændig den slags personlighed, som det tilbydes af de formidlede informations billede af kulturelle mønstre, og man bliver derfor fuldstændig, som alle andre, og som alle andre forventer, man skal være

(Giddens 1991:223). Man ligner sine omgivelser så meget, at man næsten ikke kan skelnes fra dem.

Giddens hævder at der hos sådan en person opstår et falskt selv, som under sådanne omstændigheder tilsidesætter og udvisker de oprindelige tanke-, følelses- og viljesakter, som repræsenterer individets sande motivationer. Det der bliver tilbage i det sande selv, føles som tomt og u-autentisk (Giddens 1991:223). Dette vakuum kan dog ikke fyldes med de "pseudo-selv'er", som frembringes af individet i forskellige kontekster, fordi disse i ligeså høj grad stimuleres af andres reaktioner, som uddrages af personens inderste overbevisninger (Ibid). Individet føler sig kun psykologisk sikker i sin selvidentitet i den udstrækning at andre anerkender vedkommendes adfærd, som hensigtsmæssig eller fornuftig.

Denne fuldstændige adaption af de normer og forventninger, der bliver beskrevet, er samtidig en bekræftelse og styrkelse af de normer og forventninger der opfattes som gældende for identiteten og på denne vis bliver de virkeliggjort og standardiserende. Dette er på sin vis en dybt ironisk og fortvivlende afsløring af, at normerne og forventningerne i bund og grund udstikkes og holdes i live af dem der føler dem (Goffman 1975:15).

II.IV. Ansvarsplacering – fra vi til mig

Dette afsnit tager udgangspunkt i et fund, der er baseret ud fra mine to professionelle, kvindelige, livserfarne informanter.

De har bidraget til at sætte et historisk perspektiv på de forandringer, som er markant anderledes i forhold til hvordan man opfattede sig selv, andre og den verden man befandt sig i, for omkring 50 år siden.

Dette fund kan sige noget generelt om, hvordan der gennem tiden er sket en markant ansvarsplacering fra samfund til individ. Hvilket har medført store ændringer og konsekvenser for det enkelte individ. Dette opfattes som en af de overordnede baggrunde til ensomhedsfølelsen, og det kan dermed samle op på

de forgående fund og skabe en helhed, i den efterfølgende delkonklusion. Men først en præsentation af fundene.

Empiriens fund

De første citater fortæller om en ændring i fællesskabsfølelsen og om hvordan man har bevæget sig fra at være en gruppe med fælles ansvar, til i dag at være et enkelt individ, som har ansvaret for sig selv og sit eget liv.

”Dengang for 50 år siden, der var det gruppen der var det vigtigste. I dag er det det enkelte individ, der er det vigtigste. Det er forskellen, efter min mening, fra dengang til i dag. Og det betyder jo også at når det er vigtigst hvordan JEG som person har det, så får jeg også ansvaret for mit eget liv. Hvorimod, hvis det er vigtigt hvordan VI har det, så kan det godt være at jeg mistrives, men så kan det også være at der er nogen der støtter mig, så jeg får det bedre. I dag er det den enkeltes eget ansvar” EF.

I og med at gruppefølelsen er ved at forsvinde og er erstattet af enkelt individer der koncentrerer sig om sit eget liv, mener EF, at individerne enkeltvis bliver svagere, når de står alene.

”Det har virkelig store konsekvenser, at man dengang så en gruppe der i deres oprør blev stærke sammen, hvor man i dag ser nogle individer der bliver svage hver for sig. Netop fordi man har de her pseudofællesskaber i dag. Det har store konsekvenser og det er store krav at stille til de unge” EF.

Hun pointerer også, at der er sket en ændring i forhold til det her med at skille sig ud og være anderledes, som jeg har været inde på i afsnit (I.III). Hun mener at man i dag, har en forventning om at dem der skiller sig ud, kan og vil ændrer sin adfærd, således at de kommer til at være som de andre enkelt individer.

”Man lod dem være som de var, ”originalerne”. Og det er præcis det der er forskellen på dengang og så nu. Vi lader ikke nogen være som de er. Vi forventer at hvis du har evnerne til det, så ændrer du også på det. Fordi hvis

du er "sær" eller "mærkelig" så kan du da bare gøre et eller andet, så du ikke er det mere. "Vi skal bare lære dig at tale sammen over et spisebord" EF.

Blandt andet mener EF, at der i dag er fokus på det at kunne formulere sig, hvor man tidligere godt var klar over, at det ikke var alle der sagde lige meget og alle som havde behov for at ytre sig.

"For 40 år siden, der vidste vi godt at der var nogen der var gode til at tale og der var nogen der ikke sagde så meget. I dag er du ingenting, hvis ikke du er i stand til at formulere dig" EF.

EM, mener i forlængelse af ovenstående, at det er ekstra svært for dem der ikke helt passer ind og som er lidt skrøbelige, i og med at solidariteten er forsvundet.

"Solidariteten er forsvundet på en eller anden måde, for dem der har det svært ikke, sådan tænker man(...) så jeg tror at hvis der er nogen som er generte og psykisk skrøbelige, så er de mere udsatte, det tror jeg de er" EM.

Der gives udtryk for at der er sket ændringer i forhold til de politiske strukturer, som tidligere gjorde det muligt at give samfundet skylden, når tingene ikke gik som de skulle. Man kunne fralægge sig skylden og undgik derved at føle egen skyld og tage det på sig selv, når man ikke klarede sig godt.

"Da jeg var ung, der havde man sådan en helt anden marxistisk politisk holdning til tingene, så hvis tingene ikke gik efter vores hoved, så var det samfundets skyld ikke, det var i hvert fald ikke vores egen skyld vel, den er nok vendt en omgang nu, nu tager man det ind på sig og tager det meget personligt og synes at hvis man ikke kan klare sig godt, så er det fordi jeg ikke kan finde ud af det selv og så er man en personlig fiasko" EM.

Der har ifølge EM, været et fokus i samfundet som har været alt for optaget af den store udvikling, hvilket medfører negative konsekvenser for nogle individer.

”Det man kan sige er, at man kan være for optaget af den store udvikling og alle de muligheder, at man glemmer at det kan have nogle negative konsekvenser og at der er nogle mennesker der kan gå i stykker, hvis de ikke får noget hjælp ikke” EM.

EM, mener at verden har ændret på den måde, at den i dag er fuld af kompleksiteter, som man ikke kan overskue at skulle forholde sig til hele tiden og at man samtidig har en større refleksionsevne på grund af tilgængeligheden til resten af verden. Dette mener hun kan medføre, at man isolerer sig, når det hele bliver for meget.

”Verden er kommet tættere på, hele globaliseringen, hvor vinduet udadtil er åbent hele tiden, og man reflekterer meget mere og meget bredere end man gjorde, på den måde er det anderledes ikke. Det gør at der er rigtig meget man skal forholde sig til, rigtig mange komplekse ting, og så kan man nemt blive trist ikke? fordi det er for meget ikke? man kan ikke overskue det og så er det man lukker sig inde og isolere sig og så kan ensomheden komme” EM.

II.IV. Delkonklusion - Ansvarsplacering

I dette fund bliver der beskrevet hvordan udviklingen, bl.a. via globaliseringens åbning af mulighedssansen, har bevæget sig fra at være en del af en solidarisk gruppe, som stod sammen om at opnå bl.a. politiske mål og skabe bedre forhold og velfærd for større og mindre ”undertrykte” samfundsgrupper - til at man i dag er sig selv nærmest og er ansvarlig for at skabe sit eget liv på egen hånd.

Dette skred fra gruppe til individ, gør det enkelte individ sårbart og skrøbeligt, hvorimod individet som en del af en gruppe førhen, kun blev stærkere i sin sag.

I takt med at individet har fået langt større fokus på sig selv og egne mål, har det fået en kritisk refleksionsevne, som både er rettet udad mod andres måde at leve på, men også indad, hvilket medfører nedvurdering og ensomhedsfølelse. Denne kritik af andre og en selv mindsker følelsen af solidaritet, tillid og forståelse mellem individer og deres forskelligheder. Dette medfører, at de der i forvejen er

sårbare og har det svært, blot bliver endnu mere udsatte, da det forventes at de selv kan og vil ændrer på de forhold som gør dem "anderledes". Denne manglende forståelse og accept af forskelligheder, medvirker til at der kommer store skel mellem dem der klarer sig godt og dem der klarer sig mindre godt.

Den overordnede baggrund for dette skred fra gruppe til individ, bliver i empirien, forklaret ud fra et ændret politisk fokus. Man har bevæget sig fra marxistisk politiske holdninger, der gav mulighed for at give samfundet skyld og ansvar for uligheder og undertrykkende forhold, til at man i dag har en ny-liberalistisk politisk tilgang, hvor individet er ansvarlig for sit eget liv og fremtid. Man kan derfor ikke på samme vis forvente, at nogen gruppe eller fællesskab, vil være med til at ændrer på ulighedsskabende og undertrykkende strukturer, for det enkelte individ.

Dette fund vil se nærmere på, hvordan en politisk ændret tankegang kan være baggrund for individets følelse af ensomhed.

I første kapitel af dette speciale præsenterer jeg kort den ny-liberalistiske tilgang, ud fra bl.a. Giddens og Bourdieu, der forklarer liberalisme, som en ideologi med en udbredt fjendtlighed overfor overordnet statslig styring, samt en afstandstagen fra velfærdsstaten (Giddens 1999:20). Dette vil ifølge Bourdieu sige, at folk med liberal observans vil foretrække at ydelser, heriblandt de sociale ydelser som varetages af velfærdsstaten, nedskæres og privatiseres og at statens indflydelse rykkes tilbage, til fordel for markedskræfternes udfoldelse (Bourdieu, 1998:34). Foucault opfatter, modsat Giddens og Bourdieu, ny-liberalismen, som en usynlig statsstyret disciplinerende magt, der via kollektivets kræfter og moralisering, tvinger hvert enkelt individ til at være nyttig, effektiv og konstant forbedrende og samtidig se skævt til dem, som ikke er i stand til dette (Jf. kap. I. S. 13).

Den franske sociolog Loïc Wacquant (1960), har specifikt skildret fire institutionelle logikker, som definerer ny-liberalismens ideologiske sigte. Disse logikker ligger sig tæt op af de problemskabende barrierer, der er givet i

forbindelse med undersøgelsen af karakteristikker og baggrunde for ensomheden i dette speciale. Udover at samle de forudgående fund op, kan disse logikker og den ny-liberalistiske ideologi også forklare det syn, som giver sig til kende i dette fund, nemlig en ændring af ansvarsplacering fra "vi" til "mig", hvilket udsætter en stor gruppe af individer, for følelsen af emotionel ensomhed.

Wacquants fire institutionelle logikker:

1. *Økonomisk deregulering*, dvs. en proces hvor regeringen tilstræber at reducere sin rolle og i stedet tillader virksomhederne større frihed til at udvikle sig. Dette er med henblik på at fremme "markedet" eller markeds-lignende mekanismer, hvilket opfattes som den mest optimale indretning af samfundet. Dette er samtidig også med det formål at udvide og organisere viften af menneskelige aktiviteter, herunder den private levering af centrale offentlige ydelser.
2. *Velfærdsstatens decentralisering*, er en tilbagetrækning af de sociale ydelser, til fordel for at lette og støtte udvidelsen og intensiveringen af markeds-gørelsen. For at kunne modtage offentlig støtte, skal man til gengæld bidrage med sin arbejdskraft i det omfang man er i stand til det (workfare). Dette medfører et kontraktlignende forhold mellem stat og modtageren af støtten. Samtidig behandler man ikke individerne som borgere der har behov for hjælp, men som kunder eller subjekter, der skal gøre sig fortjent til at modtage offentlige ydelser.
3. *Et ekspansivt, påtrængende og proaktivt strafferetligt apparat*, der trænger ind i indre regioner af det sociale og fysiske rum, som indeholder de lidelser og den uorden der er genereret ved at sprede social usikkerhed og ulighed i samfundet. Der udfoldes disciplinær kontrol med de upålidelige og usikre gamle rester af det postindustrielle proletariat, således at disse bliver afstivet.

4. *Den kollektive kultur om individuelt ansvar*, som invaderer alle livets sfære for at kunne give én et "motiveret ordforråd" til brug af opførelsen af selvet. Spredningen af markedet og legitimeringen af udvidet konkurrence er en proklamation af statens kraftigt reducerede ansvar for sociale og økonomiske forhold. Ansvarer er dermed placeret hos markedet og det enkelte individ (Wacquant 2010:213-214).

Det centrale ved denne skildring af ny-liberalismen og de institutionelle logikker, i forhold til individets følelse af ensomhed, er det skifte det har medført i individets opfattelse af kritik.

Der er tale om skiftet fra samfundskritik til selvkritik, hvilket er sket i takt med at individet i den ny-liberale ideologi, er sat i centrum for sin egen frie udfoldelse. Den økonomiske liberalisme er blevet et dominerende tankesæt, hvilket konstant stiller krav til det enkelte individ om at være nyttig, effektiv og forbedrende. Disse krav kommer til udtryk flere steder i empirien, som altoverskyggende og dominerende processer der styrer individet i helt bestemte retninger og opdeler folk i enten ophøjede- og ønskværdige- eller undertrykkende og stigmatiserende grupperinger, som fx, Sennets betegnelse af de "talentfulde" og "talentløse" (Sennet 2006:105). Dette tankesæt overføres med den (manipulerende) overbevisning om, at det er individets eget frie valg og derfor også individets ansvar at placere sig i den rette gruppering.

Det at man fokuserer på sig selv, får de omgivende strukturer til at fortone sig og de kritiske blikke bliver rettet indad eller mod andre individer, som truer ens egen overbevisning. I stedet for at kritisere sociale, politiske eller strukturelle forhold, gransker man sig selv og hinanden (Arre 2013). Kort sagt er det ikke samfundets skyld, men derimod ens egen, hvis man ikke lykkes, sådan som empirien siger det. Man kan derfor ikke forvente at man kan hente hjælp i samfundet, medmindre man selv er i stand til at yde, for at modtage.

Denne samfundsudvikling er skildret af Jacob Torfing, i en model hvor han opdeler forsørgelses - og arbejdsparadigmet forskelligheder og samtidig skildrer en udvikling fra samfundets- til individets ansvarstagen (Torfing 2004:25):

	Welfare (forsørgelse)	Workfare (aktivering)
Grundlag	Rettighedsbaseret	Rettigheder kombineret med pligt
Funktion	Socialisering af risici	Individualisering af risici
Mål	Sikre leveniveau og dermed mulighed for reproduktion af arbejdskraften gennem deltagelse i masseforbruget	Sikre arbejdsmarkedsintegration og dermed lavere offentlige socialudgifter og mindre pres på arbejdsmarkedet
Middel	Forholdsvis generøse forsørgelsesydelse	Krav om deltagelse i ordninger, der øger de lediges chancer for at få et ordinært job

Den økonomiske liberalisme opfordrer til Workfare og til, at individet skal være selvansvarlig. Man skal effektivisere sig selv og arbejde med sine indre ressourcer, så man kan udnytte dem på bedst mulig måde på markedsvilkår. Fungerer individet ikke optimalt, er det altså ikke ude i samfundet, men inde i individet selv, at forklaringen skal findes. Konflikterne er ikke længere mellem borger og samfund, men med det enkelte individs eget indre, og det har konsekvenser.

For det første udmatter det individet, at det konstant er til eksamen hos sig selv. Det er opslidende, fordi selvkritikken ikke nødvendigvis er konstruktiv (Arre 2013). Dette ses også i empirien, hvor usikkerheden om at være god nok, tærer på selvfølelsen og selvtilliden. Forventningen om selvansvarlighed får individerne til at presse sig selv så hårdt, at det kan medføre skader på selvet. (Konsekvenserne vil blive uddybet nærmere i næste analysedel).

Denne gennemgang virker måske fjern fra problemformuleringens fokus omkring ensomhed blandt studerende, men ikke desto mindre beskriver den

udviklingen og overgangen, som de studerende er vokset op i og dermed er præget af. Derudover har de studerende ikke samme mulighed for distancering og sammenligning, som de ældre generationer og affinder sig måske i højere grad med at kritikken af utilfredsstillende forhold skal rettes mod sig selv og ikke mod samfundets strukturer.

III. Analysedel - Hvilke konsekvenser har ensomheden blandt studerende?

Denne tredje del af analysen skal besvare den del af problemformuleringen der har fokus på at belyse, hvilke konsekvenser ensomheden har for de studerende. Analysedelen her er anderledes bygget op end de to forgående, da konsekvenserne, ifølge empirien, har vist sig og have en tæt forbindelse med hinanden. De vil derfor ikke blive delt op i enkelte individuelle fund, men vil blive beskrevet i forlængelse af hinanden, som en del af en proces eller "negativ cirkel", sådan som en af informanterne betegner konsekvenserne for ensomheden.

Hovedfund omkring ensomhedens konsekvenser blandt studerende:

- Negativ cirkel
Ensom -> man opfylder ikke pligten/normen/forventningen/kravet/identiteten -> Dette medfører stigmatisering -> hvilket fører til angst, skyld og skam -> efterfulgt af forstærket isolation, social-, emotionelt- og eksistentiel ensomhed -> og så begynder det forfra.

Når man har befundet sig længe nok i denne cirkel af dårlige følelser og tanker omkring ens selv, så medfører det konsekvenser, der går ud over ens psyke. Eksempelvis stress, depression og i sidste instans kan det føre til selvmord.

Empiriens fund

CA, mener at det kan starte en negativ cirkel, at man ikke har nogen at tale med og dele sine problemer med. Det giver ifølge CA, heller ikke anerkendelse at dele ud af sine problemer, hvilket måske gør at mange holder sine tanker og følelser for sig selv.

"Der er jo den her forventning om at du klarer det hele selv altså, det har nok en betydning for nogen, hvis de ikke har de her nære relationer, hvis de har nogle andre problemer måske i forvejen og ikke har tilliden til at dele

det med nogen, så kan det godt være at det bliver endnu sværere for dem at bearbejde de problemer de nu har. Så føler de måske at de slet ikke har nogen at tale med og så starter hele den her negative cirkel omkring ensomhed, fordi de ikke har nogen at tale om deres problemer med. Det er heller ikke det der giver anerkendelse umiddelbart i forhold til det her med at være morsom og bidragende i et netværk, eller have nogle interesser der gør at andre synes man er interessant, eller hvad det nu må være. Hvis man bare deler ud af problemerne, så ja, så er det nok ikke ligefrem det der giver anerkendelse” CA.

CA, forklarer hvordan ensomhed eller den negativitet der følger med smitter af på ens omgivelser, hvilket kan få omgivelserne til at falde fra og efterlade en endnu mere ensom.

”Der er den her fare ved ensomhed, det er når man bliver ensom, så bliver man mere negativ, og det smitter af på ens omgivelser også, og det kan jo godt få folk til at falde fra” CA.

EM, mener at det kan gå skævt tidligt i et studieforløb eller til allersidst, når man skriver speciale, da det er de perioder hvor man er mest alene. Risikoen for at føle sig for meget alene, altså socialt ensom, er at den studerende ender med at droppe ud.

”Altså det jeg tænker, der er, at hvis det først begynder at gå rigtig skævt ikke, og rigtig skævt meget tidligt i forløbet, så er der farer for at de studerende dropper ud af uddannelsen og ikke mener de kan magte det. Altså de steder hvor vi synes der var størst problemer, det var som sagt i studiestart, men også i specialetiden, der er man jo også tit alene om det ikke” EM.

MK, forklarer her, hvordan man holder sig beskæftiget for ikke at mærke følelsen af ensomhed. Hun pointerer samtidig at ensomhed ikke er et problem man kan få hjælp til, som man kan med andre problemer, som fx spiseforstyrrelser etc.

"Man prøver at selvbedøve sig i tv eller i at man sover, eller man spiller computerspil – et eller andet. Man prøver at lave nogle ting så man ikke kommer til at få den tanke, at man er ensom. Det er så unaturligt det der med at være ensom, fordi man kan gå hen et eller andet sted og sige man har spiseforstyrrelse og så er der nogen, der tager sig af det. Eller man kan sige man har et stofmisbrug, eller en sygdom. Men du kan ikke komme ind et sted og sige du er ensom. Det ville man aldrig selv kunne sige" MK.

Konsekvensen ved at føle ensomhed bliver beskrevet som nedtrykthed og depression og som en selvforstærkende effekt i og med at man kommer bagud socialt. Ensomhedsfølelsen og gentagne afvisninger gør også, at man ikke har samme mod og lyst til at gøre et aktivt forsøg på at blive en del af et fællesskab, fordi man er bange for afvisningen. S, mener at man til sidst affinder sig med sin situation, eller giver op med følelsen af ikke at være velkomne i forskellige sociale sammenhænge, fordi man er anderledes.

"Man føler nedtrykthed og depression over at man er ensom, ja helt sikkert. Som sagt at man kommer bagud socialt. Når man først ikke er blevet inviteret til et par arrangementer, så tænker man nok at man ikke (...) så har man ikke så meget lyst til at spørge om man ikke må komme med næste gang, det er vel sådan en vis form for opgiveness overfor problemet. Jeg tror der er rigtig mange, eller nogen der simpelthen accepterer det og giver op, ja acceptere man er anderledes og ikke velkommen, det tror jeg der er mange der er tæt på i hvert fald" S.

CA, mener at man både kan få depression og dø for tidligt, hvis man føler ensomhed. Derudover har han læst en artikel om at ensomheden smitter af på ens netværk.

"i sidste ende kan det jo ende med alt fra depression til for tidlig død, det har man ligesom slået fast, men der er også noget med, hvor var det jeg læste det? (...) en eller anden artikel om, at det ligefrem smitter af på ens netværk

også. De fleste har jo en eller anden form for netværk, men derfor som vi ved, kan de godt føle sig ensomme, fordi det er overfladisk, men det netværk man så trods alt har, der kan man smitte sin negative adfærd over til de andre(...)" CA.

Dette citat blev også præsenteret i første analysedel, men det er meget sigende for hvor galt det kan gå og hvilke konsekvenser det kan få, hvis man føler at presset på en er for stort. Her drejer det sig om at ville tilhører "elite-fællesskabet".

"I den periode, hvor jeg havde en forventning om at jeg skulle tilhøre "elite" fællesskabet og hvor jeg tænkte om mig selv, at jeg var 100% akademiker, der følte jeg mig meget ensom og det opstod selvfølgelig af selvsamme grund. Jeg endte ud med ikke at ville stå op om morgenen, der var alligevel ikke nogen grund hertil. Jeg oplevede en stor tomhed i den periode. Jeg følte at jeg havde søgt efter et 'ordentligt' fællesskab dog uden held. De jeg allerede tilhørte, fandt jeg ikke interessante. Jeg var udemærket klar over at jeg havde et problem, men havde ingen energi til at lede efter løsninger. Jeg følte mig altid fuldstændig udtømt. Havde aldrig lyst til at se andre mennesker og undgik kontakt med andre(...)" CH.

S, forklarer hvordan en af Ventilens brugere beskriver sin ensomhed og konsekvenserne heraf som meget alvorlige, hvor det ender med et selvmordsforsøg.

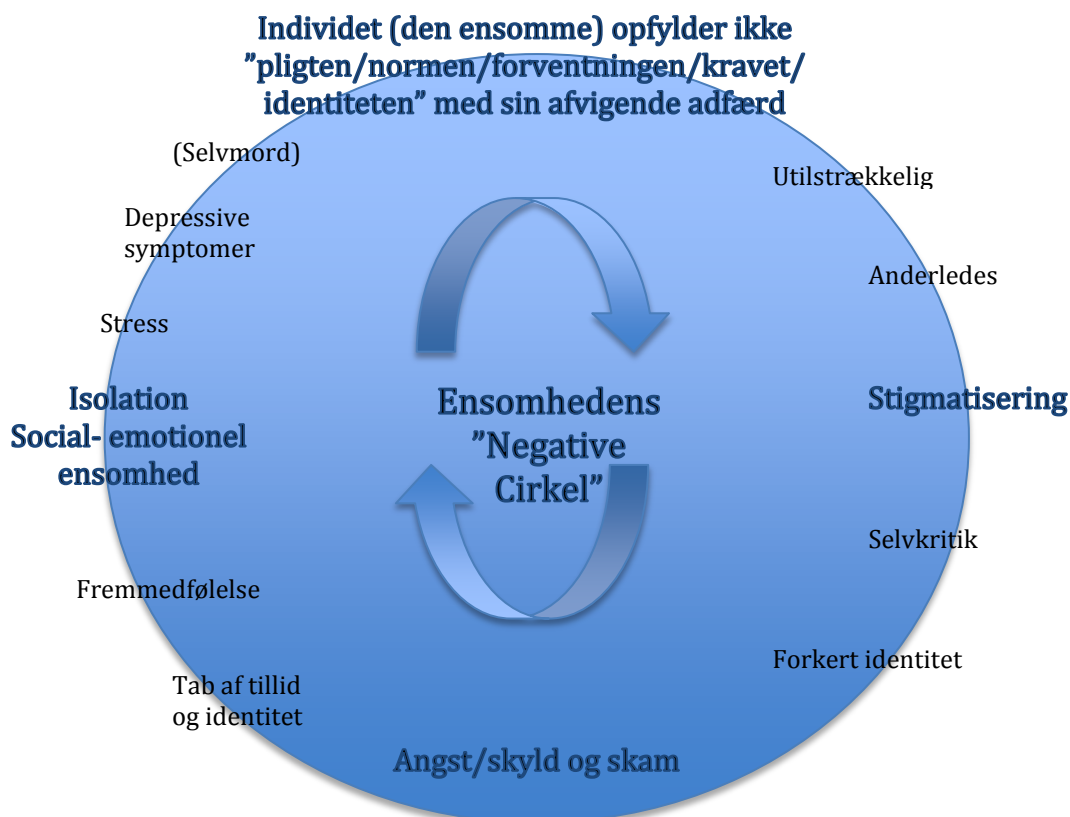
"Han havde været deprimeret og han har snakket om sin ensomhed, at det var det der gjorde ham ked af det, så sagde han bare at han havde prøvet at begå selvmord og første gang han havde prøvet at begå selvmord det var for 2 år siden, (øh) og så har det dykket igen et par gange. Det er det eksempel jeg lige husker. Men når jeg hører det der med aldrig nogensinde at have oplevet et venskab f.eks. så får jeg en eller anden form for forståelse for det i hvert fald, må jeg indrømme. Jeg kan i hvert fald godt sætte mig ind

i at man kan være sådan, det må godt nok være trøstesløst – helt forfærdeligt” S.

III. Delkonklusion

Som forklaret indledningsvis, kan konsekvenserne for ensomheden ses separate og forklares hver for sig. Jeg har valgt at forklare dem som en del af en proces og som en negativ cirkel, hvori der opstår flere og flere negative konsekvenser, så længe man befinder sig i cirklen (ensomheden). Dette afsnit vil forklare de overordnede konsekvenser som sætter den ”negative cirkel” i gang og lader den fortsætte. Derudover vil de konsekvenser, som følger med efterhånden som man har befundet sig i den ”negative cirkel”, blive inddraget undervejs.

Cirklen er ikke blot illustreret ud fra de ovenstående fund, men inddrager også tidligere gennemgåede fund, da disse også undervejs har påvist konsekvenser ved ensomheden.

Opdagelsen af utilstrækkelighed

Set i modernitetens lys, karakteriseres ensomhedens hovedårsag, som en utilfredsstillende følelse af ikke at kunne leve op til de forventninger, pligter, normer og krav, som synes at omgive individet. Dette medfører en følelse af at være anderledes og utilstrækkelig (Jf. analysedel I.). Der er forskellige måder at reagere på disse følelser på. Man kan bl.a. kæmpe endnu hårdere for at leve op til kravene, man kan forsøge at ignorere dem eller man kan flygte fra dem ved at isolere sig og trække sig ind i sig selv. Uanset hvordan man vælger at opfatte kravene, så er de en del af realiteten i moderniteten og de forsvinder ikke. Konsekvensernes styrke er afhængig af, hvordan man opfatter og reagere på kravene og hvordan ens omgivelser takler og opfatter de samme udfordringer.

Stigmatisering

I empirien nævnes det i første citat, at det ikke ligefrem er problemer man bliver anerkendt og accepteret for at tale om på sit studie, derfor kan en adfærd hvor man udtrykker sine frustrationer i håb om hjælp og forståelse blive mødt med afvisninger.

Det ensomme individ har højst sandsynlig samme opfattelse af identitet, normer og krav, som alle andre, eller som dem individet omgås på studiet, og netop derfor kan oplevelsen af ikke at blive accepteret og forstået og afvist på baggrund af sine følelser og frustrationer, ramme ekstra hårdt. Som nævnt i tidligere fund, har moderniteten samt en liberalistisk tankegang, medført en undertrykkende vs. ophøjet gruppering af individer (jf. s. 95).

Ifølge sociologen Erving Goffman (1922), har stigmatisering i høj grad noget med accept af forskelligheder at gøre (Goffman, 1975:21). Accepten kan være svært at opnå, hvis man ikke er klar over, hvilken gruppering man tilhører eller, at der overhovedet findes disse (måske usynlige) skildringer. Hvis de der har noget med den "utilstrækkelighedsfølelse" at gøre, undlader at vise respekt og accept, når han udtrykker sine frustrationer, gør de det på baggrund af at han udtrykker uønskede egenskaber, som er uforenelige med de stereotype forestillinger om

hvordan en given type af individ skal være indenfor deres gruppe (Goffman, 1975:15). Ifølge empirien, er den stereotype studerende én der præsterer, har succes og har styr på sine ting og i øvrigt holder sine problemer for sig selv.

Denne stigmatisering skal dog ses ud fra én kontekst, da det måske i andre kontekster end studiet, vil være anerkendt at kunne udtrykke sine frustrationer og følelser.

Angst, skyld og skam

Dette er dog ikke megen hjælp og vide, at den adfærd man udviser, vil blive modtaget positivt i et andet forum, hvis man kan mærke at det forum man er en del af ikke acceptere en og er villig til at omgås med en på lige fod. Derudover kan individets udvidede refleksionsevne (Jf. fund I.I) omkring de normer der er i samfundet, gøre individet nøje opmærksom på, hvad andre ser som hans svagheder. Dette medfører at han indrømmer overfor sig selv at han faktisk ikke lever op til det, der kræves af ham. Skyldfølelsen og skamfølelsen bliver således en nærliggende følelse på grund af den enkeltes indsigt i, at en af hans/hendes egenskaber opfattes som vanærende af de "normale" (Goffman 1975:20).

Skyldfølelse er en af de manifestationer som angst kan fremkalde. Skyldfølelse er, ifølge Giddens, angst skabt af frygten for overtrædelse af individets tanker og handlinger som ikke værende i overensstemmende med normative forventninger (Giddens 1991:82). Skyld drejer sig om ting der er gjort eller ikke er gjort, såsom at udtrykke en forkert adfærd eller ikke foretage de "rigtige" handlinger ifølge normerne. Skyldfølelsen udvikler sig til skam, som ifølge Giddens, er direkte forbundet med selvidentiteten (ibid). Skamfølelsen stimuleres i takt med følelsen af utilstrækkelighed og ydmygelse. Ydmygelsen kommer eksempelvis til udtryk i empirien i forbindelse med, at man flere gange i træk ikke bliver inviteret med til ting, som andre deltager i.

Skammen føles både når man ser sig selv gennem andres øjne, men også når man er alene og blot kan spejle sig i sig selv (Ibid). Følelsen kan være en vedholdende og dybtliggende form for affekt, som kan udløses af små tegn, hvilket vil sige, at det ikke er noget man blot føler en enkelt gang. Følelsen kan dukke op når man

næste gang er i en situation, som minder om den, der skabte følelsen til at starte med. Skyld er således udsprunget fra følelsen af at have gjort noget forkert, hvorimod skam er forbundet med selvets integritet (Giddens 1991:83).

Når skammen er en undertrykt frygt for ikke at være i stand til at vinde social accept, kan skamfølelsen true eller ødelægge tilliden til en selv og til andre mennesker. Den manglende tillid kan ende med at personen ikke blot mister tilliden til sig selv og andre, men i det hele taget mister tilliden til objektverdenens sammenhæng, hvilket gør at man føler sig fremmed og ensom i en verden, hvor man troede man var hjemme (Ibid).

Tilliden til andre nævnes i empirien, som et problem i forhold til at tro på at andre vil lytte til ens problemer og acceptere en på trods af problemerne. Tilliden bliver ekstra skrøbelig, fordi den ikke viser sig at være nyttig, når man selv viser tillid ved at dele ud af sine problemer, tværtimod. Hvis tilliden til andre og en selv, samt den verden man lever i er forsvundet, er der ikke meget tilbage at gribe fat i for at få hjælp, og man føler sig isoleret ensom og alene med sine tanker og følelser.

Isolation

John T. Cacioppo har forsket specifikt i sammenhængen mellem social og emotionel isolation og omkring menneskets fysiske og psykiske tilstand i forhold hertil. Han mener at sammenhængen hvorpå den sociale verden har indflydelse på helbredet, er ringe forstået (Cacioppo 2002:98). Ifølge Cacioppo er sociale relationer fundamentale for både opfyldelse af følelsesmæssige-, adfærdsmæssige-, og kognitive reguleringer og at social og emotionel isolation medfører et forringet helbred. Det er derfor vigtigt ifølge Cacioppo, at identificere de underliggende mekanismer og effekter, som isolationen medfører (Ibid).

Ifølge Cacioppo, er det menneskelige psykologiske system hos socialt- og emotionelt isolerede, mere modtageligt overfor stress i dagliglivet (Cacioppo 2002:100). Han kalder den form for stress som de isolerede føler, for *percieved stress*. Hvilket betyder, at de isolerede ikke er ligeså aktivt søgende efter at finde

support og støtte fra andre, samt at involvere sig med andre. Dette resulterer i, at de ofte må klare det meste på egen hånd og løse dagligdagslivets udfordringer selv, hvilket medfører stress (Cacioppo 2002:101).

En person der er nået til følelsen af social og emotionel isolation har, ifølge min egen konstruerede cirkel, både været igennem følelsen af utilstrækkelighed, stigmatisering, selvkritikken, skylden og skammen og tab af identitet og tillid til sig selv og andre. Dette forklarer hvorfor et individ der føler sig isoleret ikke længere vælger at gribe ud efter andres hjælp og derfor bliver stresset over at skulle løse alle opgaver på egen hånd.

Depressive symptomer

Både stress og de forudgående faser i den "negative cirkel" kan medvirke til depressive symptomer. Depressive symptomer bliver skildret, af sundhedsstyrelsen ud fra ICD-10 systemet, (system til klassifikation af sygdomme og andre helbredsrelaterede lidelser udformet af WHO (World Health Organization)) i to symptomkategorier.

De første kaldes *de depressive kernesymptomer* og består af; 1. *Nedtrykthed* 2. *nedsat lyst og interesse* og 3. *nedsat energi og øget træthed*. Den næste skildring kaldes *depressive ledsagesymptomer* og de består af; 1. *Nedsat selvtillid* 2. *selvbebrejdelser eller skyldfølelse* 3. *tanker om død eller selvmord* 4. *tanke- eller koncentrationsbesvær* 5. *agitation eller hæmning* 6. *Søvnforstyrrelser* 7. *appetit og vægtændring*. Depressionens styrke bliver målt ud fra, hvor mange af disse symptomer individet føler og depressionen kan derudfra variere fra mild-, moderat- til svær depression (<http://goo.gl/d5Bnzq>).

Mange af de symptomer som, i empirien, bliver forbundet med ensomheden minder om de symptomer som ICD-10 giver på en depression. Empirien nævner blandt andet i de sidste fire citater en række depressive symptomer, såsom; nedtrykthed, sover for at glemme sin ensomhed, bliver negativ, dropper ud af uddannelse fordi man ikke magter det, føler ingen grund til at stå op om morgenen, føler tomhed. De fleste kan nok nikke genkendende til enkelte af disse

symptomer. Dette er ikke ensbetydende med at man har en depression. Det er derimod kritisk, når disse symptomer er vedvarende i en længere periode og når det påvirker ens liv og hverdag i en så høj grad, at man på flere områder går i stå og mister lysten, energien og meningen til at fortsætte.

Ensomheden og den manglende tillid til at nogen kan og vil forstå og hjælpe en, samt de depressive symptomer kan, som empirien beskriver, ende i en så håbløs og magtesløs situation, at man kan føle at den eneste udvej og løsning (den eneste måde at stoppe den negative cirkel) er at tage sit eget liv.

IV. Analysedel – Hvad er behovet for støtte?

Denne ovenstående "negative cirkel" skulle helst ikke ende ud i konsekvensen selvmord og dette afsnit vil derfor koncentrere sig om, hvad behovet for støtte er for dem der føler ensomhed og ender i en negativ tankeproces med alvorlige psykiske konsekvenser til følge.

I og med at ensomhed ikke direkte er defineret som et selvstændigt socialt problem, er det meget få steder, hvor man kan få decideret "behandling" og der er stort set ikke nogen offentlige instanser der har målrettede indsatser mod problemet ensomhed. Derimod kan man få hjælp til de fleste af de ovennævnte konsekvenser, som er følgevirkninger af ensomheden. Det vil være optimalt, hvis ensomhedsfølelsen ikke skal drive individer så langt ud, at det kræver behandling, og hvis følelsen af ensomhed kan stoppes langt før. Dette afsnit vil derfor have fokus på hvad behovet for støtte er, når man føler ensomhed som studerende.

Fund: Hvad er behovet for støtte?

- Anerkendelse, accept, samhørighed, tillid og forståelse – hjælp til selvhjælp

Empiriens fund

Først og fremmest slår MK fast, at der er et behov for støtte af de ensomme unge. Som frivillig i Ungdommens røde kors, oplever hun en tilgang af brugere, som hele tiden er stigende. Behovet for støtten er præsent, hvis man ser ud fra antallet af henvendelser.

"Der er Ventilen og der er Ensom ung og Ung på linje og der er rigtig mange andre projekter inden for ungdommens røde kors – altså alle de tilbud de bliver brugt, og der kommer hele tiden nye til og der er hele tiden nye initiativer, det siger jo også bare noget om, at der er brugere, altså, der er et behov for det" MK.

En af grundene til den stigende tilgang, kunne være et øget fokus på problemet og muligheden for at annoncere og markedsføre organisationernes tilbud via de sociale medier. Dette er dog tvivlsomt, da ensomhed, som nævnt, er omfattet af skam og skyldfølelser. Den øgede tilgang er derfor næppe opstået, på baggrund af et modefænomen.

”Det er så konstant et antal af mennesker, der besøger vores tilbud, det er et tegn på, at de er derude. Hver gang jeg sidder der, så er der nogen der henvender sig for første gang, så jeg tror helt sikkert at det er noget der bliver ved med at være der” MK.

Til gengæld gør det øgede fokus omkring organisationernes tilstedeværelse, det muligt for de professionelle, at henvise de ensomme studerende hertil.

”Der er kommet mere fokus på problemet, hvilket som studenterpræst gør det ret nemt for mig at henvise til f.eks. Ventilen og de andre frivillige organisationer, som arbejder med det her” N.

Udover at der er fokus på problemet og der findes frivillige organisationer, hvor man kan henvende sig eller henvise andre til, så skal man først og fremmest indrømme og erkende problemet overfor sig selv, før man kan modtage den støtte som de frivillige organisationer tilbyder. Det kan dog være svært at indrømme problemet ensomhed, da problemet endnu er tabubelagt og omfattet af skyld og skam.

”Men jeg tror det vigtigste er at man indrømmer overfor sig selv at man er ensom og det er det eneste der kan hjælpe en ud af det” MK.

MK, har som frivillig erfaret at de ensomme ofte har behov for at blive lyttet til og behov for at vide, at de ikke er de eneste der har denne følelse. Hun bruger bl.a. sig selv som eksempel i kommunikationen med de studerende og fortæller, at hun til tider føler ligesom dem.

"Jeg siger til dem, at jeg også synes det er svært at studere og jeg synes også det er hårdt. Det er min stil, når jeg skriver med dem. Jeg tror det handler meget om at høre på andre mennesker" MK.

S, er tilhænger af samme råd og pointerer, at det er vigtigt, at man kan forstå og sætte sig ind i følelsen som frivillig. Det kan fx ikke nytte noget, at komme med råd og vejledninger omkring en adfærd, som de ensomme ikke besidder.

"Bedste råd er vel at der er masser der har det på præcis samme måde, selv om det ikke ser sådan ud når man er på et eller andet studie – jamen gå nu bare ned og drik en øl og så går det hele, det tror jeg ikke er løsningen, det tror jeg simpelthen ikke de kan gøre" S.

Alle mennesker har behov for accept og anerkendelse og behov for følelsen af at høre til i et fællesskab, dette er som sådan ikke noget nyt, men netop disse behov, bliver ikke dækket hos de ensomme. De frivillige organisationer giver de ensomme mulighed for at få dækket nogle af disse behov.

"De har behov for at blive accepteret af en gruppe mennesker og så har de tit også behov for at fortælle deres historie, eller fortælle om deres problemer" S.

"De vil helt bestemt gerne føle samhørighed, de føler jo stor samhørighed de fleste af dem der kommer her, med hinanden, og de ser hinanden sindssyg meget udenfor ventilen, det er helt vildt nogen gange, jo." S.

C, har sine betænkeligheder ved at hjælpen udelukkende kommer fra de frivillige organisationer, på trods af at han selv arbejder som frivillig. Han mener at de frivillige organisationer b.l.a. via online kontakt holder de ensomme i et pseudofællesskab, hvilket ikke løser problemet på længere sigt. Det der skal til er en tankeproces, som kan gøre dem i stand til at overskue verden udenfor de frivillige organisationers trygge fællesskaber.

"Hvis de skal ud af det, så skal de jo i gang med en eller anden tankeproces omkring det, og det sker jo ikke bare ved at holde dem i et eller andet pseudonetværk online" C.

Samhørighed, men også tillid til andre mennesker, bliver beskrevet som en vigtig del af det, at komme ensomheden til livs. Det kræver dog, at man bliver accepteret på sin personlighed og eksistens. Derudover kræver det også, at man selv er i stand til at bidrage med noget, for at kunne blive optaget i et netværk. Dette kan umiddelbart være problematisk, hvis man ikke har tillid til sig selv i første omgang og derfor ikke tror på, at man kan bidrage med noget til et netværk.

"De fleste har brug for at have tillid til et andet menneske og et netværk som de er en del af. Jeg tror også de fleste af dem har brug for at blive accepteret, altså, det forudsætter selvfølgelig at være en del af et netværk, at være accepteret, altså ens personlighed eller ens eksistens er accepteret og man kan bidrage til det netværk, så er man en del af det" C.

MK, har en pointe i forhold til, hvor svært det kan være, som ensom at få hjælp. Hun sidestiller ensomheden med andre sociale problemer, hvor man helt legitimt kan bede om professionel hjælp. Ensomhed er ikke på samme måde defineret som et socialt problem, der bør afhjælpes via offentlige instanser og den "rette" hjælp kan derfor være svær at finde, før andre problemer melder sig.

"Det er så unaturligt det der med at være ensom, fordi man kan gå hen et eller andet sted og sige man har spiseforstyrrelse og så er der nogen, der tager sig af det. Eller man kan sige man har et stofmisbrug, eller en sygdom. Men du kan ikke komme ind et sted og sige du er ensom. Det ville man aldrig kunne sige" MK.

Måske skal behovet for støtte til ensomheden slet ikke findes i det sociale hjælpesystem, måske skal hjælpen findes hos filosoffer og spåfolk, som kan fortælle os hvad meningen med livet er og hvad fremtiden bringer. Dette citat

beskriver en eksistentiel betinget følelse af ensomhed, som stiller spørgsmålstegn ved om følelsen ikke i bund og grund er en del af det at være menneske.

"Det er de store spørgsmål i livet man gerne vil have svar på, det er jo ikke alle de der små ting. Dem er vi voksne nok til at finde ud af hvordan vi løser. Men det er de store spørgsmål i livet, der ligesom skal håndteres. Det der med "Hvornår er jeg lykkelig?" eller "hvordan er det at dø?" "Hvad er meningen med det hele?" MK.

IV. Delkonklusion

Umiddelbart drejer behovet for støtte sig om opfyldelsen af menneskelige basale behov. De frivillige udtrykker i empirien, at de ensomme har behov for anerkendelse og accept af hvem de er, også selv om de måske falder udenfor forventningerne om hvad andre opfatter som "normal" adfærd. De har behov for at blive lyttet til, at blive forstået og for at vide at de ikke er de eneste der føler sig ensomme. Derudover har de behov for at føle samhørighed, tillid og kærlighed til sig selv og andre.

Den Russisk-Amerikanske psykolog Abraham Maslow (1908) skildrer og definere hans version af de menneskelige basale behov i en hierarkisk opstilling, som ser således ud; *de fysiologiske behov, behov for sikkerhed og tryghed, behov for anerkendelse, behov for kærlighed og nære relationer og behovet for selvrealisering* (Maslow 1954). Hvis disse behov ikke tilfredsstilles, vel at mærke i nævnt rækkefølge, vil de ifølge Maslow føre til skade eller lidelse hos individet (Maslow 1954).

På trods af, at jeg er enig med Maslow i at disse behov kan betragtes som menneskelige basale behov og samtidig kan være med til at påvise hvad behovet for støtte er, blandt de ensomme studerende, er jeg lidt mere tvivlsom omkring hans fremstilling i hierarkisk rækkefølge. Tvivlen går på, at det må være individuelt, hvornår et behov er dækket og hvornår et nyt opstår. Rækkefølgen er derfor ikke så central, efter min overbevisning.

Karakteristisk for disse ovenstående basale behov er, at de ikke har ændret sig nævneværdigt over et historisk perspektiv, hvilket empirien bl.a. er eksempel på. Mennesket har stort set altid haft disse behov. Det der derimod har ændret sig, er måden hvorpå de menneskelige basale behov dækkes (Juul 1996:10).

De menneskelige basale behov er rettet mod subjektets omgivers accept, anerkendelse, interesse og ansvarstagen for hinanden. De basale behov er indbefattet af det efterhånden "umoderne" ord solidaritet (en høj kollektiv bevidsthed og hermed et fælles normsæt der skaber integration af individer). Men da solidaritet i ordets oprindelig forstand, er forsvindende lille i vores samfund og kultur (Jf. fund II.IV), er dækningen af de basale behov det også.

Solidariteten, eller den kollektive integration af individer, sker ikke længere som en naturlig del af samfundets strukturelle opbygning, men skal derimod findes i organisationer, der netop har til sigte at integrere dem, der føler sig udenfor.

I empirien nævner de frivillige, at de ser en stigende tilstrømning af ensomme til de frivillige organisationer og en enkelt professionel nævner, at han i sit arbejde, som studenterpræst, henviser studerende med ensomhedsproblemer til de frivillige organisationer. Det er dermed hos de frivillige organisationer, man kan finde hjælpen til at få opfyldt de uopfyldte behov der opstår når man føler sig ensom.

Samtidig mener enkelte af de frivillige, hvor selvmodsigende det end må lyde, at hjælpen fra de frivillige organisationer ikke er tilstrækkelig til at komme problemet til livs hos det enkelte individ og at de frivillige organisationer blot bidrager til fastholdelse via pseudofællesskaber, som ikke har meget med den virkelige verden at gøre.

Fremfor at ruste folk til at gå ud i verden, bidrager disse organisationer med fællesskabsfølelser der beskytter brugerne mod resten af verden.

Dette skal ikke forstås som en kritik af de frivillige organisationers indsats overfor de ensomme, tværtimod, men nærmere som en anerkendelse af, at hjælpen for denne stigende gruppe af ensomme må udvides og nytænkes.

Som tidligere nævnt, mener Ziehe og Giddens, at moderniteten øger mulighederne for selv at udforme sin tilværelse, samtidig er denne udvikling potentielt sårbarhedsskabende. Hvis tilfredsstillen af basale behov for mening, identitet, sociale relationer, anerkendelse etc. i højere grad end tidligere bliver et projekt for den enkelte og noget man skal gøre sig fortjent til i form af individuelle præstationer og iscenesættelser, indebærer udviklingen en fare for, at dem der i forvejen er sårbare, blot føres ind i en endnu dybere sårbarhedsskabende "negativ cirkel".

Det at man i det moderne samfund ser en tendens til, at man skal gøre sig fortjent til at få tilfredsstillt sine basale behov, ser Zygmunt Baumann også. Han mener, at især anerkendelse af forskellighed ikke, som tidligere, kan opfattes som en menneskelig "rettighed", men at det er noget der skal tilkæmpes og tildeles kollektivt (Baumann 2003:78). For at kunne blive til en "rettighed" skal forskelligheden være fælles for en gruppe, der er talstærke nok til at blive taget alvorligt og som kan fremstå som et vigtigt element i en kollektiv fremsættelse af krav (Ibid). Baumann mener, at denne kollektive anerkendelse i praksis ender med at dreje sig om kontrol af individuelle bevægelser og om at forlange loyalitet af visse individer, som anses for at være bærere af den forskellighed der kræves anerkendt, samtidig med at alle andre formenes adgang (Ibid). Der er altså tale om en intens fællesskabsopbyggelse, som bygger på anerkendelse af visse forskelligheder, som kan accepteres af kollektiver.

De ensomme har ifølge dette ovenstående udsagn ikke rettigheder til at kræve anerkendelse for deres forskellighed, som en social samfundsret, set ud fra moderniteten, men må i stedet tilegne sig det og opnå accept og anerkendelse via tilpasning af de dominerende fællesskaber. Dette betyder samtidig, at ikke alle værdier kan opfattes som lige gode og at alle forskelligheder bør omfavnes, det

betyder blot at alle er lige berettiget til at stræbe efter at opnå social agtelse på lige fod med alle andre.

Dette skaber umiddelbart nogle store udfordringer for både den ensomme, men også for mulige hjælpeapparater. Som nævnt er det, i øjeblikket, de frivillige organisationer der står for behovsopfyldelsen, men i stedet for at "beskytte" de ensomme mod verden, bør de i langt højere grad ruste dem til at genvinde autonomi og selvansvarlighed, således at de også kan "få en bid af kagen" og blive en del af samfundet.

Dette budskab lyder muligvis selvmodsigende og opgivende i forhold til de problemskabende forhold der hidtil er blevet nævnt, samt den kritik som er rettet mod ydre strukturer. Men realiteten er, at det er den virkelighed vi befinder os i. Offerfølelsen rykker blot én længere ned i samfundshierarkiet og der er ingen til at hive én op igen, hvis man ikke selv er i stand til det.

Løsningen er ikke et utopisk paradigmeskifte, hvor vi vender tilbage til de kulturelle traditioner, som tidligere lagde den biografiske vej for os og som styrkede sammenholdet, solidariteten, fællesskabsfølelsen, demokratiet, tilliden og trygheden blandt individer.

Dermed ikke sagt, at man ikke skal værne om disse kulturelle værdier og blot finde sig i at der er ensomhedsskabende og undertrykkende strukturer i det samfund vi befinder os i, men nærmere at man må se på, hvordan man som hjælpe-system kan styrke individet til at kunne opnå en (lige-)værdig tilværelse, på trods af samfundets sårbarhedsskabende strukturer.

Hvem der i fremtiden skal sætte normerne for livskvalitet og normalitet er ikke til at sige, men at udviklingen både medfører godt og skidt og at dette kræver reguleringer undervejs, for at størstedelen kan være med, vil nok aldrig ændre sig. Det væsentlige er, at hjælpen tilpasses udviklingen og sårbare individer, således at hjælpen rent faktisk er en hjælp og ikke en forstærkelse af de sårbarhedsskabende strukturers konsekvenser.

Kapitel VII – Konklusion

Konklusionen er opdelt ud fra mine fire undersøgelsesspørgsmål. Konklusionen har ud fra disse elementer til formål at give et samlet billede af besvarelsen af undersøgelsens overordnede problemformulering:

Hvad er baggrunden for at en del studerende har ensomhedsproblemer og hvilke konsekvenser kan det have for studerende?

Hvad karakterisere de studerendes ensomhed?

Første undersøgelsesspørgsmål, undersøger karakteristikkene af de studerendes oplevede følelse af ensomhed. Karakteristikkene af de studerendes ensomhed giver en uddybende viden og forståelse omkring, hvad det er for oplevede følelser, der er omdrejningspunktet for resten af undersøgelsen. Karakteristikkene er fundet via udsagn og påstande fra det kvalitative empiriske materiale. Empiriens udtalelser og påstande om ensomhedsfølelsen, er falsificeret og dokumenteret via den teoretiske gennemgang. For at belyse problematikens karakteristikkene fra flere niveauer og skabe et helhedssyn, benyttede jeg Brantes niveaumodel. Derudover er den kritisk hermeneutiske videnskabsteoretiske tilgang, med til at frembringe de undertrykkende og sårbarhedsskabende strukturer i moderniteten gennem hele analysen.

Valgmuligheder, Præstationspres, succes og konkurrence

Første fund i empirien karakteriserede ensomheden på makro-niveau, ud fra Brantes niveau-opdeling. I karakteristikken er ensomheden udsprunget fra modernitetens dobbelthed, som på den ene side frisætter individer fra kulturelle traditioner. Og på den anden side åbner muligheden for ønsket og drømmen om at være perfekt. Dette lader sig, i realiteten, ikke gøre for størstedelen, hvilket efterlader individet med en følelse af utilstrækkelighed. Utilstrækkelighedsfølelserne ophobes og kommer til at føles som altomfattende krav og forventninger, om at man ikke blot har muligheden for, men en social-konventionel pligt til, at "blive til noget". Når tingene ikke lykkedes for en, er man alene med følelsen af, at være en personlig fiasko. Samtidig kan dette

præstationspres som karakteristikkens beskriver opfattes som en affekt der er opstået på baggrund af frygten for at blive ubrugelig i kompetencesamfundet, hvilket vil sige at konkurrence og uddannelse, bliver den personlige løsning for individets. Frygten for at blive ubrugelig og/eller en personlig fiasko, kan både medføre social og emotionel ensomhed, når man ikke føler at man klarer sig godt.

Overfladiske fællesskaber og selviscenesættende adfærd på studiet

Næste karakteristik af ensomheden forgår hovedsagligt på meso-niveau. Der bliver i empirien beskrevet en oplevelse af iscenesættende adfærd, der stammer fra kapitalismens gennembrud, hvor man udtrykte sin levestandard via forbrugsgoder. Denne udtryksform er blevet ekspanderet og subjektiveret til ikke blot at "have", men til også at "være".

Iscenesættelserne bliver udtryk for social kontrol og en tematisering af andre, og sig selv. Selviscenesættelserne og tematiseringen heraf, bruges som adgangskriterium i bestemte fællesskaber. Dette vil sige at fællesskaber opstår på kunstig vis via iscenesættelser og ikke via naturlige interesser og forståelser.

Bauman mener, at fællesskaber på naturlig vis ikke lader sig gøre i en tid præget af konkurrence. Han mener, at vi befinder os i en fællesskabsfjendtlig virkelighed og at de fællesskaber der opstår, bygger på kunstige iscenesatte værdier.

Det har sin pris at blive optaget i et af disse "kunstige" fællesskaber. Prisen er friheden samt retten til at være sig selv og have egne holdninger. Som medlem af et bestemt fællesskab, skal man være tro mod de holdninger der er indenfor fællesskabet og man skal holde andre ude, som ikke tilpasser sig fællesskabets tematisering af virkeligheden. Dette skaber uundgåeligt emotionel- og social ensomhed. Ensomheden opstår i emotionel forstand, når man som en del af et fællesskab, har opgivet sin autonomi og frihed til at være sig selv, og som social ensomhed, når man vælger sin frihed og autonomi, men udelukkes fra fællesskaberne.

Identitet og usikkerhed - at føle sig anderledes og udenfor

Tredje og sidste karakteristik, foregår på mikro-niveau. Fundet karakteriserer de studerendes ensomhed som en eksistentiel følelse og en del af ens identitet.

Denne eksistentielle følelse kan udvikle sig til både emotionel- og social ensomhed i forskellige oplevede situationer.

Modernitetens opbrud med de kulturelle traditioner, har udfordret identitetsdannelsen, som ikke længere er givet på forhånd via biografiske bånd. Identitet er noget som i moderniteten, afprøves, forandres, stiliseres og personificeres. Identitetsdannelsen kan således føles som et anstrengende og krisebetonet arbejde.

Eriksson og Giddens, har begge en teori om at selvidentiteten har behov for kontinuitet i sin dannelse. Giddens mener, at denne kontinuitet ikke længere er mulig at opnå i en moderne verden, hvor individet er påvirket af de upersonlige organiseringer og institutioner, som bombarderer individet med krav om konstant stillingstagen og selvrefleksivitet. Individet efterlades i denne institutionelle verden med sit eget identitetsprojekt og selvskabende proces, som skal udføres alene. Samtidig mangler den psykologiske følelse af tryghed og sikkerhed til verden, da verden konstant ændrer sig. Det man troede var sandheden i går er ikke sandheden i dag.

Hvad er ensomhedens baggrunde/årsager?

Formålet med at undersøge ensomhedens baggrunde og årsager blandt de studerende, var at påvise modernitetens rolle, som baggrund for den oplevede følelse af ensomhed. I analysen af disse fund, blev Brantes niveaumodel anvendt.

Mangel på sociale kompetencer

Første fund tager udgangspunkt i de frivilliges udtalelser og opfattelser, omkring de ensommes adfærd. De forklarer adfærden ud fra en formodning om, at de ensomme mangler social erfaring.

Analysen af dette fund foregår hovedsagligt på mikro-niveau, da der er tale om de indre strukturer, som er påvirket af de tidlige relationelle forhold i individets opvækst.

Den psykodynamiske tilknytningsteori, drejer sig om at spædbarnet, gennem sin tryghed i tilknytningen til omsorgspersonen, skal udvikle en sikker base i sin identitet, hvorudfra barnet kan opleve og udforske verden. Hvis ikke denne tryghed opnås mens barnet er spæd, dannes der indre *arbejdsmodeller*, som er vedvarende og aktiveres i resten af individets udvikling. Modellerne påvirker

individets relationelle forhold og kan på den måde skabe både social-, emotionel- og eksistentiel ensomhed i livet.

Ziehe mener, at den afvigende adfærd, der udtrykkes som mangel på sociale kompetencer, i empirien, kan opfattes som udtryk for en beskyttelsesmekanisme. Adfærden skal skærme en fra kravet om åbenhed, stillingstagen og konstant refleksivitet, hvilket er opslidende for identiteten. Adfærden beskytter mod modernitetens aggressivitet overfor selvet, hvis blot man forholder sig passiv og neutral.

Undvigelsesmanøvren skaber blot det problem for individet, at det ikke udvikler måder at forholde sig på i forskellige situationer. Oprigtige følelser bliver dermed erstattet af tomhed og ligegyldighed. Angsten for at udtrykke sin autonomi, bidrager til en undertrykkende og ensomhedsskabende adfærd og individuel mindreværdsfølelse.

Universitetet og anonymitet

Dette fund bevæger sig på meso-niveau og undersøger de institutionelle rammer på universitetet, som ensomhedsskabende for individet.

De institutionelle organisationer gør, ifølge Beck, individet til en kasterbold, for forskellige trends og konjunkturer. Individet bliver afhængig af de institutionelle betingelser, hvilket påvirker individets følelsesliv.

Universiteters overordnede fokus på potentiale, præstationer og resultater som succeskriterium, adskiller de "talentfulde" fra de "talentløse" og skaber en kollektiv gruppe som bliver anonymiseret og usynliggjort i lyset af succeskriteriet. Denne institutionelle udskillelse og samtidig afhængighed, medfører en følelse af afmagt, værdiløshed og ensomhed.

Universitetets institutionelle ramme er påvirket af ydre strukturer. Universiteterne har fået udleveret "nøglen" til eksistenssikring, som er via arbejdsmarkedet, hvilket gør uddannelse til en nødvendighed, men samtidig en mulig undertrykkelse af individer.

Normer og forventninger

Dette fund er ligeledes på meso-niveau. Det drejer sig om at individet konstant bliver påvirket af den formidlede information, som omgiver det og kræver man forholder sig til det. Ifølge Ziehe, skaber informationerne en normsættende og

forud-taget, skævvridning af det virkelige liv og gør, at man betragter sig selv udefra. Man kan ifølge Giddens, vælge at gøre brug af mangfoldigheden i den formidlede informationsstrøm, til at skabe en distinkt selvidentitet. Eller man kan forsvinde i den og adoptere den slags personligheder, der tilbydes af medierne. Dette betyder dog, at man opgiver sin egen identitet og udvisker de oprindelige tanke-, følelses- og viljesakter, som repræsenterer individets sande motivation, og i stedet påtager sig forskellige "pseudo-selv'er". Dette skaber et tomt og u-autentisk individ, som blot bekræfter og styrker de normer og forventninger, der opfattes som gældende og derved bliver normerne virkeliggjorte.

Ansvarsplacering - fra "vi" til "mig"

Dette fund præsenterer ændringen fra en kollektive, marxistisk-politisk tilgang til en ny-liberalistisk politisk tilgang. Det tager afsæt i makro-niveau og de ydre politiske strukturer, som påvirker individernes måde, at tænke omkring sig selv på.

Den politiske ændring har fjernet muligheden for at kunne give samfundet ansvaret for ulighedsskabende forhold og undertrykkende tendenser. Ansvaret er placeret hos individet selv, hvilket medfører en granskende selvkritik. Denne selvkritik er udmattende og opslidende for individet, der konstant er til eksamen hos sig selv. Kritikken er sjældent konstruktiv og i stedet for at udvikle, kan den medføre alvorlige skader, hvilket næste fund påviser.

Hvilke konsekvenser har ensomhed blandt studerende?

Ensomhedens konsekvenser er en central del af problemformuleringens sigte. Konsekvenserne påviser alvoren af problemet ensomhed blandt studerende. Undersøgelsen af dette fund, viste en alvorlig proces af negative konsekvenser for de ensomme studerende, på baggrund af modernitetens påvirkning af individets indre.

Negativ cirkel

Den negative cirkel starter med, at den ensomme har en adfærd, som ikke lever op til de krav/normer/pligter og identiteter, som forventes. Dette skaber en følelse af utilstrækkelighed og anderledes-hed, hvilket kan medføre

stigmatisering. Dette skaber yderligere selvkritik og en angst-, skyld- og skamfølelse over at være "forkert". Dernæst risikerer man at miste tilliden til andre, og troen på ens egen selvidentitet, bliver erstattet af en fremmedfølelse. Fremmedfølelsen påvirker individet til at isolere sig og forstærker følelsen af ensomhed yderligere. Følelsen af isolation og ensomhed kan medfører stress, depressive symptomer, og hvis man ikke får hjælp i tide kan cirklen, i værste tilfælde, slutte med selvmord.

Hvad er behovet for støtte?

Behovet for støtte bidrager til at underbygge hele undersøgelsen og dermed besvarelsen af problemformuleringen. I og med at det kan konkluderes, at der er et behov for støtte, er der således også tale om at ensomhed blandt studerende er et reelt problem. Problemet er udsprunget fra modernitetens ovenstående baggrunde og påvirkning af individets indre, med alvorlige konsekvenser til følge.

Anerkendelse, accept, samhørighed, tillid og forståelse - hjælp til selvhjælp

Behovet for støtte drejer sig om at få dækket de basale menneskelige behov, som Abraham Maslow skildre i en hierarkisk opstilling. De basale behov har ikke ændret sig nævneværdigt over et historisk perspektiv. Det der derimod har ændret sig, er måden hvorpå de basale behov dækkes.

I øjeblikket er det kun de frivillige organisationer, som yder støtte og opfylder de basale behov indenfor organisationens rammer. De ensomme bliver derved, via organisationerne, fastholdt i deres ensomhedsskabende situation i forhold til resten af samfundet. Ud fra dette konkluderes det, at behovet for støtte er hjælp til selvhjælp, således at de ensomme kan blive rustet til at gebærde sig i den reelle verden og ikke fastholdes i et pseudofællesskab indenfor de frivillige organisationers trygge rammer.

Opsamling

Ovenstående fund og bearbejdningen af disse udgør besvarelsen af problemformuleringen. Først og fremmest dokumenteres ensomhedens eksistens og karakter i studiemiljøet, hvorefter dens opstand forklares, diskuteres og analyseres med baggrund i modernitetens udviklingstendenser,

som ensomhedsskabende. Moderniteten påvirker individets indre tanke- og følelsesliv og skaber undertrykkelse, opdeling, selvnedvurdering, indre og ydre kritik og mangel på sociale kompetencer.

Dernæst har den oplevede ensomhed for studerende alvorlige konsekvenser, som behøver opmærksomhed og støtte. Støtten er til at begynde med et behov for at få opfyldt menneskelige basale behov, men da dette, i moderniteten er individets eget ansvar og ikke noget man kan forvente fra samfundet, skal støtten udformes med et målrettet sigte om hjælp til selvhjælp.

Kapitel VIII – Perspektivering

Resultaterne i dette speciale, skal som udgangspunkt bruges til at belyse ensomhed blandt studerende, som et sårbarhedsskabende og konsekvensfuldt træk ved modernitetens udvikling.

Ensomhed er ikke den eneste konsekvens som moderniteten medfører, man kunne fx havde valgt at have hovedfokus på stress, depression eller andre "moderne" livsstilssygdomme, hvilke er langt mere tilgængelige og anerkendte som selvstændige sociale problemer indenfor den sociale forskning.

Man kunne også have valgt en, i forvejen socialt udsat gruppe, såsom misbrugere, kriminelle eller hjemløse og set på deres muligheder og konsekvenser, i lyset af moderniteten. Dette ville højst sandsynlig skabe samme resultater omkring modernitetens undertrykkende strukturer for frihed og autonomi, og tydeliggøre den gruppering eller opdeling af individer, som bliver fremstillet i specialet. Skellet mellem "normal" og "afviger", ville højst sandsynligt blot komme endnu tydeligere frem, hvis undersøgelsen var foretaget ud fra en i forvejen udsat social gruppe.

At specialet tager fokus i en umiddelbart ressourcestærk gruppe og påviser modernitetens konsekvenser og sårbarhedsskabende træk over for denne, giver problemet en mere omfattende karakteristik, hvilket kan være med til at brede resultaterne ud på større berørte dele af befolkningen.

Det at ensomheden blandt studerende har været i centralt fokus gennem dette speciale, har åbnet op for muligheden til at skabe resultater, der målretter sig mod uddannelsesinstitutioner, samt andre institutionelle organisationer, der har med målgruppen eller problematikken at gøre. Resultaterne kan udover at informere om- og belyse en moderne konsekvensfuld problematik indenfor institutionelle rammer, også informere om, hvordan institutionerne er modtagelige og præget af modernitetens og samfundets ideologier og politikker.

Resultaterne har både et specifikt sigte, men kan også spredes ud og forklare en generel udvikling, som sårbarhedsskabende og konsekvensfuld. Undersøgelsens metodiske og teoretiske "skelet", kan benyttes og inspirerer til at undersøge andre sårbarhedsskabende problematikker og konsekvenser, end ensomhed blandt studerende.

Problematikken "ensomhed blandt studerende i lyset af moderniteten", mangler en uddybende undersøgelse omkring hvad man kan stille op, for at mindske ensomheden og i det hele taget mindske sårbarhedsskabende træk ved moderniteten. Der mangler en granskning af det sociale hjælpesystem og en undersøgelse af socialpolitikken udvikling og stillingstagen til modernitetens sårbarhedsskabende strukturer.

Man kunne i en sådan undersøgelse, først og fremmest afklare og definere, hvilke sårbarhedsskabende træk, der har de alvorligste konsekvenser for individet og evt. se på hvad der er af eksisterende målrettede indsatser omkring disse problematikker. Dernæst kunne man undersøge, om indsatserne har den rette tilgang til problemet i forhold til at løse det, ud fra den kontekstuelle sammenhæng det er opstået med baggrund i. Altså en undersøgelse der omfatter indsatsernes hensynstagen til modernitetens barriere for individet.

Kapitel IX – Verifikation

Dette afsnit har til formål at verificere gennemsigtbarheden i min undersøgelses metodiske tilgang samt anvendelsen af denne.

Reliabilitet

Selve interviewsituationen stillede, en del alsidige krav til mig, som forsker og interviewer, både krav som jeg var bevidst om før interviewene, men også krav som selve interviewsituationen gjorde mig opmærksom på undervejs. Blandt andet var jeg på forhånd klar over at det ikke blot var nok, at jeg havde tilegnet mig viden om temaet *ensomhed blandt studerende*. Jeg var også nød til at benytte min grundlæggende viden om sociale relationer, inden jeg kunne gennemføre interviewene.

Måden hvorpå jeg styrede interviewene, var ud fra min på forhånd tilegnede faglige viden, mine personlige erfaringer med samtaler i min hverdag, samt ud fra min udvalgte metode, *kvalitative forskningsinterview*. Det at jeg på forhånd har tilegnet mig en viden og benytter min egen erfaring og faglighed i forhold til at føre en samtale, gør mig ikke objektiv i interviewsituationen og jeg er derfor bevidst om, at min rolle som interviewer, påvirker interviewresultaterne til en vis grad. Denne forforståelse og forudgående viden er der redegjort for i indledningen og problemfeltet i starten af opgaven.

Efter mine interviews, har jeg i forbindelse med transskriberingen, lyttet interviewene igennem, hvilket har gjort mig opmærksom på hvordan jeg kunne forbedre min spørgeteknik, klarhed og udtale, til de næste interview. Jeg fandt bl.a. ud af at min første interviewguide var en smule for abstrakt, hvilket resulterede i brede besvarelser, som af og til var for langt fra selve problemfeltets undersøgelsesfokus. Jeg fik efterfølgende formuleret spørgsmålene med andre og mere præcise ord, hvilket gjorde at jeg til næste interview fik mere præcise svar, som stadig åbnede op for en semistruktureret og nuancerende samtale.

Man kan måske diskutere hvorvidt reliabiliteten af interviewresultaterne ud fra denne tilpasning, er blevet påvirket, da der i de efterfølgende interviews er benyttet kreativitet og fornyelse, hvilket har givet variabilitet i svarerne, fra første interview til næste. Jeg vælger at se på det, som at det første interview var en "test" og at reliabiliteten af interviewresultaterne, blot er blevet forøget på baggrund af tilpasningen af første interview.

Når jeg i specialet har anvendt *kvalitative forskningsinterview* som metode, er jeg bevidst om, at de informationer, der er indhentet fra interviewpersonerne, er subjektive oplevelser og forståelser, der igen tolkes i specialets analysedele. Da informationerne stammer fra subjekter, bærer de præg af subjekternes personlige forventninger, fordomme, erfaringer og holdninger omkring emnet, samt af interviewsituationen. Dette er der taget højde for i bearbejdelsen af empirien via de udvalgte teoretiske perspektiver, som giver mulighed for at sætte spørgsmålstejn ved de empiriske påstand, dette uddybes nærmere i afsnittet om validitet.

Validitet

Konteksten hvorfra sandheden om viden i dette speciale søgte konstituering fra, var moderniteten. Alene dette skaber komplikationer, da moderniteten, som nævnt, er kendetegnet ved at viden fremkommer som modstridende fortolkninger og handlemuligheder. Dette kommer til udtryk i de empiriske fund, som på den ene side taler om individets muligheder for udfoldelse via valg og frisættelse fra traditioner, samtidig med at der udtrykkes store subjektive begrænsninger og kollektiv moraliserende undertrykkelse af individet.

Viden bliver på baggrund af modernitetens kompleksiteter, et spørgsmål om at fremskaffe validering via falsificerbare fortolkninger, hvilke kan argumentere for den relative troværdighed af de empiriske videns-påstande (Kvale & Brinkmann 2008:273). I dette speciale benytter jeg mig af det sandhedskriterium, som Kvale og Brinkman kalder det *Pragmatiske kriterium* (Ibid). Sandheden af et vidneudsagn relateres herved til dets praktiske konsekvenser, som i denne undersøgelse begrænsede sig til konsekvensen, ensomhed. Dvs. at jeg sikrer

validitet - af sandheden for fænomenet ensomhed blandt studerende, i modernitetens kompleksitet - ved at undersøge de empiriske fund til ugyldighed. Empiriens gyldighed og validitet frembringes ved at disse udsættes for falsifikationer og en kontinuerlig kontrol via teoretisk fortolkning af de empiriske fund, gennem hele undersøgelsen. Dette bidrager til at det er mig der via mine teoretikere, beviser at informanternes udsagn omkring problemet er sande eller falske - valide.

Generalisering

Jeg vil på baggrund af de ovenstående to afsnit, konkludere at min empiri kan efterprøves, forstået på den måde, at hvis samme interviewundersøgelse laves med samme informanter og ud fra samme metodisk og teoretisk tilgang, vil resultaterne højst sandsynligt, med mindre afvigelser, kunne afspejle mine resultater. Den viden jeg frembragte i specialet, skal på denne baggrund ikke forstås som endegyldige sandheder omkring problemet ensomhed blandt studerende, men skal derimod forstås som en sandhed frembragt ud fra de valgte metoder, teorier og bearbejdelsen heraf.

Litteraturliste

Bourdieu, P. (1998)

Practical Reason – On the theory of Action. Stanford University Press.

Baumann, Z. (2004)

Den postmoderne dialektik. Hans Reitzels forlag.

Baumann, Z. (2003)

Fællesskab. Hans Reitzels forlag.

Beck, U. (2001)

Risikosamfundet – på vej mod en ny modernitet. Hans Reitzels forlag.

Boye, S. (1997)

Unge bryder ud af ensomheden. Det fri aktuelt, d. 22/5.

Brage, D. (1995)

Adolescent depression: A review of the literature. Archives of Psychiatric Nursing.
S. 28, 685-694.

Cacioppo, J. T. (2008)

Loneliness - Human nature and the need for social connection. Academic press.

Cacioppo, J. T. & Hawkley, L. C. (2002)

Loneliness and pathways to disease. Academic press.

De Los Angeles Mediente, Majorie. (2009)

Hver 4. Studerende er ensom. Djøf studerende 4/12.

Foucault, M. (1995)

Discipline and Punish: The Birth of the Prison. Second Vintage Books Edition.

Fuglsang, L., og Olsen B. P. (2004)

Højberg Henriette. *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne*. Roskilde universitetsforlag.

Giddens, A. (2000)

En løbsk verden – hvordan globalisering forandrer vores verden. Hans Reitzels forlag A/S. København.

Giddens, A. (1994)

Modernitetens konsekvenser. Hans Reitzels forlag. København.

Giddens, A. (1996)

Modernitet og selvidentitet. Hans Reitzels forlag. København.

Giddens, A. (1999)

Den tredje vej. Socialdemokratismens fornyelse. Hans Reitzels forlag. København.

Ginter, E., Lufi, D. & Dwinell, P. (1996).

Loneliness, perceived social support, and anxiety among Israeli adolescent. Psychological Reports. S. 79, 335-341.

Hammer, S. (2004)

Hvordan kan vi måle dette? I Sociologi i dag, årgang 34, nr. 4. S 9-26.

Juul, S. (1996)

Sårbarhedsskabende træk i det moderne samfund. Essay SFI København.

Juul, S. & Petersen K. B. (2012)

Samfundsvidenskabernes videnskabsteori en indføring. Hans Rietzels forlag.

Koester, T. & Frandsen, K. (2005)

Introduktion til psykologi. Frydenlund.

Kvale S. & Brikmann S. (2009)

Interview – introduktion til et håndværk. Hans Rietzels forlag.

Lasgaard, M. (2006)

Ensom blandt andre – En psykologisk undersøgelse af ensomhed hos unge i Danmark. Århus Universitet.

Lau, S. & Chan, D. (1999)

Facets of loneliness and depression among Chinese children and adolescent. Journal of Social Psychology. S. 139, 713-730.

(Maslow, A., 2007)

Maslow's Hierarchy of Needs. Simply Psychology.

Milsom, J., Beech, A. & Webster, S. (2003)

Emotional loneliness in sexual murderers: A qualitative analysis. Sexual abuse: Journal of Research and Treatment. S. 15, 285-296.

Ejernæs, M. & Guldager, J. (2008)

Helhedssyn og forklaring – i sociologi, socialt, sundhedsfagligt og pædagogisk arbejde. Akademisk Forlag.

Arre, M. (2013)

MUS-samtale sender dig i terapi hos chefen. Djøfbladet 11/11.

Mørch, S. Idun (2007)

Individ institution og samfund – pædagogiske perspektiver. Academica.

Nelson Phillips & Brown John L. (1993)

Analyzing Communication in and around Organizations. The Academy of Management Journal, december 1993. 29 sider.

Nordentoft, M. & Rubin, P. (1993)

Mental illness and social integration among suicide attempters in Copenhagen – Comparison with the general population and four-year follow-up study of 100 patients. Acta Psychiatrica Scandinavia. S. 88, 278-285.

Olsen, H. (2003)

Kvalitative analyser og kvalitetssikring. Sociologisk Forskning, nr. 1, s. 68-103.

Peplau, L & Perlman, D. (1982)

Loneliness. A source Book of current Theory, and Therapy. USA, John Wiley & Sons.

Regeringsgrundlaget (2011)

Et Danmark der står sammen. Regeringen.

Ritzau, (2012)

Mette Frederiksen: Ungearbejdsløshed, har top prioritet. Kristeligt dagblad 21/8.

Sennett, R. (2007)

Den ny kapitalismes kultur. Forlaget Hovedland.

Seidman, B. & Marshall, W. (1994)

An examination of intimacy and loneliness in sex offenders. Journal of Interpersonel Violence. S. 9, 518-535.

Shilling, B. (1992)

Unge ensomhed til døden – midt i samværet med andre. Berlingske Tidende, 12/6.

Stokkebæk, A. (2007)

Psykologi 1 – Udviklingspsykologi. Arnold Busck.

Stravynski, A., & Boyer, R. (2001)

Loneliness in relation to suicide ideation and parasuicide: A population-wide study.
Suicide and Life-Threatening Behavior. S. 31-40.

Thagaard, T. (2007)

Systematik og indlevelse – en indføring i kvalitativ metode. Akademisk forlag.

Torring, J. (2004)

Det stille sporskifte i velfærdsstaten. En diskursteoretisk beslutningsprocesanalyse.
Århus Universitetsforlag.

Troop, N. & Bifulco, A. (2002)

Childhood social arena and cognitive sets in eating disorders. British Journal of
Clinical Psychology. S. 41, 205-211.

Undervisningsministeriet (2013)

EU bevilling til bekæmpelse af ungearbejdsløshed. Fagligt EU 28/6.

Wacquant, L. (2010)

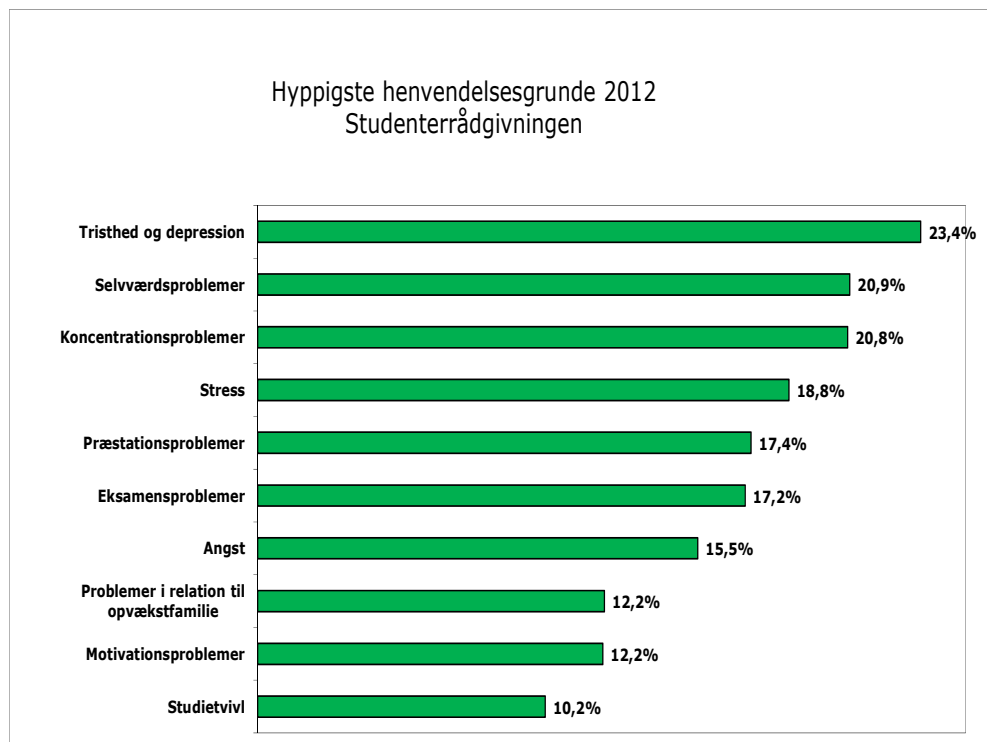
Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare, and Social Insecurity.
Sociological Forum, Volume 25, Issue 2, Pages 197-220. Eastern Sociological
Society.

Ziehe, T. (2008)

ungdomsliv og usædvanlige lærerprocesser – kulturel frisættelse og subjektivitet.
Forlaget politisk revy.

Bilag

Bilag 1

Kilde: ([http://www.srg.dk/Files/Filer/WEBSITE_DK/Vaerd at vide/Statistik/Hyppigste%20henvendelsesgrunde%202010%20-%202012.pdf](http://www.srg.dk/Files/Filer/WEBSITE_DK/Vaerd%20at%20vide/Statistik/Hyppigste%20henvendelsesgrunde%202010%20-%202012.pdf))

Bilag 2

Anvendte artikler omkring ensomhed og stress på studiet.

Katrine Bøg (2013)

Så galt kan det gå for ensomme studerende. Tv2 Go'. 9/4

Ritzau (2009)

Studerende er ensomme og stressede. Politikken. 14/7

Majorie De Los Angeles Mendieta (2009)

Hver 4. Studerende er ensom. Djøfladet 2009.

DR. DK. Tværs (2007)

Ensom på studiet. Netradio

Kris/Ritzau 2011

Hver 2. Studerende er ensom. TV2 Nyhederne 25/10

Ventilen

Stress og ensomhed går hånd i hånd.

<https://www.ventilen.dk/om-ensomhed/unges-trivsel/stress-og-ensomhed-gar-hand-i-/>

Undervisningsministeriet (2011)

Stress og ensomhed rammer de studerende. 25/10.

Stressforeningen (2012)

Danmarks første stressklinik – kun for studerende. 2/4

Peder Frederik Jensen (2013)

Tænker du jeg er en taber?. Information 16/10

Lise Richter (2011)

Ensomhed har konsekvenser for alle. Information 16/11

UCLA LONELINESS SCALE

Reference:

Russell, D., Peplau, L. A., & Ferguson, M. L. (1978). Developing a measure of loneliness. *Journal of Personality Assessment*, 42, 290-294.

Description of Measure:

A 20-item scale designed to measure one's subjective feelings of loneliness as well as feelings of social isolation. Participants rate each item as either O (I often feel this way), S (I sometimes feel this way), R (I rarely feel this way), N (I never feel this way).

The measure has been revised two times since its first publication; once to create reverse scored items, and once to simplify the wording. (See other UCLA Loneliness Scale pages on the site).

Abstracts of Selected Related Articles:

Russell, D., Peplau, L. A., & Cutrona, C. E. (1980). The Revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39, 472-480.

The development of an adequate assessment instrument is a necessary prerequisite for social psychological research on loneliness. Two studies provide methodological refinement in the measurement of loneliness. Study 1 presents a revised version of the self-report UCLA (University of California, Los Angeles) Loneliness Scale, designed to counter the possible effects of response bias in the original scale, and reports concurrent validity evidence for the revised measure. Study 2 demonstrates that although loneliness is correlated with measures of negative affect, social risk taking, and affiliative tendencies, it is nonetheless a distinct psychological experience.

Russell, D. (1996). UCLA Loneliness Scale (Version 3): Reliability, validity, and factor structure. *Journal of Personality Assessment*, 66, 20-40.

In this article I evaluated the psychometric properties of the UCLA Loneliness Scale (Version 3). Using data from prior studies of college students: nurses, teachers, and the elderly, analyses of the reliability, validity, and factor structure of this new version of the UCLA Loneliness Scale were conducted. Results indicated that the measure was highly reliable, both in terms of internal consistency (coefficient α ranging from .89 to .94) and test-retest reliability over a 1-year period ($r = .73$). Convergent validity for the scale was indicated by significant correlations with other measures of loneliness. Construct validity was supported by significant relations with measures of the adequacy of the individual's interpersonal relationships, and by correlations between loneliness and measures of health and well-being. Confirmatory factor analyses indicated that a model incorporating a global bipolar loneliness factor along with two method factors reflecting direction of item wording provided a very good fit to the data across samples. Implications of these results for future measurement research on loneliness are discussed.

Weeks, D. G., Michela, J. L., Peplau, L. A., & Bragg, M. E. (1980). Relation between loneliness and depression: A structural equation analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39,1238-1244

Research on loneliness has been hampered by its strong association with depression. The 2 states frequently co-occur, and measures of the 2 states are substantially correlated. Inability to manipulate experimentally loneliness or depression makes it difficult to untangle the causal influence of one on the other. The combination of longitudinal design and structural equation methodology is proposed as a solution to this general problem. Measures of loneliness and depression (e.g., the Beck Depression Inventory and Profile of Mood States) were administered to undergraduates at 2 points 5 wks apart. Data from 333 Ss were correlated and analyzed under a succession of structural equation models. Results indicate that loneliness and depression were correlated but clearly different constructs; neither was a direct cause of the other, although both probably share some common origins; both were highly stable over the 5-wk period.

Scale:

INSTRUCTIONS: Indicate how often each of the statements below is descriptive of you.

- C indicates □ I often feel this way□
- S indicates □ I sometimes feel this way□
- R indicates □ I rarely feel this way□
- N indicates □ I never feel this way□

1. I am unhappy doing so many things alone	O	S	R	N
2. I have nobody to talk to	O	S	R	N
3. I cannot tolerate being so alone	O	S	R	N
4. I lack companionship	O	S	R	N
5. I feel as if nobody really understands me	O	S	R	N
6. I find myself waiting for people to call or write	O	S	R	N
7. There is no one I can turn to	O	S	R	N
8. I am no longer close to anyone	O	S	R	N
9. My interests and ideas are not shared by those around me	O	S	R	N
10. I feel left out	O	S	R	N
11. I feel completely alone	O	S	R	N
12. I am unable to reach out and communicate with those around me	O	S	R	N
13. My social relationships are superficial	O	S	R	N
14. I feel starved for company	O	S	R	N
15. No one really knows me well	O	S	R	N
16. I feel isolated from others	O	S	R	N
17. I am unhappy being so withdrawn	O	S	R	N
18. It is difficult for me to make friends	O	S	R	N
19. I feel shut out and excluded by others	O	S	R	N
20. People are around me but not with me	O	S	R	N

Scoring:

Make all O's =3, all S's =2, all R's =1, and all N's =0. Keep scoring continuous.

Bilag 4

LITTERATUR OM ENSOMHED

Kapitlet "Unge og ensomhed" af Mathias Lasgaard i bogen Den svære ungdom - 10 eksperter om unges trivsel og mistrivsel

red. Jens Christian Nielsen, Niels Ulrik Sørensen, Noemi Katznelson og Maria Duclos Lindstrøm.

En interviewbog med interviews med 10 eksperter om unges trivsel. De enkelte interviews fokuserer på specifikke problematikker såsom cutting, selvmord, ensomhed, forhold til krop osv. Blandt eksperterne er: Ida Koch, Mathias Lasgaard, Helle Rabøl Hansen og Henrik Rindom.

Udgivet på Hans Reitzels Forlag i 2010.

[Læs mere](#) og [køb bogen her fra forlaget](#)

Ensom i gymnasieskolen - En landsdækkende undersøgelse af ensomhed hos unge på de almen- og erhvervsgymnasiale uddannelser

Af Mathias Lasgaard og Nanna Kristensen

En rapport med hovedkonklusionerne fra Mathias Lasgaards ph.d. afhandling om ensomhed i gymnasieskolen.

Udgivet af Ventilen i 2009.

[Læs mere her](#) [Køb bogen her](#)

Loneliness - Human Nature and the Need for Social Connection

Af John T. Cacioppo & William Patrick

En faglitterær bog om ensomhed baseret på John T. Cacioppo's biologisk funderede psykologiske forskning i menneskers behov for at føle sig knyttet til andre mennesker. Bogen beskriver hvordan ensomhed påvirker mennesker - både psykologisk og fysisk - og giver nogle bud på hvordan man med tålmodigt arbejde kan lægge langvarig ensomhed bag sig. Bogen er ikke oversat til dansk.

Udgivet af W.W. Norton & Company, Inc. i 2008.

Der er bare ikke rigtig nogen

red. Annette Wiborg

En antologi om unge og ensomhed. Bogen giver ordet til forskere, praktikere og de unge selv - i et forsøg på at komme rundt om emnet ungdomsensomhed. Hvad er ensomme? Hvor mange er ensomme? Og ikke mindst: Hvad kan man gøre? Blandt forfatterne er: Ida Koch og Tine Bryld, Per Schultz Jørgensen, Mathias Lasgaard og Bent Kawa.

Udgivet af Ventilen i 2007. [Læs mere her](#) [Køb bogen her](#)

Ensom blandt andre – en psykologisk undersøgelse af ensomhed hos unge i Danmark

Af Mathias Lasgaard

En undersøgelse af ensomhed blandt unge i folkeskolens ældste klasser.

Udgivet af Psykologisk studieskriftserie ved Aarhus Universitet i 2006. Udsolgt fra

forlaget.

Fortællinger om ensomhed

red. Mathilde Hjerrild Carlsen, Morten Tobiassen og Stine Frederiksen

Undervisningsmateriale for folkeskolens ældste klasser bestående af elevhæfte og lærervejledning.

Udgivet af Ventilen i 2005. [Læs mere her](#) [Bestil materialet her](#)

Ung og Ensom - en vidensoversigt om unges ensomhed i Danmark

red. Morten Tobiassen, Mathilde Hjerrild Carlsen og Dorthe Fredsgaard Svendsen.

En introduktion til og en oversigt over den eksisterende danske hovedsageligt forskningsbaserede litteratur om unges ensomhed.

Udgivet af Ventilen i 2003. [Køb rapporten her](#) [Download som PDF](#)

Ventilen Danmark Ny Kongensgade 9, 3. 1472 København K Tlf 70 208
308 man-fre kl. 10-16 info@ventilen.dk

Verdensdag for Selvmordsforebyggelse 10. september 2013

Sted: Festsalen på Syddansk Universitet, Teknisk Fakultet
Niels Bohrs Allé 1, 5230 Odense N.

Tidsrum: 09.00–16.00

09.00 – 12.00: Velkomst og introduktion til dagen,
forkvinde for NEFOS, Elene Fleischer

- Den landsdækkende Afstigmatiserings kampagne EN AF OS
Johanne Bratbo, psykolog og projektleder, Komiteen for Sundhedsoplysning
- Stigma og selvmordsramte – selvmordsramtes oplevelser og psykosociale reaktioner
Lene Nygaard, forskningsassistent, NEFOS
- Registerbaseret forskning om efterladte efter selvmord
Annette Erlangsen, Ph.d. og seniorforsker, Psykiatrisk Center København
- Unges selvmordsforsøg og selvmordsovervejelser – Kan social støtte gøre en forskel?
Mogens Nygaard Christoffersen, Ph.d. og seniorforsker, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, SFI
- Baggrunde for ensomhed blandt studerende – Ensomheden skyldes ikke blot et svagt subjekt
Eline Liafi, Specialestudierende i Socialt Arbejde, AAU
- Om at modvirke ensomhed og stigmatisering hos studerende
Studenterrådgivningen, SDU
- Forebyggelse af selvmordsadfærd blandt ældre – Fokus på tidlig opsporing
Iben Stephensen, Programleder og Lise Skov Pedersen, Projektleder Socialstyrelsen
- Grønlandere oplever, at de er stigmatiserede, når de flytter til Danmark
Birgit Jørgensen og Susanne Hansen, socialkonsulenter, Grønlanderhuset
- Selvmord i avisen. Hvorfor skal medier behandle selvmord – og hvordan?
Tommy Byrne, journalist, Fyens Stiftstidende

Frokost - mulighed for at købe mad i Universitets kantine

13.00 – 16.00:

- Overrækkelse af donation fra TrygFonden til Center for Selvmordsforebyggelse Region Syddanmark
- Afrunding på dagen ved forkvinde ved NEFOS, Elene Fleischer

Arrangementet er gratis!

For alle faggrupper og frivillige samt studerende, der målrettet arbejder med selvmordsforebyggelse. Tilmelding senest den 30.08.2013 til enten: charlotte.thorhauge@rsyd.dk eller: kontakt@nefos.dk

Arrangementet sker i et samarbejde mellem:
Center for Selvmordsforebyggelse, Region Syddanmark.
Tlf.: 6541 4108 - www.selvmoerdstruede.dk

NEFOS, Netværket for Selvmordsramte.
Tlf.: 6312 1226 - www.nefos.dk

PIO Psyk Info Odense.
Tlf.: 63750875 - www.odense.dk/pio

Syddanske Studerende

Bilag 6

Interviewguide

Indledende spørgsmål:

Fortæl lidt om din baggrund og erfaringer med ensomhed blandt studerende? Hvor længe har du beskæftiget dig med dette? Hvad er dit kendskab til unge studerende og ensomhed?

Har du en oplevelse af at ensomhed er et udbredt problem blandt unge studerende? Hvorfor? Hvor udbredt er problemet/omfanget? Stigende faldende, set ud fra din personlige erfaring med problematikken?

– blot et bud og for at åbne op for snakken om problemet.

Karakteristik af de unge studerendes ensomhed

Er det en bestemt type af studerende der henvender sig? En bestemt studieretning?

Der er forskellige typer af ensomhed, kan du fortælle lidt om, hvilke typer af ensomhed I oplever, fra de studerende?

- Alenehed, emotionel ensomhed, eksistentiel ensomhed. Kvalitativ/kvantitativ ensomhed m.m.

Når de unge henvender sig, bruger de så selv ordet ensomhed, som begrundelse for henvendelsen? Hvad siger de?

Hvordan finder I ud af at problemet er ensomhed hos den unge studerende?

Er der nogle særlige personlige karakteristika hos de unge studerende som føler ensomhed? En bestemt måde at udtrykke sig på, en bestemt adfærd?

- *Introverthed, generthed, psykisk skrøbelige m.m...*

Hvordan beskriver de unge selv ensomhedsfølelsen? Hvordan kommer følelsen til udtryk? Hvilke forskelle er der i beskrivelserne?

Er der nogle unge studerende som føler sig ensomme hele tiden? Og hvad tror du det kan skyldes?

Hvornår føler de unge sig ensomme? I hvilke situationer føler de unge ensomheden? Når de er blandt andre eller når de er alene?

Baggrunde og årsager for ensomheden

Hvilke årsager kan ligge til grund for følelsen af ensomhed?

-Sindslidelser - ydre pres - dårlige erfaringer med sociale relationer - uindfrie forventninger om netværkets ressourcer og ens egen lykkefølelse - konkurrence blandt studerende, som skaber distance og afstand - mangel på intimitet og interesse for hinanden - en afstandstagen til folk med problemer.

Er der nogle samfundsmæssige forhold som kan være årsag til unge studerendes følelse af ensomhed?

-Præstationsorientering - individorientering - uddannelsespres - middelmådighed igennem studiet ikke godt nok.

Er der en sammenhæng mellem ungdommens forventninger til sit eget liv og drømme om lykke, i forhold til at føle ensomhed, når man ikke føler den lykke som man forventer.

-en forventning om at de valg man træffer for sig selv skal gøre en lykkelig, ellers må man vælge om.

Gør valgfriheden og mulighederne for ungdommen noget i forhold til følelsen af ensomhed?

-det er en selv det drejer sig om, ikke de andre, man er alene i de valg man træffer for sig selv.

Er der en forskel fra tidligere baggrunde for ensomhed til de baggrunde og årsager som opleves nu? *-Identitetsdannelse*

Konsekvenser af ensomheden

Hvilke konsekvenser har ensomhed for de unge studerende? Hvilke konsekvenser ser I?

- Sygdomme - ændring af adfærd - frafald fra uddannelser m.m.

Viser der sig nogle bestemte adfærdsmønstre som konsekvens af ensomheden hos de unge studerende?

-Isolation, introverthed, angst.

Oplever I at der er en sammenhæng mellem selvværd og ensomhed?

Er der en sammenhæng mellem stress/angst og ensomhed?

Hvad er behovet for støtte?

Hvad har de unge studerende som føler ensomhed behov for?

Hvordan kan dette behov udfyldes? Hvad gør I for at udfylde behovet?

Kan behovet dækkes?

Bilag 7

Interviewguide til de studerende

1. Hvor længe har du studeret og hvad har du studeret? Har du evt. studeret på flere forskellige uddannelser?
2. Føler du dig sikker på at du har valgt det rette studie? Hvorfor/hvorfor ikke?
3. Var det svært at vælge, hvilke overvejelser gjorde du dig? - Hvad er baggrundene for dit valg? (interesse, præstige, pres, inspiration m.m.)
4. Har du haft perioder under studiet, hvor du har tvivlet på om det var det rette valg for dig og har du overvejet om du skulle have valgt noget andet? Hvorfor?
5. Hvor mange studerende startede på dit hold (ca)?
6. Som studerende er det meget normalt at man føler et vis pres, men det kan være svært at definere præcis hvor presset kommer fra og hvad presset drejer sig om. Føler du et pres og kan du beskrive, hvor presset kommer fra og hvad det gør ved dig både i forhold til studiet og personligt? Måske føler du flere forskellige pres? (dig selv, samfundet, kulturen, dine forældre, din omgangskreds m.m.)
7. Har/havde du forventninger om at dine medstuderende skulle blive dine venner da du startede på studiet?
8. Taler du med dine studiekammerater om personlige problemer eller bruger du dem mest til det faglige?
9. Har du haft følelsen af at du var udenfor fællesskaberne på dit studie? Hvad skyldes dette, både hvis ja og nej?
10. Er der nogle bestemte fællesskaber som du mere eller mindre bevidst har trukket dig fra, hvilke og hvorfor?
11. Føler du at du er gået på kompromis med din identitet for at kunne tilhøre bestemte fællesskaber? – forklar hvordan og hvilke ændringer du evt. har foretaget.
12. Opfatter du de fleste relationer på studiet som nære eller overfladiske? Hvorfor er de nære/overfladiske?
13. Beder du dine studiekammerater om hjælp til at løse faglige opgaver, hvis du synes det er for svært? Eller er det pinligt at du ikke har forstået opgaven?

14. Føler du at der er stort fokus på faglige præstationer blandt dine medstuderende?
15. Hvordan er dit faglige ambitionsniveau?
16. Føler du selv at du præstere godt nok fagligt, eller har du følelsen af at du burde gøre mere – hvad burde du evt. mere gøre?
17. Føler du at der er konkurrence blandt studerende? Hvis ja, hvordan kommer det til udtryk?
18. Har du følt dig ensom på dit studie? Kan du beskrive hvorfor følelsen opstod og hvordan følelsen føles?
19. Føler du at studiet/universitetet ligger op til fællesskab og sammenhold? – Hvordan?
20. Deltager du i studieaktiviteter (fester, udvalg, sportsarrangementer m.m.)? Hvilke? Hvorfor/hvorfor ikke?
21. Er det vigtigt for dig at være en del af et fællesskab på dit studie? Hvorfor/hvorfor ikke?
22. Kender du navnene på alle dine medstuderende?
23. Ved dine undervisere hvem du er?
24. Føler du dig anerkendt på dit studie blandt de andre studerende og underviserne?
25. Hvordan opnår man anerkendelse på dit studie, blandt dine medstuderende? Hvilke kriterier føler du der er for at blive anerkendt?
26. Føler du at studiet/miljøet omkring studiet gør dig glad?
27. Hvilke tanker gør du dig om fremtiden, efter studiet mht. Job, hvordan opfatter du dine muligheder for at få job?
28. Føler du at man som ung er privilegeret med alle de valgmuligheder man har?
29. Forventer du at de valg du træffer i forhold til uddannelse skal skabe mening og glæde i dit liv?
30. Føler du dig af og til anderledes fra de andre på dit studie? Hvordan?
31. Hvem taler du med når du får det skidt, har problemer eller er ked af det? Føler du at du har nogen/mange du kan betro dig til?

